CORNELII TACITI

HISTORIARUM LIBRI

SENATVS
POPVLVSQVE
ROMANVS

CORPVS
SCRIPTORVM
LATINORVM
PARAVIANVM

A. MORONI

CORNELII TACITI

HISTORIARUM LIBRI

LIBRI III-IV

IN ÆDIBVS I·B·PARAVIÆ ET SOC·

MCMXXIX

C. PASCAL, ALOISII CASTIGLIONI

CORPUS SCRIPTORUM LATINORUM PARAVIANUM

N. 52.

EX OFFICINA REGIA
I. B. PARAVIAE ET SOC.
AUGUSTAE TAUR.

CORNELII TACITI

HISTORIARUM LIBRI

AD FIDEM CODICIS MEDICEI

RECENSUIT

MAXIMUS LENCHANTIN DE GUBERNATIS

LIBRI III-V

In Aedibus IO. BAPT. PARAVIAE et SOCIORUM

AUG. TAURINORUM - MEDIOLANI - FLORENTIAE - ROMAE

NEAPOLI - PANORMI

MCMXXIX

Torino — G. B. Paravia & C.
372 (B) 1929 - 12435
[15902]

MEMORIAE

MATRIS DULCISSIMAE

CUIUS NIHIL NISI VALETUDINEM MORTEM

QUESTUS SUM

PRAEFATIO

Quas Taciti historiarum libros recensendi rationes in priore volumine sequendas duxi, eas in hoc quoque diligenter adhibui. principem enim locum ad textum restituendum codicem Mediceum alterum obtinere, ceteros libros vel e Mediceo vel ex eius apographis descriptos minimi pretii esse lectionumque varietatem, quam quisque eorum praebet, nisi calami vitia emendaverit, iure pro coniecturis habendam esse iam dudum inter viros doctos convenit. neque Felix Grat (1) audiendus est qui codici Vaticano saec. XV, numero 1958 distincto, tantum pondus addidit ut Mediceo ipsi eum prae-

(1) *Nouvelles recherches sur Tacite* ‘ Mélanges d'archéologie et d'histoire ’ 42 (1925) p. 46 sqq. Felicis Grat dissertationem acri iudicio percensuit L. A. Constans ‘ Revue des études latines ’ IV (1926) 259 sqq.

ferre non dubitaverit eundemque recta velut via ex archetypo pendere, e quo Mediceus descriptus esset, vehementer contenderit. at quae lectiones docto illi viro tamquam adopertae gemmae subita luce emicantes admirationem moverunt, eas levi interpolatorum ingenio deberi non est cur singillatim demonstremus. tamen ne haec quae dixi e meo potius sensu quam e veritate expressa videantur, exempla quaedam insigniora quam ut ea praeteriri liceat in medium proferam quibus mea sententia comprobetur.

hist. I, 2, 1 *opibus casibus* traditur ex *M*; in *opimum casibus* codd. *a* et *b* correxerunt quod vulgo editores receperunt, qui Medicei lectionem ortam esse rati sunt ex vocis *opibus* parte extrema sequentis vocabuli *casibus* terminationi imprudenter adaequata. quod autem Vaticanus praebet *plenum variis casibus* superscripto *gravioribus* et *opibus*, id cuidam debetur emendandi munus arte rudi exercenti. ipsa lectio *plenum*, qua nihil Felix Grat ad sententiam accommodatius putat, voci *opibus* superscripta legitur in Mediceo ex quo vel potius ex apographo quodam haud dubie in codicem Vaticanum irrepsit (1). hist. I, 2, 6 in verbis Medicei *perdomita brittanniae et statim missa cohorte in*

(1) Cfr. L. A. Constans op. laud. p. 262.

nos sarmatarum, si modo *brittanniae* in *Britannia*, *cohorte* in *coortae* corrigis, nihil est cur reprehendas. at pro *cohorte in nos sarmatarum*, quod Mediceus tradit, Vaticanus *cohorte Rhosolanos* praebet, *in hos* inter lineas superscripto. neque difficile est ad probandum qua ratione haec lectio conflata sit. qui enim Vaticanum exaravit, postquam *cohorte*, merum calami errorem, diligenter transcripsit, *Rhosolanos*, glossema scilicet ex hist. I, 79, 2 *rhosolani sarmatica gens* petitum, in textum inseruit. illud autem *in hos*, quod superscriptum est, ex Medicei lectione *in nos*, littera *n* puncto deleta, ortum esse nemo infitiabitur (1). hist. I, 70, 18 ubi hiat Mediceus, deteriores libri, e Mediceo descripti priusquam duo folia ante annum 1452 periissent (2), *alpe triaria* afferunt, quod post Savilium, qui ex hist. IV, 49, 13 scripsit *Petrina*, in *ala Petriana* vulgo correxerunt. sententia enim alae cuiusdam mentionem efflagitat, alam Petrianam his fere temporibus in Germania stipendia fecisse e titulis praecipue colligitur, librarius autem, prima syllaba verbi *Petriana* per neglegentiam omissa, forma litterae *n* deceptus, facillime *-na* in *-ria* corrupit. illud autem quod Vaticanus tradit *in alpe graia* nullo modo tueri pos-

(1) Ibd. p. 263.
(2) Cf. R. Sabbadini *Storia e critica dei testi latini* p. 257 sqq.

sumus. nam quis unquam arbitraretur Caecinam, qui, consilio abiecto Raeticis iugis in Noricum eundi, Poeninis Alpibus agmen transduxisset, in *Alpe Graia* cunctatum esse? Adde quod non solum res a Caecina actae foedam interpolationem detegunt coarguuntque, sed etiam illud in *alpe graia* numero singulari dictum magnam per se suspicionem movet: quotiens enim Alpes commemoravit, totiens Tacitum pluralem numerum usurpasse inter omnes constat (1). sed haec hactenus; missas facio ceteras Vaticani libri discrepantes lectiones quippe quae cuiusvis pretii expertes e deterioribus codicibus depromptae videantur.

Lectiones quas in apparatu attuli sunt codicis Medicei alterius, nisi quem alium librum vel grammaticum memoravi. scripturae vitia quae quivis facile corrigit religiose coacervare supervacaneum censui. emendationes quibus quae Mediceus tradit, nulla nota adiuncta, corriguntur, deterioribus codicibus aut editioni principi tribuenda sunt, quorum si quam lectionem laudavi, eam siglis *det.* et *dett.* distinxi. codicem Mediceum photographice depictum, quem doctissime Henricus Rostagno praefatus est, diligenter contuli non quod

(1) Cf. L. A. Constans op. laud. p. 264.

priorum editorum qui minima quaeque velut acu tetigerunt neglegentiam, si qua fuisset, carpere vellem, sed quo facilius, codice inspecto, de coniecturis, quae allatae essent, iudicium facere possem. Medicei paginarum columnarumque numerum textus margini adposui, columnarum initiis directa lineola in textu indicatis. item directa lineola in critico apparatu qui dicitur usus sum ad versus exitum significandum. e recentioribus praesertim Halmii, Meiseri, Mülleri, Fisheri, Andreseni, Goelzeri editiones versavi. Andreseni in Taciti Historias studia critica et palaeographica quantum ad genuinam orationem restituendam contulerint et conferant nemo est qui ignoret. maximam commoditatem mihi suppeditavisse *Lexicon Taciteum* quod A. Gerber et A. Greef condiderunt et *Onomasticon Taciteum* a Ph. Fabia compositum memorare non oportet. quod ad rem orthographicam attinet, repetenti mihi quae R. Sabbadini, doctissimus vir, saepe admonuit (1), non unam singulis aetatibus scribendi rationem fuisse eandemque numquam ad immutabilia praecepta et certam quasi normam directam esse, optimum visum est codicis potioris gravissimum testimonium sequi, praeter quam locis

---

(1) Cfr. in primis *L'incoerenza nell'ortografia virgiliana* ' Rend. Ist. Lomb. Sc. Lett. ', Rend. LVIII (1925) p. 388 sgg.

aperte corruptis in quibus a temporum consuetudine vel a scriptoris usu decedere ineptum fuisset.

Aloisium Castiglioni *Corporis Scriptorum Latinorum Paraviani* moderatorem prudentissimum, qui huius voluminis plagulas perlegit emaculavitque, nonnulla etiam a se coniectata mecum comiter communicavit, summa liberalitate et humanitate me adiuvisse grato animo profiteor.

Scr. Carali m. Iunio a. MCMXXIX.

MAXIMUS LENCHANTIN.

LIBER III.

1. Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Poetovionem in hiberna tertiae decimae legionis convenerant. illic agitavere, placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo vires universae consurgerent, an ire comminus et certare pro Italia constantius foret. quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant, et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum, et quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. sed insessis interim Alpibus venturum cum copiis Orientis Mucianum; superesse Vespasiano mare classes studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. ita salubri mora novas vires adfore, ex praesentibus nihil periturum. 74r col. 2

2. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam disseruit. plus socordiae quam fiduciae

1, 4 Pannonicas *Ruperti coll. hist. II, 98, 10* 9 mox: modo *Wölfflin* 17 ex *Urlichs*, et: e *Nipperdey*

2, 2 conciator: concitor *Orelli*

accessisse victoribus; neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. circo quoque ac theatris et amoenitate urbis emollitos aut valetudinibus fessos; sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli; nec procul Germaniam, unde vires; Britanniam freto dirimi, iuxta Gallias Hispaniasque, utrimque viros equos tributa, ipsamque Italiam et opes urbis; ac si inferre arma ultro velint, duas classes vacuumque Illyricum mare. quid tum claustra montium profutura? quid tractum in aestatem aliam bellum? unde interim
75r col. 1 pecuniam | et commeatus? quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicae legiones deceptae magis quam victae resurgere in ultionem properent, Moesici exercitus integras vires attulerint. si numerus militum potius quam legionum putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum; et profuisse disciplinae ipsum pudorem; equites vero ne tum quidem victos, sed quamquam rebus adversis disiectam Vitellii aciem. 'duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupere hostem: nunc sedecim alarum coniuncta signa pulsu sonituque et nube ipsa operient ac superfundent oblitos proeliorum equites equosque. nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii ero. vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete: mihi expeditae

---

7 ante se: ante [se] *Lallemand*, antea [se] *Nipperdey, Andresen* 15 Illyricūnare, *notam del. 1m. velut si* illyrici mare *legendum esset* 17 Inter Inpecuniam 30 ni sibi quis *malebat Io. Müller* suāosor, *notam del. 1m.* 31 actorque *Jacob*

cohortes sufficient. iam reserata⟨m⟩ militiam, inpulsas Vitellii res audietis. iuvabit sequi et vestigiis vincentis insistere.'

3. Haec ac talia flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant), ita effudit ut cautos quoque ac providos permoveret, volgus et ceteri unum virum ducemque, spreta aliorum segnitia, laudibus ferrent. hanc sui famam ea statim contione commoverat, qua recitatis Vespasiani epistulis non ut plerique incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretatione, prout conduxisset: aperte descendisse in causam videbatur, eoque gravior militibus erat culpae vel gloriae socius.

4. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas. is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus nihil spei sibi inter adversa reliquerat. Tampius Flavianus, natura ac senecta cunctantior, suspiciones militum inritabat, tamquam adfinitatis cum Vitellio meminisset; idemque, quod coeptante legionum motu profugus, dein sponte remeaverat, perfidiae locum quaesisse credebatur. | nam Fla- 75r col.2
vianum, omissa Pannonia ingressum Italiam et

---

33 reseratam militia⟨m⟩ (*h. e. e castris reclusis iam egressos milites*) *tutatus est Lenchantin coll. quod ad* militiam = milites *attinet Liv. IV, 26, 3; Iust. XXXII, 2, 2,* resera|ta militiam: reseratam Italiam *Pichena, vulgo,* reseratam militi viam *Döderlein,* reserata militia *Victorius*

3, 4 ceterum, -u- *in* -i- *corr. 1 m.*: vulgus [et] ceterum *Madvig* 8 disserunt *in* disseruit *corr. 1 m.* 9 interpretatione *vulgo,* interpraetationē (*acc. tutatus est Summers*) 10 gratior *dett., Meiser*

4, 4 cunctantior *Halm,* cuncta|tior: cunctator *Lipsius* 6 idque

discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere et misceri civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco, non quia industria Flaviani egebat, sed ut consulare nomen surgentibus cum maxime partibus honesta specie praetenderetur.

5. Ceterum ut transmittere in Italiam inpune
75v col. 1, l. 24 et usui foret, scriptum Aponio Satur|nino, cum exercitu Moesico celeraret. ac ne inermes provinciae barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Iazugum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti. plebem quoque et vim equitum, qua sola valent, offerebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur aut maiore ex diverso mercede ius fasque exuerent. trahuntur in partes Sido atque Italicus reges Sueborum, quis vetus obsequium erga Romanos et gens fidei ⟨quam⟩ commilitii patientior. posita in latus auxilia, infesta Raetia, cui Porcius Septiminus
75v col. 2 procurator erat, incorruptae erga Vitellium | fidei.

5, 1 ⟨bellum⟩ *post* Italiam *Halm, ante* in Italiam *Acidalius,* ⟨militem⟩ *post* transmittere *Ritter* impunem et usui (et *in* eo *corr. 1m.*): impune metu sui *legi posse putat, verba* et usui *suspecta habet Andresen* 2 aponio satiũ: *inter hanc priorem partem corrupti nominis* Saturnino *et posteriorem* -nino *verba quae sunt a* revirescere (*7, 13*) *usque ad* inimici (*9, 28*) *irrepserunt* (*f. 75r col. 2 l. 8 - f. 75v col. 1 l. 24*). *quae inter 5, 2 et 7, 13 desunt ex f. 75v col. 1 l. 24 usque ad f. 76r col. 1 l. 3 leguntur. verum ordinem restituit Pichena* 3 ac ne ... exponerentur *ante* posita *v. 12 transposuit Acidalius* 4 principis 5 Iazygum *Oberlin. ann. XII, 29 sq. traditur* Iazigibus, Iazigies 12 ⟨quam⟩ commilitii *Lenchantin,* commissior: *del. Andresen,* commissi *det.,* commilitio *Meiser,* quam iussorum *Scheffer,* quo remissior *Madvig* posita: oppo-

igitur Sextilius Felix cum ala Auriana et octo cohortibus ac Noricorum iuventute ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit, missus. nec his aut illis proelium temptantibus, fortuna partium alibi transacta.

6. Antonio vexillarios e cohortibus et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti comes fuit Arrius Varus, strenuus bello, quam gloriam et dux Corbulo et prosperae in Armenia res addiderant. idem secretis apud Neronem sermonibus ferebatur Corbulonis virtutes criminatus; unde infami gratia primum pilum adepto laeta ad praesens male parta mox in perniciem vertere. sed Primus ac Varus occupata Aquileia ⟨per⟩ proxima quaeque et Opitergii et Altini laetis animis accipiuntur. relictum Altini praesidium adversus classis Ravennatis ⟨minas⟩, nondum defectione eius audita. inde Patavium et Ateste partibus adiunxere. illic cognitum tris Vitellianas cohortes ⟨et⟩ alam, cui Sebosianae nomen, ad Forum Alieni ponte iuncto consedisse. placuit occasio invadendi incuriosos; nam id quoque nuntiabatur. luce prima inermos plerosque oppressere. praedictum, ut paucis interfectis ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent. et fuere qui

---

sita *Rhenanus;* 17 Aeni *Rhenanus,* Rheni 18 missum

6, 4 et: ei *Lipsius coll. 11, 2* 8 parata (male parta *quadratis uncis inclusit Prammer*) 9 ⟨per⟩ *Baiter,* proxima quaeque trahunt *vel* adfectant *C. Heraeus* 12 ⟨minas⟩ *add. Lenchantin coll. hist. IV, 22, 1* adversus has ... belli minas, ⟨conatus⟩ *Heinisch,* ⟨metum⟩ *Van der Vliet,* ⟨coepta⟩ *Weissenborn,* ⟨motum⟩ *in nota Andresen,* ad incursus *ex* adversus *effecit Castiglioni* 13 Ateste *det.,* aceste 15 ⟨et⟩ *om.:* alamque *det.* Sebosianae *Nipperdey,* sebonianae.

se statim dederent: plures abrupto ponte instanti hosti viam abstulerunt.

7. Volgata victoria, post principia belli secundum Flavianos data, legiones septima Galbiana, tertia decima Gemina cum Vedio Aquila legato Patavium alacres veniunt. ibi pauci dies ad requiem sumpti, et Minicius Iustus praefectus castrorum legionis septimae, quia adductius quam civili bello imperitabat, subtractus militum irae ad Vespasianum missus est. desiderata diu res interpretatione gloriaque ⟨in⟩ maius accipitur, postquam Galbae imagines discordia temporum subversas
76r col. 1, l. 1 in omnibus | municipiis recoli iussit Antonius, decorum pro causa ratus, si placere Galbae prin-
75r col. 2, l. 8 cipatus et partes | revirescere crederentur.

8. Quaesitum inde, quae sedes bello legeretur. Verona potior visa, patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua praevalebant; simul coloniam copiis validam auferre Vitellio in rem famamque videbatur. possessa ipso transitu Vicetia; quod per se parvum (etenim modicae municipio vires) magni momenti locum obtinuit reputantibus illic Caecinam genitum et patriam hostium duci ereptam. in Veronensibus pretium fuit: exemplo opibusque partes iuvere; et interiectus

---

7, 1 p'rincipia (= post (p)rincipia): postquam principia *C. Heraeus, verba* principia ..... data *ante* volgata victoria *transposuit Nipperdey qui* p' *velut transpositionis signum omisit* 2 data *Rhenanus,* datae 3 Vedio *Rhenanus,* video 5 Minicius *Klebs,* municius: Minucius *vulgo* 6 quam ⟨pro⟩ *Spengel* 9 gloriaque *det.,* gloriaeque in *om.* 11 municipis
8, 6 parvum *Halm,* parum (*cf. tamen Plin. n. h. XXIX, 103*) 10 inter|tectus

exercitus Raetiam Iuliasque Alpes ac..., ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsaepserat. quae ignara Vespasiano aut vetita: quippe Aquileiae sisti bellum exspectarique Mucianum iubebat, adiciebatque imperio consilium, quando Aegyptus, claustra annonae, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi. eadem Mucianus crebris epistulis monebat, incruentam et sine luctu victoriam et alia huiusce modi praetexendo, sed gloriae avidus atque omne belli decus sibi retinens. ceterum ex distantibus terrarum spatiis consilia post res adferebantur.

9. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium inrupit, temptatisque levi proelio animis ex aequo discessum. mox Caecina inter Hostiliam, vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis castra permuniit, tutus loco, cum terga flumine, latera obiectu paludis | tegerentur. quod si ad- 75v col. 1, ll. 1-24 fuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duae legiones, nondum coniuncto Moesico exercitu, potuere, aut retro actae deserta Italia turpem fugam conscivissent. sed Caecina per varias moras prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistulis increpat, donec per nuntios pacta perfidiae firmaret. interim Aponius Saturninus cum legione septima Claudiana advenit. legioni tri-

---

11 praetiam: iter per Raetiam *C. Heraeus* ac *secl. Lipsius*, ac|<Noricum> *Weissenborn* 15 aegyptus *secl. Ritter* 23 posttres

9, 3 hostiam 10 concivissent *Veress*

bunus Vipstanus Messalla praeerat, claris maioribus, egregius ipse et qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. has ad copias nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistulas Caecina, temeritatem victa arma tractantium incusans. simul virtus Germanici exercitus laudibus attollebatur, Vitellii modica et volgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia: nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem aut terreret. Flavianarum partium duces omissa prioris fortunae defensione pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter, de exercitu securi, in Vitellium ut 76r col. 1, l. 3 inimici | ..... praesumpsere, facta tribunis centurionibusque retinendi quae Vitellius indulsisset spe; atque ipsum Caecinam non obscure ad transitionem hortabantur. recitatae pro contione epistulae addidere fiduciam, quod submisse Caecina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim tamquam insultantes Vitellio scripsissent.

10. Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires et militari vallo Veronam circumdare placuit. forte Galbianae legioni

---

16 Vipstanus *Chr. Ad. Rupertus*, vipsanius   21 retractantium *Acidalius*   *ante* simul *litterae* fo *erasae sunt*   exercitu: exitu *Lipsius*   28 ut inimici: uti minis *Madvig*   praesumpsere: rescripsere *Freinsheim. ob paginarum ordinem turbatum* (*cf. ad* 5, 2) *evenit ut* praesumpsere *post* partes (*7, 13*) *in codice legatur. cum autem praesumendi verbum nusquam absolute dictum inveniatur, aliquid excidisse quale* ⟨loqui⟩ *putat Lenchantin*   32 summisisse   34 contempti

10, 2 Aponianus *Rhenanus coll. 11, 14*, apontanus

in adversa fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites vanam formidinem ut hostes fecere. rapiuntur arma metu proditionis. ira militum in Tampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed iam pridem invisus turbine quodam ad exitium poscebatur: propinquum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi clamitabant. nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacera veste, pectus atque ora singultu quatiens. id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. obturbabatur militum vocibus Aponius, cum loqui coeptaret; fremitu et clamore ceteros aspernantur. uni Antonio apertae militum aures; namque et facundia aderat mulcendique vulgum artes et auctoritas. ubi crudescere seditio et a conviciis ac probris ad tela et manus transibant, inici catenas Flaviano iubet. sensit ludibrium miles, disiectisque qui tribunal tuebantur extrema vis parabatur. opposuit sinum Antonius stricto ferro, aut | [76r col. 2] militum se manibus aut suis moriturum obtestans, ut quemque notum et aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens. mox conversus ad signa et bellorum deos, hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam inicerent orabat, donec fatisceret seditio et extremo iam die sua quisque in tentoria dila-

5 visi Inprocul, In- *del. 1 m.* 7 arma metu *Faërnus*, armā et ut, *notam del. 1 m.*: arma et metu *Nipperdey* 8 T. ampium: *cf. hist. II, 86, 16* 16 obturbatur *Orelli* 18 aspernābatur *det.* 20 vulgus *Ritter* 28 aspexerat auferendam 31 fatiscere

berentur. profectus eadem nocte Flavianus obviis Vespasiani litteris discrimini exemptus est.

11. Legiones velut tabe infectae Aponium Saturninum Moesici exercitus legatum eo atrocius adgrediuntur, quod non, ut prius, labore et opere fessae, sed medio diei exarserant, volgatis epistulis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. ut olim virtutis modestiaeque, tunc procacitatis et petulantiae certamen erat, ne minus violenter Aponium quam Flavianum ad supplicium deposcerent. quippe Moesicae legiones adiutam a se Pannonicorum ultionem referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. in hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt. nec tam Primus et Aponianus et Messalla, quamquam omni modo nisi, eripuere Saturninum, quam obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium forte balnearum fornacibus abditus. mox omissis lictoribus Patavium concessit. digressu consularium uni Antonio vis ac potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis et obversis militibus studiis. nec deerant qui crederent utramque seditionem fraude Antonii coeptam, ut solus bello frueretur.

12. Ne in Vitellii quidem partibus quietae mentes: exitiosiore discordia non suspicionibus volgi, sed perfidia ducum turbabantur. Lucilius Bassus classis Ravennatis praefectus ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatae Pan-

---

34 discriminis, -s *del. 1 m.*

11, 8 volenter 12 hortus 20 militibus | : militis *Iac. Gronovius,* militum *dett.,* militaribus *Pichena*

12, 2 discordia ⟨quia⟩ *E. Wolff* 5 Dalmat(a)e, *item 50, 17*

no|niique erant, quae provinciae Vespasiano tenebantur, partibus eius adgregaverat. nox proditioni electa, ut ceteris ignaris soli in principia defectores coirent. Bassus pudore seu metu, quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt, et paucis resistentium obumbratis ceterum volgus rerum novarum studio in Vespasianum inclinabat. tum progressus Lucilius auctorem se palam praebet. classis Cornelium Fuscum praefectum sibi destinat, qui propere adcucurrit. Bassus honorata custodia Liburnicis navibus Atriam pervectus a praefecto alae Vibennio Rufino, praesidium illic agitante, vincitur, sed exoluta statim vincula interventu Hormi Caesaris liberti: is quoque inter duces habebatur. 76v col. 1

13. At Caecina, defectione classis volgata, primores centurionum et paucos militum, ceteris per militiae munera dispersis, secretum castrorum adfectans in principia vocat. ibi Vespasiani virtutem viresque partium extollit: transfugisse classem, in arto commeatum, adversas Gallias Hispaniasque, nihil in urbe fidum; atque omnia de Vitellio in deterius. mox incipientibus qui conscii aderant, ceteros re nova attonitos in verba Vespasiani adigit; simul Vitellii imagines dereptae et missi

---

10 Trierarchus|, *corr. 1 m.* 12 resistentium: *litterae* -tium *sunt in rasura* obumbratis (*h. e. velut in umbram actis cum resistendi potestas eis erepta esset*), *probaverunt Walther, Bach*: obtruncatis *det.*, obturbatis *Schiller* 15 tuscum 18 Vibennio *Dessau*, vivenniorum, -rum *del. 1 m.*

13, 3 munia *Ritter* secretum *Agricola*, secretorum: secreta *dett.* 5 transfugisset, *corr. 1 m.* 6 inarte, -e *corr.*

qui Antonio nuntiarent. sed ubi totis castris in fama proditio, recurrens in principia miles praescriptum Vespasiani nomen, proiectas Vitellii effigies aspexit, vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt. huc cecidisse Germanici exercitus gloriam, ut sine proelio, sine volnere vinctas manus et capta traderent arma? quas enim ex diverso legiones? nempe victas; et abesse unicum
76v col. 2 Othoniani exercitus robur, | primanos quartadecumanosque, quos tamen isdem illis campis fuderint straverintque. ut armatorum milia, velut grex venalium, exuli Antonio donum darentur? octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. id Basso, id Caecinae visum, postquam domos hortos opes principi abstulerint, etiam militibus principem, ⟨principi⟩ auferre ⟨mi⟩litem. integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos reposcentibus aut prospera aut adversa?

14. Haec singuli, haec universi, ut quemque dolor inpulerat, vociferantes, initio a quinta legione orto,

---

in -o *1 m.* aversas *Castiglioni* 15 recidisse *Heinsius* 21 ut ⟨tot⟩ *vulgo* ut ..... darentur *post* arma *v. 17 transposuit Haase* 25 principis, -s *del 1 m.*: *ex cod.* principis *F. Walter* principi s⟨uo⟩ *effecit* etiam militibus principem, ⟨principi⟩ auferre ⟨mi⟩litem *Lenchantin*, etiam militibus principem auferre litem: etiam militem principi, militibus principem auferre *C. Heraeus*, etiam militem, militibus principem auferre *Nipperdey*, etiam militem auferre *Io. Müller*, *Andresen*, etiam milites auferre *Ferretus*, etiam auferre militem *Halm*, etiam militibus principem auferre. ⟨mi⟩lites integros *temptabat Lenchantin* (-tes *in* tem *a librario facillime corrumpi potuit*; *cf. infra 27, 11*)

14, 2 inpulerant, *corr. 1 m.*

repositis Vitellii imaginibus vincla Caecinae iniciunt; Fabium Fabullum quintae legionis legatum et Cassium Longum praefectum castrorum duces deligunt; forte oblatos trium Liburnicarum milites ignaros et insontes trucidant; relictis castris, abrupto ponte Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus primae Italicae et unietvicensimae Rapaci iungerentur, quas Caecina ad obtinendam Cremonam cum parte equitum praemiserat.

15. Ubi haec comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium et iunctis legionibus fiducia rediret. namque Fabium Valentem profectum ab urbe adceleraturumque cognita Caecinae proditione coniectabat; et fidus Vitellio Fabius nec militiae ignarus. simul ingens Germanorum vis per Raetiam timebatur; et Britannia Galliaque et Hispania auxilia Vitellius acciverat, inmensam belli luem, ni Antonius id ipsum metuens festinato proelio victoriam praecepisset. universo cum exercitu secundis a Verona castris Bedriacum venit. postero die legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missae, | ut specie parandarum 77r col. 1
copiarum civili praeda miles inbueretur: ipse cum 16
quattuor milibus equitum ad octavum a Bedriaco progressus, quo licentius popularentur. exploratores, ut mos est, longius curabant.

---

9 unetvicesimae *Nipperdey*

15, 8 et Britannia: ex Br. *Agricola*, et ex Br. *dett.* 10 luem: molem *Faërnus* 16 inbuerentur, *tutatus est Halm praecedenti* miles *in* milites *correcto*: miles ... imbuerentur *rectedici coll. ann. XIV, 36 existimat W. A. Baehrens, ‘Philol. Suppl.’ XII, 458* 19 curabant (*sc.* ‘*populari*’ *ex praecedenti* popu-

16. Quinta ferme hora diei erat, cum citus eques adventare hostes, praegredi paucos, motum fremitumque late audiri nuntiavit. dum Antonius quidnam agendum consultat, aviditate navandae operae Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit inpulitque Vitellianos modica caede; nam plurium adcursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugae ultimus erat. nec sponte Antonii properatum, et fore quae acciderant rebatur. hortatus suos ut magno animo capesserent pugnam, diductis in latera turmis vacuum medio relinquit iter, quo Varum equitesque eius reciperet; iussae armari legiones; datum per agros signum, ut, qua cuique proximum, omissa praeda proelio occurreret. pavidus interim Varus turbae suorum miscetur intulitque formidinem. pulsi cum sauciis integri suomet ipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.

17. Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis aut fortissimi militis officium omisit. occursare paventibus, retinere cedentes, ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio manu voce insignis hosti, conspicuus suis. eo postremo ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hasta transverberaret; mox raptum vexillum in hostem vertit. quo pudore haud plures quam centum equites

---

larentur, *vel potius, ut censet Castiglioni, ' curam agebant sc. explorandi '*), cursabant *Haase*

16, 8 ultimus: citissimus *Halm*, celerrimus *Nipperdey*, velocissimus *C. Schenkl*, fugacissimus *ex cod.* fuge ultimus *Meiser* 9 acciderunt *Madvig* 17 integrum, *corr. 1 m.* suomet] suū et

17, 2 fortissimi: fortis *Acidalius* 4 aliquo

restitere: iuvit locus, artiore illic via et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo et praecipitibus ripis fugam impediebat. ea necessitas seu fortuna lap|sas iam partes restituit. firmati inter 77r col. 2 se densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos, atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios; simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma equosque abripere. et exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriae se miscebant.

18. Ad quartum a Cremona lapidem fulsere legionum signa Rapacis atque Italicae, laeto inter initia equitum suorum proelio illuc usque provecta. set ubi fortuna contra fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviam ire ultroque adgredi hostem tantum per spatium cursu et pugnando fessum. forte victi haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant atque in adversis deesse intellegebant. nutantem aciem victor equitatus incursat, et Vipstanus Messalla tribunus cum Moesicis auxiliaribus adsequitur, quos multi e legionariis quamquam raptim ductos aequabant: ita mixtus pedes equesque rupere legionum agmen. et propinqua Cremonensium moenia quanto plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum dabant. nec Antonius ultra institit, memor

---

9 resistere 14 illi *Rhenanus*: illic 15 periculi *in* periculsis (*pro* perculsis) *corr. 1 m.*

18, 3 provectas et 7 victi: victuri *Agricola*, recti *C. Heraeus*, ducti *Halm*, acti *Freinsheim*, profecti *Wölfflin*, [forte victi] *Eussner* 10 Vipstanus *Rupertus*, vipsanus: *v. ad 9, 12* 12 multi e *Dübner*, mi|litiae <cursu> aequabant *Nipperdey*.

laboris ac volnerum, quibus tam anceps proelii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictaverat.

19. Inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. utque cumulos super et recentia caede vestigia incessere, quasi debellatum foret, pergere Cremonam et victos in deditionem accipere aut expugnare deposcunt. haec in medio, pulchra dictu: illa sibi quisque, posse coloniam plano sitam impetu capi. idem audaciae per tenebras inrumpentibus et maiorem rapiendi licentiam. quod si lucem opperiantur, iam pacem, 77v col. 1 iam preces, | et pro labore ac volneribus clementiam et gloriam, inania, laturos, sed opes Cremonensium in sinu praefectorum legatorumque fore. expugnatae urbis praedam ad militem, deditae ad duces pertinere. spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cuiusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium, ni ducantur.

20. Tum Antonius inserens se manipulis, ubi aspectu et auctoritate silentium fecerat, non se decus neque pretium eripere tam bene meritis adfirmabat, sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire, duces providendo consultando cunctatione saepius quam temeritate prodesse. ut pro virili portione armis ac manu victoriam iuverit, ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum; neque enim ambigua esse, quae occurrant, noctem et

---

19, 2 ⟨corporum⟩ cumulos *Ritter coll. ann. XIV, 37* 3 accessere, *corr. 1 m.* 7 in plano *Muretus* (*cf. hist. V, 23, 23*) 15 quatiuntur

20, 3 eriperet an bene 8 iuverit, ⟨ita⟩ *Acidalius* 10 oc-

ignotae situm urbis, intus hostes et cuncta insidiis opportuna. non si pateant portae, nisi explorato, nisi die intrandum. an obpugnationem inchoaturos adempto omni prospectu, quis aequus locus, quanta altitudo moenium, tormentisne et telis an operibus et vineis adgredienda urbs foret? mox conversus ad singulos, num secures dolabrasque et cetera expugnandis urbibus secum attulissent, rogitabat. et cum abnuerent, 'gladiisne' inquit 'et pilis perfringere ac subruere muros ullae manus possunt? si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut volgus inprovidum inriti stabimus, altitudinem turrium et aliena munimenta mirantes? quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus?' simul lixa|s calonesque cum (77v col. 2) recentissimis equitum Bedriacum mittit, copias ceteraque usui adlaturos.

21. Id vero aegre tolerante milite prope seditionem ventum, cum progressi equites sub ipsa moenia vagos e Cremonensibus corripiunt, quorum indicio noscitur sex Vitellianas legiones omnemque exercitum, qui Hostiliae egerat, eo ipso die triginta milia passuum emensum, comperta suorum clade in proelium accingi ac iam adfore. is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. sistere tertiam decimam legionem in ipso viae Postumiae aggere iubet, cui iuncta a laevo septima Galbiana patenti campo stetit, dein septima Claudiana,

---

currunt, *corr. 1 m.* nocte 16 *post* vineis *glossam* machinamenti genus ad expugnandos muros Inmodum turrium factum. is *uncis inclusit 2 m. verbo* va ... cat *superscripto*

21, 10 In alae vo (*cf. 10, 5 ubi eiusdem generis mendum*

agresti fossa (ita locus erat) praemunita; dextro octava per apertum limitem, mox tertia densis arbustis intersaepta. hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat; praetorianum vexillum proximum tertianis, cohortes auxiliorum in cornibus, latera ac terga equite circumdata; Sido atque Italicus Suebi cum delectis popularium primori in acie versabantur.

22. At Vitellianus exercitus, cui adquiescere Cremonae et reciperatis cibo somnoque viribus confectum algore atque inedia hostem postera die profligare ac proruere ratio fuit, indigus rectoris, inops consilii, tertia ferme noctis hora paratis iam dispositisque Flavianis inpingitur. ordinem agminis disiecti per iram ac tenebras adseverare non ausim, quamquam alii tradiderint quartam Macedonicam dextrum suorum cornu, quintam et quintam decumam cum vexillis nonae secundaeque et vicensimae Britannicarum legionum mediam aciem, sextadecumanos duoetvicensimanosque et primanos laevum cornu complesse.
78r col. 1 Rapaces atque Itali|ci omnibus se manipulis miscuerant; eques auxiliaque sibi ipsi locum legere. proelium tota nocte varium anceps atrox, his, rursus illis exitiabile. nihil animus aut manus,

---

est Inprocul *pro* procul): inde a laevo *Wurm* 12 a dextro *C. Heraeus* 13 tertia *Pichena,* tertia decima 19 primore *Ritter; cf. Sirker, Tacit. Formenl., p. 35*

22, 5 hara 8 alii tradiderint: Messalla tradiderit *Io. Müller intellegere sibi visus cur* suorum *Tacitus adiecisset qui Messallam auctorem potissimum secutus esset* 9 dextrum *Faërnus,* dextro: dextrovorsum cornu *Iacob,* <in> dextro (*sc.* stetisse) *Castiglioni* 13 cornū 16 his modo, rursus

ne oculi quidem provisu iuvabant. eadem utraque acie arma, crebris interrogationibus notum pugnae signum, permixta vexilla, ut quisque globus capta ex hostibus huc vel illuc raptabat. urguebatur maxime septima legio, nuper a Galba conscripta. occisi sex primorum ordinum centuriones, abrepta quaedam signa: ipsam aquilam Atilius Verus primi pili centurio multa cum hostium strage et ad extremum moriens servaverat.

23. Sustinuit labentem aciem Antonius accitis praetorianis. qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. namque Vitelliani tormenta in aggerem viae contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo et arbustis sine hostium noxa inlisa. magnitudine eximia quintae decimae legionis ballista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat; lateque cladem intulisset, ni duo milites praeclarum facinus ausi, arreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent. statim confossi sunt eoque intercidere nomina: de facto haud ambigitur. neutro inclinaverat fortuna, donec adulta nocte luna surgens ostenderet acies falleretque. sed Flavianis aequior a tergo; hinc maiores equorum virorumque umbrae, et falso, ut in corpora, ictu tela hostium citra cadebant: Vitelliani adverso lumine conlucentes velut ex occulto iaculantibus incauti offerebantur.

---

illis *Acidalius coll. hist. III, 83, 2* 22 ad gaba

23, 1 labantem *dett., Meiser; at cf. Prop. IV, 2, 53, Sen. d. IX, 17, 12* 2 excipere 4 e vacuo *C. Heraeus* 7 quintae *Lipsius*, quartae 11 tormentorum *secl. Nipperdey*, tormento *Lipsius* 17 iactu *Acidalius*

24. Igitur Antonius, ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et 78r col. 2 hortatu, omnes spe| promissisque accendens, cur ra⟨ptim⟩ resumpsissent arma, Pannonicas legiones interrogabat: illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiae, ubi reciperare gloriam possent. tum ad Moesicos conversus principes auctoresque belli ciebat: frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent. haec, ut quosque accesserat; plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens, ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent. mox infensus praetorianis 'vos' inquit, 'nisi vincitis, pagani, quis alius imperator, quae castra alia excipient? illic signa armaque vestra sunt, et mors victis; nam ignominiam consumpsistis.' undique clamor, et orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani salutavere.

25. Vagus inde an consilio ducis subditus rumor, advenisse Mucianum, exercitus in vicem salutasse. gradum inferunt quasi recentibus auxiliis aucti, rariore iam Vitellianorum acie, ut quos nullo rectore suus quemque impetus vel pavor contra-

---

24, 2 laudes, *corr. 1 m.* 3 cur ra⟨ptim⟩ resumpsissent *Lenchantin,* currari (cur rari *1 m. in marg.*) sumpsissent: cur resumpsissent *Lipsius,* cur rursus sumpsissent *Ferretus,* curnam sumpsissent *Weissenborn,* cur victa resumpsissent *Spengel,* cur ita resumpsissent *Castiglioni, vitium* - rari - *ex eo ortum esse quod librarii oculi aberraverint ad 25, 4* rariore *putat Andresen* 8 frustrā Inisset| 13 infensius *I. F. Gronovius* 17 ignominia| 18 Syria, *item deinceps; in Annalibus contra modo* Syria *modo* Suria *legitur*

25, 2 exercitum, *corr. 1 m.*

heret diduceretve. postquam pulsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat. laxati ordines abrumpuntur, nec restitui quivere inpedientibus vehiculis tormentisque. per limitem viae sparguntur festinatione consectandi victores. eo notabilior caedes fuit, quia filius patrem interfecit. rem nominaque auctore Vipstano Messalla tradam. Iulius Mansuetus ex Hispania, Rapaci legioni additus, inpubem filium domi liquerat. is mox adultus, inter septimanos a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et volnere stratum dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exanguem amplexus, voce flebili precabatur placatos patris manes, neve se ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; et unum militem| quotam civilium armorum partem? simul attollere 78v col. 1 corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. advertere proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum et questus et saevissimi belli execratio. nec eo segnius propinquos adfinis fratres trucidant spoliant: factum esse scelus loquuntur faciuntque.

26. Ut Cremonam venere, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello Germanicus miles moenibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumiecerat eaque munimenta rursus auxerat. quorum aspectu haesere victores, incertis ducibus,

---

6 diduceretve *Lipsius*, |duceretve   pulsos : inpulsos *Bipontini*, perculsos *Acidalius*   7 obturbat *dett.*   12 Vipstano] vipsano (*cf. ad 9, 16*)   19 platos *in* placatos *corr. 2 m.*: ne piatos *vel* piatos *dett.*, violatos *Novák*   26 trucidant *Iac. Gronovius*, trucidati: trucidatos *dett.*

26, 2 germa|cus

quid iuberent. incipere obpugnationem fesso per diem noctemque exercitu arduum et nullo iuxta subsidio anceps: sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur: munire castra, id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos et opus molientes subita eruptione turbarent. quae super cuncta terrebat ipsorum miles periculi quam morae patientior: quippe ingrata quae tuta, ex temeritate spes; omnisque caedes et volnera et sanguis aviditate praedae pensabantur.

27. Huc inclinavit Antonius cingique vallum corona iussit. primo sagittis saxisque eminus certabant, maiore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur; mox vallum portasque legionibus adtribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret atque ipsa contentione decoris accenderentur. proxima Bedriacensi viae tertiani septimanique sumpsere, dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecumanos ad Brixianam portam impetus tulit. paulum inde morae, dum ex proximis agris ligones dolabras et alii falces scalasque convectant: tum elatis super capita 78v col. 2 scutis | densa testudine succedunt. Romanae utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt, disiectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur, donec soluta compage scu-

---

6 fessos 8 iterandus *Berlage* 12 subite ruptione 14 ⟨ubi⟩ ex *Castiglioni*

27, 6 ipsi *Ritter* 11 ex] et: e *dett.* ligones *Rhenanus,* legionem, -em *in* -es *corr. 1 m.* 15. fluvitantemq; 16 concitisque compale, g *superscripsit 1 m.*

torum exsangues aut laceros prosternerent multa cum strage. incesserat cunctatio, ni duces fesso militi et velut inritas exhortationes abnuenti Cremonam monstrassent.

28. Hormine id ingenium, ut Messalla tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim, nisi quod neque Antonius neque Hormus a fama vitaque sua quamvis pessimo flagitio degeneravere. non iam sanguis neque volnera morabantur, quin subruerent vallum quaterentque portas, innixi umeris et super iteratam testudinem scandentes prensarent hostium tela brachiaque. integri cum sauciis, semineces cum expirantibus volvuntur, varia pereuntium forma et omni imagine mortium.

29. Acerrimum tertiae septimaeque legionum certamen; et dux Antonius cum delectis auxiliaribus eodem incubuerat. obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani nequirent et superiacta tela testudine laberentur, ipsam postremo ballistam in subeuntes propulere, quae ut ad praesens disiecit obruitque quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruina sua traxit; simul iuncta turris ictibus saxorum cessit, qua septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque portam perfregit.

---

18 cumcustrage, -cu- *del. punctis adiectis 1 m.*: *verba* multa cum strage *suspecta habet Andresen*

28, 1 traditā, *ultimam litteram nota relicta del. 1 m.* 2 potiora G. plunis 3 discreverit, *corr. 1 m.* 7 <et> innixi *Francken* 9 integris

29, 5 de testudine *Halm* 6 disiecto bruitque obruitque: obtrivitque *Ernesti* 7 quis *malebat Ernesti,* <in> quos *Nipperdey* 10 gladiisque: dolabrisque *Heinsius*

primum inrupisse C. Volusium tertiae legionis militem inter omnes auctores constat. is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce capta castra conclamavit; ceteri trepidis iam Vitellianis seque e vallo praecipitantibus perrupere. completur caede quantum inter castra murosque vacui fuit.

30. Ac rursus nova laborum facies: ardua urbis 79r col. 1 moenia, saxeae turres, ferra|ti portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiae stato in eosdem dies mercatu congregata, quod defensoribus auxilium ob multitudinem, obpugnantibus incitamentum ob praedam erat. rapi ignes Antonius inferrique amoenissimis extra urbem aedificiis iubet, si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur. propinqua muris tecta et altitudinem moenium egressa fortissimo quoque militum complet; illi trabibus tegulisque et facibus propugnatores deturbant.

31. Iam legiones in testudinem glomerabantur, et alii tela saxaque incutiebant, cum languescere paulatim Vitellianorum animi. ut quis ordine anteibat, cedere fortunae, ne Cremona quoque excisa nulla ultra venia omnisque ira victoris non in volgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium caedis erat, reverteretur. gregarius miles futuri socors et ignobilitate tutior perstabat:

---

13 resisterant

30, 5 merca|tus

31, 4 ante ibant 7 verteretur *Muretus*, praeverteretur *Weidner*

vagi per vias, in domibus abditi pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent. primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur; catenas Caecinae (nam etiam tunc vinctus erat) exsolvunt orantque, ut causae suae deprecator adsistat. aspernantem tumentemque lacrimis fatigant, extremum malorum, tot fortissimi viri proditoris opem invocantes; mox velamenta et infulas pro muris ostentant. cum Antonius inhiberi tela iussisset, signa aquilasque extulere; maestum inermium agmen deiectis in terram oculis sequebatur. circumstiterant victores et primo ingerebant probra, intentabant ictus: mox, ut praeberi ora contumeliis et posita omni ferocia cuncta victi patiebantur, subit recordatio illos esse, qui nuper Bedriaci victoriae temperassent.| sed ubi Caecina 79r col. 2 praetexta lictoribusque insignis, dimota turba, consul incessit, exarsere victores: superbiam saevitiamque (adeo invisa scelera sunt), etiam perfidiam obiectabant. obstitit Antonius datisque defensoribus ad Vespasianum dimisit.

32. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur; nec procul caede aberant, cum precibus ducum mitigatus est miles. et vocatos ad contionem Antonius adloquitur, magnifice victores, victos clementer, de Cremona in neutrum. exercitus praeter insitam praedandi cupidinem vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit. iuvisse partes Vitellianas Othonis quoque bello credebantur; mox tertiadecimanos ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanae

10 <mem>orabant *Castiglioni* potuissent, -s- *superscripsit 1 m.* 23 subiit *Nipperdey*

plebis ingenia, petulantibus iurgiis inluserant. auxit invidiam editum illic a Caecina gladiatorum spectaculum eademque rursus belli sedes et praebiti in acie Vitellianis cibi, caesae quaedam feminae studio partium ad proelium progressae; tempus quoque mercatus ditem alioqui coloniam maiore opum specie complebat. ceteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat. is balineas abluendo cruori propere petit. excepta vox est, cum teporem incusaret, statim futurum ut incalescerent: vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tamquam signum incendendae Cremonae dedisset, quae iam flagrabat.

33. Quadraginta armatorum milia inrupere, calonum lixarumque amplior numerus et in libidinem ac saevitiam corruptior. non dignitas, non aetas protegebat, quo minus stupra caedibus, caedes stupris miscerentur. grandaevos senes, exacta aetate feminas, viles ad praedam, in ludibrium trahebant: ubi adulta virgo aut quis forma conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat. dum pecuniam vel gravia auro templorum dona sibi quisque trahunt, maiore 79v col. 1 aliorum | vi truncabantur. quidam obvia aspernati verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere: faces in manibus, quas, ubi praedam egesserant, in vacuas domos et inania templa per lasciviam iaculabantur; utque exercitu

32, 16 maiorem: maiorum *dett.* 19 balneas *in* balineas *corr. 1 m.* petiit *Nipperdey* 21 inalescerent
33, 12 obtruncabantur *Heinsius*, trucidabantur *Ernesti* obviā 16 lasci|via utque ⟨in⟩ *Ritter*

vario linguis moribus, cui cives socii externi interessent, diversae cupidines et aliud cuique fas nec quidquam inlicitum. per quadriduum Cremona suffecit. cum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mefitis templum stetit ante moenia, loco seu numine defensum.

34. Hic exitus Cremonae anno ducentesimo octogesimo sexto a primordio sui. condita erat Ti. Sempronio P. Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Annibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes et si qua alia vis per Alpes rueret. igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, adnexu conubiisque gentium adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidia, edixit ne quis Cremonensem captivom detineret. inritamque praedam militibus effecerat consensus Italiae, emptionem talium mancipiorum aspernantis: occidi coepere; quod ubi enotuit, a propinquis adfinibusque occulte redemptabantur. mox rediit Cremonam reliquus populus: reposita fora templaque magnificentia municipum; et Vespasianus hortabatur.

35. Ceterum adsidere sepultae urbis ruinis noxia tabo humus haud diu permisit. ad tertium lapidem

17 inessent *Ernesti* 19 cremonam, *corr. 1 m.* 20 ignem *Heinsius*, ignes *Ernesti*

34, 1 cremonā: *acc. tutatus est Onions qui* tulit *post* sui *addidit coll. Aen. II, 554. librarii oculos ad* Cremonam *33, 19 aberrasse credit Andresen* 2 suo, -i *superscr. 1 m.* Ti. *Lipsius*, .T. P. *Halm*, et (*contrario vitio ann. XI, 33 laborasse ubi* P. largo *pro* et Largo *traditum est admonuit Andresen*) 6 irrueret *dett.* 13 aspernantes 16 munificentia *det.*

35, 1 adsideres epuliae

progressi vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa, componunt; et victae legiones, ne manente adhuc civili bello ambigue agerent, per Illyricum dispersae. in Britanniam inde et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Iulium 79r col. 2 Calenum tribunum, in Germaniam Alpinium | Montanum praefectum cohortis, quod hic Trevir, Calenus Aeduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misere. simul transitus Alpium praesidiis occupati, suspecta Germania, tamquam in auxilium Vitellii accingeretur.

36. At Vitellius profecto Caecina, cum Fabium Valentem paucis post diebus ad bellum inpulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare, non in ore volgi agere, sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, iacent torpentque, praeterita instantia futura pari oblivione dimiserat. atque illum in nemore Aricino desidem et marcentem proditio Lucilii Bassi ac defectio classis Ravennatis perculit; nec multo post de Caecina adfertur mixtus gaudio dolor, et descivisse et ab exercitu vinctum. plus apud socordem animum laetitia quam cura valuit. multa cum exultatione in urbem revectus frequenti contione pietatem militum laudibus cumulat; Publilium Sabinum praetorii praefectum ob amicitiam Caecinae vinciri iubet, substituto in locum eius Alfeno Varo.

---

5 ambiguae 8 Alpinum *Puteolanus*

36, 4 firmaret, *corr. 1 m.* 6 suggerant, *corr. 1 m.* 10 pertulit, *corr. in textu et in margine 1 m.* 15 Publilium *Halm* (*cf. II, 92, 1*), plubilium

37. Mox senatum composita in magnificentiam oratione adlocutus exquisitis patrum adulationibus attollitur. initium atrocis in Caecinam sententiae a L. Vitellio factum; dein ceteri composita indignatione, quod consul rem publicam, dux imperatorem, tantis opibus tot honoribus cumulatus amicum prodidisset, velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. nulla in oratione cuiusquam erga Flavianos duces obtrectatio: errorem inprudentiamque exercituum culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant, nec defuit qui unum consulatus diem (is enim in locum Caecinae supererat) ma|gno cum inrisu (80r col. 1) tribuentis accipientisque eblandiretur. pridie kalendas Novembris Rosius Regulus iniit eiuravitque. adnotabant periti numquam antea non abrogato magistratu neque lege lata alium subfectum; nam consul uno die et ante fuerat Caninius Rebilus C. Caesare dictatore, cum belli civilis praemia festinarentur.

38. Nota per eos dies Iunii Blaesi mors et famosa fuit, de qua sic accepimus. gravi corporis morbo aeger Vitellius Servilianis hortis turrim vicino sitam conlucere per noctem crebris luminibus animadvertit. sciscitanti causam apud Caecinam Tuscum epulari multos, praecipuum honore Iunium Blaesum nuntiatur; cetera in maius, de apparatu et solutis in lasciviam animis. nec defuere qui ipsum Tuscum et alios, sed criminosius Blaesum

---

37, 7 amicus amicum *Meiser* 14 eblandiretur *Rhenanus*, blandiretur 18 Rebilus *Rhenanus*, rebitus
38, 3 in vicino *Muretus*; *at cf. 19, 7* 9 criminosiū

incusarent, quod aegro principe laetos dies ageret. ubi asperatum Vitellium et posse Blaesum perverti satis patuit iis, qui principum offensas acriter speculantur, datae L. Vitellio delationis partes. ille infensus Blaeso aemulatione prava, quod eum omni dedecore maculosum egregia fama anteibat, cubiculum imperatoris reserat, filium eius sinu complexus et genibus accidens. causam confusionis quaerenti, non se proprio metu nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris preces lacrimasque attulisse. frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicae legiones, tot provinciae virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris inmensis spatiis arceat: in urbe ac sinu cavendum hostem Iunios Antoniosque avos iactantem, qui se stirpe imperatoria comem ac magnificum militibus ostentet. versas illuc omnium mentes, dum Vitellius ami- 80r col. 2 corum inimicorumque neglegens fovet aemu|lum principis labores e convivio prospectantem. reddendam pro intempestiva laetitia maestam et funebrem noctem, qua sciat et sentiat vivere Vitellium et imperare et, si quid fato accidat, filium habere.

39. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blaesi mors maturam perniciem, palam iussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. addidit facinori fidem nobili gaudio Blaesum visendo. quin et audita est saevissima Vitellii vox,

---

20 ⟨ait⟩ attulisse *Meiser* 28 reddenda 29 maestitiam, *corr. in* maestam *1 m.* 31 imperaret, *corr. 1 m.*

39, 3 crassari 4 nobili (*ἀρχαικῶς pro 'noto' vel 'famoso': cf. infra IV, 42, 24; Liv. XXXIX, 9, 5; Fest. 182, 12 Lindsay*): no⟨ta⟩bili *Faërnus*, ignobili *Brotier* 5 L. Vitellii

qua se (ipsa enim verba referam) pavisse oculos spectata inimici morte iactavit. Blaeso super claritatem natalium et elegantiam morum fidei obstinatio fuit. integris quoque rebus a Caecina et primoribus partium iam Vitellium aspernantibus ambitus abnuere perseveravit. sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, parum effugerat, ne dignus crederetur.

40. Fabius interim Valens multo ac molli concubinarum spadonumque agmine segnius quam ad bellum incedens, proditam a Lucilio Basso Ravennatem classem pernicibus nuntiis accepit. et si coeptum iter properasset, nutantem Caecinam praevenire aut ante discrimen pugnae adsequi legiones potuisset; nec deerant qui monerent, ut cum fidissimis per occultos tramites vitata Ravenna Hostiliam Cremonamve pergeret. aliis placebat accitis ex urbe praetoriis cohortibus valida manu perrumpere: ipse inutili cunctatione agendi tempora consultando consumpsit; mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis nec providit.

41. Missis ad Vitellium litteris auxilium postulat. venere tres cohortes cum ala Britannica, neque ad fallendum aptus numerus neque ad penetrandum. sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamia caruit, quo minus rapere | inlicitas 80v col. 1

Ritter 8 elegantium, -u- *in* -a- *corr.* -m *perperam deleto* *1 m.* fidei obstinatio, *in margine* alii fides obstinata *add.* *1 m.* 9 obfuit *Madvig.*

40, 8 vitata Ravenna *uncis inclusit Valmaggi*; *at. cf. IV, 20, 19*; *70, 24*

voluptates adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur: aderant vis et pecunia et ruentis fortunae novissima libido. adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parva manu poterat, etiam si fidissima foret, nec integram fidem attulerant; pudor tamen et praesentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincla apud pavidos periculorum et dedecoris securos. eo metu cohortes Ariminum praemittit, alam tueri terga iubet: ipse paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus flexit in Umbriam atque inde Etruriam, ubi cognito pugnae Cremonensis eventu non ignavum et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut arreptis navibus in quamcumque partem Narbonensis provinciae egressus Gallias et exercitus et Germaniae gentes novumque bellum cieret.

42. Digresso Valente trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu et missis per proxima litorum Liburnicis, terra marique circumvenit: occupantur plana Umbriae et qua Picenus ager Hadria adluitur, omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Appennini iugis dividebatur. Fabius Valens e sinu Pisano segnitia maris aut adversante vento portum Herculis Monoeci depellitur. haud procul inde agebat Marius Maturus Alpium maritimarum procurator, fidus

---

41, 7 domos *Sirker* 11 manus *Ernesti* 14 pavidos *Faërnus*, avidos eo metu et paucis ..... comitantibus ..... ipse flexit *tradit codex. verba in ordinem restituit Acidalius* et *ante* paucis *deleto* 21 et exercitus *om. det., Rhenanus; an* Galliarum exercitus *scribendum sit dubitat Castiglioni*

42, 4 occupatur 6 appenninis: *corr. Puteolanus*

Vitellio, cuius sacramentum cunctis circa hostilibus nondum exuerat. is Valentem comiter exceptum, ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur, monendo terruit; simul ceterorum fides metu infracta.

43. Namque circumiectas civitates procurator Valerius Paulinus, strenuus militiae et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba eius adegerat; concitisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum sponte | sumebant, Foroiuliensem co- 80v col. 2
loniam, claustra maris, praesidio tuebatur, eo gravior auctor, quod Paulino patria Forum Iulii et honos apud praetorianos, quorum quondam tribunus fuerat, ipsique pagani favore municipali et futurae potentiae spe iuvare partes adnitebantur. quae ut paratu firma et aucta rumore apud varios Vitellianorum animos increbruere, Fabius Valens cum quattuor speculatoribus et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur; Maturo ceterisque remanere et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. ceterum ut mare tutius Valenti quam litora aut urbes, ita futuri ambiguus et magis quid vitaret quam cui fideret certus, adversa tempestate Stoechadas Massiliensium insulas adfertur. ibi eum missae a Paulino Liburnicae oppressere.

44. Capto Valente cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam a prima Adiutrice legione orto, quae memoria Othonis infensa Vitellio

---

15 in racta

43, 2 valerios 6 *post* claustra *manus recentior* -que *superscripsit* 11 ut *Iacob*, ui (*idem vitium praebet 56, 5*) 14 Maturo *Agricola*, maturae 19 defertur *Ernesti*

44, 2 hispania adprima

decimam quoque ac sextam traxit. nec Galliae cunctabantur. et Britanniam inditus erga Vespasianum favor, quod illic secundae legioni a Claudio praepositus et bello clarus egerat, non sine motu adiunxit ceterarum, in quibus plerique centuriones ac milites a Vitellio provecti expertum iam principem anxii mutabant.

45. Ea discordia et crebris belli civilis rumoribus Britanni sustulere animos auctore Venutio, qui super insitam ferociam et Romani nominis odium propriis in Cartimanduam reginam stimulis accendebatur. Cartimandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate; et auxerat potentiam, postquam capto per dolum rege Carataco instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur. inde opes et rerum secundarum luxus: spreto Venutio (is fuit
81r col. 1 maritus) armigerum eius Vellocatum | in matrimonium regnumque accepit. concussa statim flagitio domus: pro marito studia civitatis, pro adultero libido reginae et saevitia. igitur Venutius accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione in extremum discrimen Cartimanduam adduxit. tum petita a Romanis praesidia. et cohortes alaeque nostrae variis proeliis exemere tamen periculo reginam; regnum Venutio, bellum nobis relictum.

46. Turbata per eosdem dies Germania, et

---

5 et] at *Nolte* inditus: inclinatus *H. Schütz*, vetus *Haase*, insitus *Ernesti*, *Urlichs*, traditus *Meiser*, indutus *Andresen olim* 6 secundae legioni *ante v. 5* erga *transposuit Urlichs probante Valmaggio qui* inditus *retinuit* legionis, *corr. 1 m.* 45, 2 Venutio *Bipontini*, venusio *et item deinceps* 4 car|tismanduam, -s- *del. 1 m.*

socordia ducum, seditione legionum, externa vi, perfidia sociali prope adflicta Romana res. id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus. mota et Dacorum gens numquam fida, tunc sine metu, abducto e Moesia exercitu. sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta in vicem hostilia accepere, expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danuvii ripa potiebantur. iamque castra legionum excindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi inrupissent. adfuit, ut saepe alias, fortuna populi Romani, quae Mucianum viresque Orientis illuc tulit, et quod Cremonae interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asia (pro consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Moesiae praepositus est, additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias et externo bello inligari pars consilii pacisque erat.

47. Nec ceterae nationes silebant. subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiae quondam classis praefectus, moverat. is fuit Anicetus Polemonis libertus, praepotens libertus olim, et postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis inpatiens. | igitur Vitellii nomine (81r col. 2) adscitis gentibus, quae Pontum adcolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque,

46, 3 romanas, *corr. 1 m.* 13 ignarus *Würtheim* 15 saepelias, *corr. 2 m.*
47, 2 quodam *corr. 2 m.* 4 libertus | prepotens [libertus]

haud temnendae manus ductor, Trapezuntem vetusta fama civitatem a Graecis in extremo Ponticae orae conditam, subitus inrupit. caesa ibi cohors, regium auxilium olim; mox donati civitate Romana signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Graecorum retinebant. classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas Liburnicarum omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repente navibus: camaras vocant, artis lateribus latam alvom sine vinculo aeris aut ferri conexam; et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. sic inter undas volvuntur, pari utrimque prora et mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est.

48. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios e legionibus ducemque Virdium Geminum spectatae militiae deligeret. ille inconpositum et praedae cupidine vagum hostem adortus coëgit in naves; effectisque raptim Liburnicis adsequitur Anicetum in ostio fluminis Chobi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. ac primo rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis aut bellum ostendebatur,

---

vulgo nescio an rectius 9 manu, *corr. in* mama *et in margine* f- *addidit 1 m.* 14 classis, *corr. det.* 16 lectissima 17 contempti, *cf. supra 9, 34* 18 navibus (camaras vocant) artis lateribus, lata ..... alvo ... connexa *Lipsius* 19 altis lateribus *Nipperdey* 24 appellare

48, 6 Chobi *Colerus*, cohibi

fluxa, ut est barbaris, fide pactus Aniceti exitium perfugas tradidit, belloque servili finis inpositus.

Laetum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis proelii nuntius in Aegypto adsequitur. eo properantius Alexandriam pergit, ut fractos Vitellii exercitus urbemque externae opis indigam fame urgeret. namque et Africam, eodem latere sitam, terra | marique 81ᵛ col. 1 invadere parabat, clausis annonae subsidiis inopiam ac discordiam hosti facturus.

49. Dum hac totius orbis nutatione fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat, satis factum bello ratus et cetera ex facili, seu felicitas in tali ingenio avaritiam superbiam ceteraque occulta mala patefecit. ut captam Italiam persultare, ut suas legiones colere; omnibus dictis factisque viam sibi ad potentiam struere. utque licentia militem inbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat. eo suffragio turbidissimus quisque delecti; nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentia trahebantur. quae seditiosa et corrumpendae disciplinae mox in praedam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat quam Vespasianum sprevisse.

50. Ceterum propinqua hieme et umentibus Pado campis expeditum agmen incedere. signa

---

13 supra *Wölfflin* 16 fractos *Meiser*, fracto: fracto exercitu urbem quoque *dett.*, ⟨Italiam⟩ urbemque *Ritter*, urbem ⟨Italiam⟩que *C. Heraeus* 19 inopia ac discordia hostem fracturus *Kraffert*

49, 1 Dum ac 7 vi⟨a⟩m *Lipsius*, vim|: vim sibi ac *det.*

aquilaeque victricium legionum, milites volneribus aut aetate graves, plerique etiam integri Veronae relicti: sufficere cohortes alaeque et e legionibus lecti profligato iam bello videbantur. undecima legio sese adiunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus anxia quod defuisset; sex milia Dalmatarum, recens dilectus, comitabantur; ducebat Pompeius Silvanus consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum legionis legatum. is Silvanum socordem bello et dies rerum verbis terentem specie obsequii regebat, ⟨ad⟩ omnia, quae agenda forent, quieta cum industria aderat. ad has copias e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae supplevere. exercitus ducesque ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summa rerum 81v col. 2 cunctantes, quod mo|tas ex urbe praetorias cohortes audierant et teneri praesidiis Appenninum rebantur; et ipsos in regione bello attrita inopia et seditiosae militum voces terrebant, clavarium (donativi nomen est) flagitantium. nec pecuniam aut frumentum providerant, et festinatio atque aviditas praepediebant, dum quae accipi poterant rapiuntur.

51. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque inreverentiam fuisse, ut gregarius eques occisum a se proxima acie

---

50, 13 ⟨ad⟩ omnia *coni. Lenchantin (asyndeton adversativum sententiae vim addit)*, omniaque (-que *ex sequenti* qu(a)e *praceptum videtur*): ⟨ad⟩ omniaque *Puteolanus*, ⟨et ad⟩ omnia *Halm*, omniaque ..... industria agebat *L. Spengel* 19 cunctates 21 regione *Faërnus*, legione 23 donativi nomen est *expunxit Castalio*

fratrem professus praemium a ducibus petierit. nec illis aut honorare eam caedem ius hominum aut ulcisci ratio belli permittebat. distulerant tamquam maiora meritum, quam quae statim exolverentur; nec quidquam ultra traditur. ceterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat. nam proelio, quo aput Ianiculum adversus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore se ipsum interfecit, ut Sisenna memorat: tanto acrior apud maiores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis paenitentia fuit. sed haec aliaque ex vetere memoria petita, quotiens res locusque exempla recti aut solacia mali poscet, haud absurde memorabimus.

52. Antonio ducibusque partium praemitti equites omnemque Umbriam explorari placuit, si qua Appennini iuga clementius adirentur; acciri aquilas signaque et quidquid Veronae militum foret, Padumque et mare commeatibus compleri. erant inter duces qui necterent moras: quippe nimius iam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. namque Mucianus tam celeri victoria anxius, et ni praesens urbe potiretur, expertem se belli gloriaeque ratus, ad Primum | et Varum media (82^r col. 1) scriptitabat, instandum coeptis aut rursus cunctandi utilitates edisserens atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret vel prospera adgnosceret. Plotium Grypum, nuper a Vespa-

51, 6 distulerunt *det.* 7 quam quae *Puteolanus*, quamquā 12 ipse *Ruperti* 13 sisennam, *in* sisenna *corr. 1 m.* 14 flagitii *det.*

52, 9 poteretur *Döderlein*; *at cf. IV, 73, 18*; *V, 13, 10* 12 disserens *Fisher* 13 ex ventu 14 Grypum *Guil. He-*

siano in senatorium ordinem additum ac legioni praepositum, ceterosque sibi fidos apertius monuit, hique omnes de festinatione Primi ac Vari sinistre et Muciano volentia rescripsere. quibus epistulis Vespasiano missis effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque eius aestimarentur.

53. Aegre id pati Antonius et culpam in Mucianum conferre, cuius criminationibus eviluissent pericula sua; nec sermonibus temperabat, inmodicus lingua et obsequii insolens. litteras ad Vespasianum composuit iactantius quam ad principem nec sine occulta in Mucianum insectatione: se Pannonicas legiones in arma egisse; suis stimulis excitos Moesiae duces, sua constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersaepta Germanorum Raetorumque auxilia. quod discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum et sui operis. casum Cremonae bello inputandum: maiore damno, plurium urbium excidiis veteres civium discordias rei publicae stetisse. non se nuntiis neque epistulis, sed manu et armis imperatori suo militare; neque officere gloriae eorum, qui Moesiam interim composuerint: illis Moesiae pacem, sibi salutem securitatemque Italiae cordi fuisse; suis exhortationibus Gallias Hispaniasque,

---

raeus titulis nisus; griphum *secundum recentiorem scribendi rationem* 15 adscitum *Ritter, vulgo*

53, 4 linguae *Lipsius* littera| 12 diem *in* dies *corr. 1 m. unde* per dies noctesque *coniecit Andresen* 16 imperatorum, *in* imperatoris *corr. 1 m. addito* uo 18 Moesiam *Purser ex sequenti* Moesiae, Asiam: Daciam *Sirker*, alia *Ritter*, avia *Van der Vliet coll. II, 85, 15* composuerit, *corr. 1 m.*

validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. sed cecidisse in inritum labores, si praemia periculorum soli adsequantur qui periculis non adfuerint. nec fefellere ea Mucianum; inde graves simultates, quas Antonius simplicius, Mucianus | callide eoque inplacabilius nutriebat. 82r col. 2

54. At Vitellius fractis apud Cremonam rebus nuntios cladis occultans stulta dissimulatione remedia potius malorum quam mala differebat. quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cum e contrario laeta omnia fingeret, falsis ingravescebat. mirum aput ipsum de bello silentium; prohibiti per civitatem sermones, eoque plures ac, si liceret, vere narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. nec duces hostium augendae famae deerant, captos Vitellii exploratores circumductosque, ut robora victoris exercitus noscerent, remittendo; quos omnis Vitellius secreto percunctatus interfici iussit. notabili constantia centurio Iulius Agrestis post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas quaeque aput Cremonam acta forent ipse mitteretur. nec exploratione occulta fallere Antonium temptavit, sed mandata imperatoris suumque animum professus, ut cuncta viseret postulat. missi qui locum proelii, Cremonae vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit abnuentique vera esse, quae adferret, atque ultro corruptum arguenti

---

54, 6 ingravescebant (*sc.* mala) *Ernesti,* ingravescebat malum *Meiser coll. ann. XIV, 51* 8 vera *Probst* 22 adgrestis

'quando quidem' inquit 'magno documento opus est, nec alius iam tibi aut vitae aut mortis meae usus, dabo cui credas.' atque ita digressus voluntaria morte dicta firmavit. quidam iussu Vitellii interfectum, de fide constantiaque eadem tradidere.

55. Vitellius ut e somno excitus Iulium Priscum et Alfenum Varum cum quattuordecim praetoriis cohortibus et omnibus equitum alis obsidere Appenninum iubet; secuta e classicis legio. tot milia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius 82r col. 1 foret, inferendo quoque bello satis pollebant. | ceterae cohortes ad tuendam urbem L. Vitellio fratri datae: ipse nihil e solito luxu remittens et diffidentia properus festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat; foedera sociis, Latium externis dilargiri; his tributa dimittere, alios immunitatibus iuvare; denique nulla in posterum cura lacerare imperium. sed volgus ad magnitudinem beneficiorum haeserat, stultissimus quisque pecuniis mercabatur, apud sapientes cassa habebantur, quae neque dari neque accipi salva re publica poterant. tandem flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi et infidis consiliis obnoxius.

56. Contionanti — prodigiosum dictu — tantum foedarum volucrum supervolitavit, ut nube atra

55, 2 tredecim *malebat Nipperdey coll. II, 93, 2; III, 78, 17* 11 ternis remittere *Nipperdey incerti auctoris coniecturam secutus* 14 haeserat *Lenchantin coll. 26, 5*, haberat: aderat *dett.*, hians aderat *Meiser*, hebebat *Francken*, haerebat *Van der Vliet*, hiabat *Io Fr. Gronovius*, hiaverat *F. Walter*

diem obtenderent. accessit dirum omen, profugus altaribus taurus disiecto sacrificii apparatu, longe, nec ut feriri hostias mos est, confossus. sed praecipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiae, inprovidus consilii, quis ordo agminis, quae cura explorandi, quantus urguendo trahendove bello modus, alios rogitans et ad omnis nuntios voltu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. postremo taedio castrorum et audita defectione Misenensis classis Romam revertit, recentissimum quodque volnus pavens, summi discriminis incuriosus. nam cum transgredi Appenninum integro exercitus sui robore et fessos hieme atque inopia hostes adgredi in aperto foret, dum dispergit vires, acerrimum militem et usque in extrema obstinatum trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus et, si consulerentur, vera dicturis. arcuere eos intimi amicorum Vitellii, | ita formatis principis auribus, ut aspera 82v col. 2
quae utilia, nec quidquam nisi iucundum et laesurum acciperet.

57. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus centurio per ignominiam a Galba dimissus ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistulis pretium proditionis ostentans. praeerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans neque strenuus in perfidia; et Apinius Tiro praetura

---

56, 5 ut *Fr. Schneider*, ui: ubi *dett.*, cui *Schramm* 7 consiliis| 10 denique *C. Heraeus* 12 recentissim;, *corr. 1 m.* 13 quoque summis 16 dispergunt *Nipperdey* 19 sentientibus *malebat Nipperdey* 20 arcuere *Lipsius*, arguere 21 aspere *Bipontini* 23 acciperent *Faërnus*

functus ac tum forte Minturnis agens ducem se defectoribus obtulit. a quibus municipia coloniaeque inpulsae, praecipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contra Capua Vitellio fida, municipalem aemulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Iulianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit; data in auxilium urbana cohors et gladiatores, quibus Iulianus praeerat. ut collata utrimque castra, haud magna cunctatione Iuliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam occupavere, moenibus situque magis quam ipsorum ingenio tutam.

58. Quae ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniae cum praefectis praetorii relicta L. Vitellium fratrem cum sex cohortibus et quingentis equitibus ingruenti per Campaniam bello opposuit. ipse aeger animi studiis militum et clamoribus populi arma poscentis refovebatur, dum volgus ignavum et nihil ultra verba ausurum falsa specie exercitum et legiones appellat. hortantibus libertis (nam amicorum eius quanto quis clarior, minus fidus) vocari tribus iubet, dantes nomina sacramento adigit. superfluente multitudine curam dilectus in consules partitur; servorum numerum et pondus argenti senatoribus indicit. equites Romani obtulere operam pecuniasque, etiam liber-
83r col. 1 tinis idem munus ultro flagitantibus. | ea simulatio offici a metu profecta verterat in favorem; ac plerique haud proinde Vitellium quam casum

57, 10 praecipuae, *corr. 1 m.*
58, 10 iubet ⟨et⟩ *malebat Fisher* dante: dantem *Iacob* 17 perinde *dett.*

locumque principatus miserabantur. nec deerat ipse vultu voce lacrimis misericordiam elicere, largus promissis, et quae natura trepidantium est, inmodicus. quin et Caesarem se dici voluit, aspernatus antea, sed tunc superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et volgi rumor iuxta audiuntur. ceterum ut omnia inconsulti impetus coepta initiis valida spatio languescunt, dilabi paulatim senatores equitesque, primo cunctanter et ubi ipse non aderat, mox contemptim et sine discrimine, donec Vitellius pudore inriti conatus quae non dabantur remisit.

59. Ut terrorem Italiae possessa Mevania ac velut renatum ex integro bellum intulerat, ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit. erectus Samnis Paelignusque et Marsi aemulatione, quod Campania praevenisset, ut in novo obsequio ad cuncta belli munia acres erant. sed foeda hieme per transitum Appennini conflictatus exercitus, et vix quieto agmine nives eluctantibus patuit, quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna vertisset, quae Flavianis ducibus non minus saepe quam ratio adfuit. obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu et notitia locorum custodias Vitellii elapsum. propinqua adfinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiae, eoque inter duces adsumptus est. Flavio quoque Sabino ac Domitiano patuisse effugium multi tradidere; et missi ab Antonio nuntii per

---

27 oontemptim et sine *Pichena,* contempti mesti ne
59, 5 aelignusque, p- *superscr. 2 m* 16 flaviano

varias fallendi artes penetrabant, locum ac praesidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audaciae valetudinem causabatur: Domitiano 83r col. 2 aderat | animus, sed custodes a Vitellio additi, quamquam se socios fugae promitterent, tamquam insidiantes timebantur. atque ipse Vitellius respectu suarum necessitudinum nihil in Domitianum atrox parabat.

60. Duces partium ut Carsulas venere, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilae signaque legionum adsequerentur. et locus ipse castrorum placebat, late prospectans, tuto copiarum adgestu, florentissimis pone tergum municipiis; simul colloquia cum Vitellianis decem milium spatio distantibus et proditio sperabatur. aegre id pati miles et victoriam malle quam pacem; ne suas quidem legiones opperiebantur, ut praedae quam periculorum socias. vocatos ad contionem Antonius docuit esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent, acres, si desperassent. initia bellorum civilium fortunae permittenda: victoriam consiliis et ratione perfici. iam Misenensem classem et pulcherrimam Campaniae oram descivisse, nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniamque iaceat. satis gloriae proelio Cremonensi partum et exitio Cremonae nimium invidiae: ne concupiscerent Romam capere potius quam servare. maiora illis praemia et multo maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quaesissent. his ac talibus mitigati animi.

---

24 respectus uarus, -rus *in* rum *corr. 1 m.*

60, 4 latae 14 perfici *det.*, profici 15 capiniae 19 ne] nec

61. Nec multo post legiones venere. et terrore famaque aucti exercitus Vitellianae cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori et sibi in posterum gratiam, certabant. per eos cognitum est Interamnam proximis campis praesidio quadrigentorum equitum teneri. missus extemplo Varus cum expedita manu paucos repugnantium interfecit; plures abiectis armis veniam petivere. quidam in castra refugi cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi praesidii dedecus lenirent. | nec ulla apud Vitellianos flagitii 83v col. 1
poena, et praemiis defectorum versa fides ac reliquum perfidiae certamen. crebra transfugia tribunorum centurionumque; nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus et Alfenus desertis castris ad Vitellium regressi pudore proditionis cunctos exolverent.

62. Isdem diebus Fabius Valens Urbini in custodia interficitur. caput eius Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultra spem foverent; nam pervasisse in Germanias Valentem et veteres illic novosque exercitus ciere credebant: visa caede in desperationem versi. et Flavianus exercitus immane quantum ⟨erecto⟩ animo exitium Valentis ut finem belli accepit. natus erat Valens Anagniae equestri familia. procax moribus neque absurdus

---

61, 2 nutabant *det.*, nuntiabant 14 versa *Freinsheim*, verba

62, 7 quantum ⟨erecto⟩ *Lenchantin coll. 65, 1*, quantū: quantum ⟨aucto⟩ *Haase vulgo*, quantum animo ⟨auctus⟩

ingenio famam urbanitatis per lasciviam petere. ludicro Iuvenalium sub Nerone velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scite magis quam probe. legatus legionis et fovit Verginium et infamavit; Fonteium Capitonem corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfecit, Galbae proditor, Vitellio fidus et aliorum perfidia inlustratus.

63. Abrupta undique spe Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine decore, sed sub signis vexillisque in subiectos Narniae campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad proelium intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus adstiterat. accepti in medium Vitelliani, et circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur: pars Narniae, pars Interamnae subsistere iussi. relictae simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves et adversus contumaciam validae. non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis salutem et pecuniam et secreta Campaniae
33v col. 2 offerre Vitellio, | si positis armis seque ac liberos suos Vespasiano permisisset. in eundem modum et Mucianus composuit epistulas; quibus plerumque fidere Vitellius ac de numero servorum, electione litorum loqui. tanta torpedo invaserat animum, ut, si principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

Acidalius 10 peteret, -t *del. 1 m.*: petens *Castiglioni*, ⟨ni⟩ famam ..... peteret *Halm*, ⟨cum⟩ famam ..... peteret *Nipperdey* 11 Iuvenalium *Lipsius*, iuvenum

63, 2 idque *Acidalius* 5 ornatusque, *margini* armatus *adscripsit 1 m.* 6 adsisterat 8 substitere 9 simul ⟨singulae⟩ *Io. Müller non improbante Andreseno*

64. At primores civitatis Flavium Sabinum praefectum urbis secretis sermonibus incitabant, victoriae famaeque partem capesseret: esse illi proprium militem cohortium urbanarum, nec defuturas vigilum cohortes, servitia ipsorum, fortunam partium, et omnia prona victoribus: ne Antonio Varoque de gloria concederet. paucas Vitellio cohortes et maestis undique nuntiis trepidas; populi mobilem animum et, si ducem se praebuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano fore; ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem, adeo ruentibus debilitatum. gratiam patrati belli penes eum, qui urbem occupasset: id Sabino convenire, ut imperium fratri reservaret, id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur.

65. Haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta; | erant qui occultis (84^{r} col. 2, l. 8) suspicionibus incesserent, tamquam invidia et aemulatione fortunam fratris moraretur. namque Flavius Sabinus aetate prior privatis utriusque rebus auctoritate pecuniaque Vespasianum anteibat, et credebatur adfectam eius fidem prae-

64, 12 ruentibus ⟨rebus⟩ *C. Heraeus; at cf. IV, 39, 19* ne paratis quidem corrumpi facilis   14 reservaret] reseraret *Iacob*

65, 2 *post* senecta *in Mediceo* (*f.* 83^{v} *col. 2 l. 23—f.* 84^{r} *col. 2 l. 8*) *sequuntur c. 67, 11* seu ferebatur lecticula *usque ad c. 69, 28* in Capitolium accivit. *haec verba excipiunt quae inter c. 65, 2 et 67, 11 desiderantur* erant qui — maesta circum familia (*f.* 84^{r} *col. 2 l. 9—f.* 84^{v} *col. 1 l. 25*), *sequuntur c. 69, 28* misso per neglecta (*f.* 84^{v} *col. 1 l. 26*). *rectum in ordinem textum redegit Puteolanus,* seu *in* simul *mutato ante c. 67, 11* ferebatur   sed *pro* seu *hic inseruit Haase:* seu *secl. Baiter-Orelli; vide ad c. 67, 11*   3 invidiae   7 praecavisse (*h. e. ante*

cavisse domo agrisque pignori acceptis; unde, quamquam manente in speciem concordia, offensarum operta metuebantur. melior interpretatio, mitem virum abhorrere a sanguine et caedibus, eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace ponendisque per condicionem armis agitare. saepe domi congressi, postremo in aede Apollinis, ut fama fuit, pepigere. verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum: voltus procul visentibus notabantur, Vitellii proiectus et degener, Sabinus non insultans et miseranti propior.

66. Quod si tam facile suorum mentes flexisset Vitellius, quam ipse cesserat, incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. ceterum ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et condiciones abnuebant, discrimen ac dedecus ostentantes et fidem in libidine victoris. nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur; ne victos quidem laturos: ita periculum ex misericordia. ipsum sane senem et prosperis adversisque satiatum, sed quod nomen, quem statum filio eius Germanico fore? nunc pecuniam et familiam et beatos Campaniae sinus promitti: set ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis eius, non
84ᵛ col. 1, ll. 1-25 denique exercitibus | securitatem nisi extincto

cavisse ne sibi detrimentum ob adfectam fratris fidem esset) Lenchantin coll. ann. XVI, 32, praeiuvisse *tutati sunt Ritter et Nipperdey*: praes iuvisse *Heinsius,* parce iuvisse *Halm Andreseno probante,* parum iuvisse *Bipontini* 13 ponensisque condiciones *Agricola* 18 Sabini *Acidalius* 19 pro|prior 66, 3 vespa|ni 4 et *expunxit imprudenter 1 m.* 8 la⟨t⟩uros *vulgo,* lauros: laturo *H. Tiedke* 12 promittis et 14 extincto *ex* extato *corr. 1 m.*

aemulatu redituram. Fabium illis Valentem, captivum et casibus dubiis reservatum, praegravem fuisse, nedum Primus ac Fuscus et specimen partium Mucianus ullam in Vitellium nisi occidendi licentiam habeant. non a Caesare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos, nisi forte Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, cum Vitellius collega Claudio foret. quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiae domus honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur. perstare militem, superesse studia populi; denique nihil atrocius eventurum, quam in quod sponte ruant. moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contumelias effundant an per virtutem.

67. Surdae ad fortia consilia Vitellio aures: obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret coniugi ac liberis. erat illi et fessa aetate parens; quae tamen paucis ante diebus opportuna morte excidium domus praevenit, nihil principatu filii adsecuta nisi luctum et bonam famam. XV kalendas Ianuarias audita defectione legionis cohortiumque, quae se Narniae dediderant, pullo amictu Palatio degreditur, maesta circum

---

15 aemulatu redituram *Lipsius*, emulatore dituram: aemulatore redituram *dett.*, *Halm*, aemulo redituram *Rhenanus* captium et captis diebus 23 ut res: et tres *Acidalius* 24 degeret 25 audacia|, *probaverunt Van der Vliet, W. A. Baehrens, l. l., 444* 27 ruat *Nipperdey*

67, 2 obrueban|tur 4 coniugis 5 ante *secl. Io. Müller* 6 filia 9 legiones

83v col. 2, l. 23 familia|. sua ferebatur lecticula parvulus filius velut in funebrem pompam: voces populi blandae et intempestivae; miles minaci silentio.

68. Nec quisquam adeo rerum humanarum inmemor, quem non commoveret illa facies, Romanum principem et generis humani paulo ante dominum relicta fortunae suae sede per populum, per urbem exire de imperio. nihil tale viderant, nihil audierant. repentina vis dictatorem Caesarem oppresserat, occultae Gaium insidiae, nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant, Piso et Galba tamquam in acie cecidere: in sua contione 84r col. 1 Vitellius, inter suos milites, | prospectantibus 11 etiam feminis, pauca et praesenti maestitiae congruentia locutus — cedere se pacis et rei publicae causa, retinerent tantum memoriam sui fratremque et coniugem et innoxiam liberorum aetatem miserarentur —, simul filium protendens, modo singulis modo universis commendans, postremo fletu praepediente adsistenti consuli (Caecilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem velut ius necis vitaeque civium reddebat. aspernante consule, reclamantibus qui in contione adstiterant, ut in aede Concordiae positurus insignia imperii domumque fratris petiturus discessit. maior

---

11 famia: *post* famia *spatium quattuor fere litterarum vacat, deinde proximo versu verba* misso per neglecta (*69, 29*) *sequuntur* sua ferebatur *Lenchantin*, seu ferebatur: simul ferebatur *Puteolanus*, post eum (*ex* p'eum) *Goelzer Meisero auctore*, sed *pro* seu *scripsit Haase et ante* erant (*65, 2*) *posuit; vide ad hunc locum*

68, 9 Galba ⟨et Otho⟩ *Herwerden* 13 suā, *corr. 1 m.*

hic clamor obsistentium penatibus privatis, in Palatium vocantium. interclusum aliud iter, idque solum, quo in Sacram viam pergeret, patebat: tum consilii inops in Palatium redit.

69. Praevenerat rumor eiurari ab eo imperium, scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis, ut militem cohiberent. igitur tamquam omnis res publica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatus et plerique equestris ordinis omnisque miles urbanus et vigiles domum Flavii Sabini complevere. illuc de studiis volgi et minis Germanicarum cohortium adfertur. longius iam progressus erat, quam ut regredi posset; et suo quisque metu, ne disiectos eoque minus validos Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma inpellebant; sed quod in eius modi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. circa lacum Fundani descendentibus qui Sabinum comitabantur armatis occurrunt promptissimi Vitellianorum. modicum ibi proelium inproviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus re trepida, quod tutissimum e praesentibus, arcem Capitolii insedit mixto milite et quibusdam senatorum equitumque |, quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam victore Vespasiano multi id meritum erga partes simula- 84r col. 2, ll. 1-8

23 hic] hinc *Haase, Halm non recte. ante fratris domum vulgus Vitellium clamore consectatum esse ex orationis contextu et praesertim ex 70, 7 Io. Müller collegit* 24 Inter clausum 25 quod in sacra 26 rediit *det., Halm*

69, 1 iurari 4 cecississet: cecidisset *det., Agricola* 15 armati *Kraffert* 18 quod *ex* quoq; *corr. 1 m.* 20 nomina aut tradere haud: aut *ex sequenti* haud *praeceptum*

vere. subierunt obsidium etiam feminae, inter quas maxime insignis Verulana Gratilla, neque liberos neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles socordi custodia clausos circumdedit; eoque concubia nocte suos liberos Sabinus
84v col. 1, l. 26 et Domitianum fratris filium in Capitolium accivit |, misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui circumsideri ipsos et, ni subveniretur, artas res nuntiaret. noctem adeo quietam egit, ut digredi sine noxa potuerit: quippe miles Vitellii adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat, et hibernus imber repente fusus oculos auresque impediebat.

70. Luce prima Sabinus, antequam in vicem hostilia coeptarent, Cornelium Martialem e primipilaribus ad Vitellium misit cum mandatis et
84v col. 2 questu, quod pacta tur|barentur: simulationem prorsus et imaginem deponendi imperii fuisse ad decipiendos tot illustres viros. cur enim e rostris fratris domum, inminentem foro et inritandis hominum oculis, quam Aventinum et penates uxoris petisset? ita privato et omnem principatus speciem vitanti convenisse. contra Vitellium in Palatium, in ipsam imperii arcem regressum; inde armatum agmen emissum, stratam innocentium caedibus celeberrimam urbis partem, ne Capitolio quidem abstineri. togatum nempe se et unum e senatoribus: dum inter Vespasianum ac Vitellium

---

videtur 24 Gratilla *Ernesti*, gratilia (*cf. Plin. ep. III, 11, 3; V, 1, 8*) 28 *post* accivit *spatium vacat octo fere litterarum, deinde novo versu sequitur* erant qui: *cf. ad 65, 2* 30 ipsos et ni *Pichena*, ipsos se Ini

70, 4 questum *Madvig* simulatione 10 contēnisse

proeliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus cohortium iudicatur, iam Hispaniis Germaniisque et Britannia desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad condiciones vocaretur. pacem et concordiam victis utilia, victoribus tantum pulchra esse. si conventionis paeniteat, non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani vix puberem — quantum occisis uno sene et uno iuvene profici? —: iret obviam legionibus et de summa rerum illic certaret: cetera secundum eventum proelii cessura. trepidus ad haec Vitellius pauca purgandi sui causa respondit, culpam in militem conferens, cuius nimio ardori inparem esse modestiam suam; et monuit Martialem, ut per secretam aedium partem occulte abiret, ne militibus internuntius invisae pacis interficeretur: ipse neque iubendi neque vetandi potens non iam imperator, sed tantum belli causa erat.

71. Vixdum regresso in Capitolium Martiale furens miles aderat, nullo duce, sibi quisque auctor. cito agmine forum et inminentia foro templa praetervecti erigunt aciem per adversum collem usque ad primas Capitolinae arcis fores. erant antiquitus porticus in latere clivi dextrae subeuntibus, | in quarum tectum egressi saxis tegu- [85r col. 1] lisque Vitellianos obruebant. neque illis manus nisi gladiis armatae, et arcessere tormenta aut missilia tela longum videbatur: faces in prominentem por-

17 germanisque: Galliisque *Ritter coll. 44, 4* ⟨Galliis⟩ Germaniisque *Nipperdey* 22 seque| 29 nimio ardori *Puteolanus*, nimius ardor 31 ⟨a⟩ militibus *vulgo*; *at cf. I, 35,9; II, 80, 25; IV, 6, 2*

ticum iecere et sequebantur ignem ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revolsas undique statuas, decora maiorum, in ipso aditu vice muri obiecisset. tum diversos Capitolii aditus invadunt iuxta lucum asyli et qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. inprovisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat. nec sisti poterant scandentes per coniuncta aedificia, quae ut in multa pace in altum edita solum Capitolii aequabant. hic ambigitur, ignem tectis obpugnatores iniecerint, an obsessi, quae crebrior fama, ⟨in⟩ nitentes ac progressos depulerint. inde lapsus ignis in porticus adpositas aedibus; mox sustinentes fastigium aquilae vetere ligno traxerunt flammam alueruntque. sic Capitolium clausis foribus indefensum et indireptum conflagravit.

72. Id facinus post conditam urbem luctuosissimum foedissimumque rei publicae populi Romani accidit, nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Iovis Optimi Maximi auspicato a maioribus pignus imperii conditam, quam non Porsenna dedita urbe neque Galli capta temerare potuissent, furore principum excindi. arserat et ante Capitolium civili bello, sed fraude privata: nunc palam obsessum, palam incensum, quibus armorum causis, quo tantae cladis pretio stetit? pro patria bellavimus? voverat Tarqui-

---

71, 15 tarpei arupes, a *del., ut videtur, 1 m.*; *an* Tarpei rupes *sit legendum dubitat Andresen* 19 sonum 21 fama, in ..... depulerint *Lenchantin*, famam ..... depulerint: fama, dum ..... depellunt *C. Heraeus*, fama, ita ..... depulerint *Acidalius*, fama, ut ..... depellerent *Bezzenberger* 24 vertere
72, 4 optimū 11 pretio stetit? pro *sic distinxit Fisher*,

nius Priscus rex bello Sabino ieceratque fundamenta spe magis futurae magnitudinis, quam quo modicae adhuc populi Romani res sufficerent. mox Servius Tullius sociorum studio, dein Tarquinius Superbus capta Suessa Pometia hostium spoliis extruxere. sed gloria | operis libertati reservata: 85r col. 2
pulsis regibus Horatius Pulvillus iterum consul dedicavit ea magnificentia, quam inmensae postea populi Romani opes ornarent potius quam augerent. isdem rursus vestigiis situm est, postquam interiecto quadringentorum quindecim annorum spatio L. Scipione C. Norbano consulibus flagraverat. curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati eius negatum. Lutatii Catuli nomen inter tanta Caesarum opera usque ad Vitellium mansit. ea tunc aedes cremabatur.

73. Sed plus pavoris obsessis quam obsessoribus intulit. quippe Vitellianus miles neque astu neque constantia inter dubia indigebat: ex diverso trepidi milites, dux segnis et velut captus animi non lingua, non auribus competere, neque alienis consiliis regi neque sua expedire, huc illuc clamoribus hostium circumagi, quae iusserat vetare, quae ve-

---

pretio stetit? ⟨num⟩ *Lenchantin, at omissi interrogandi adverbii non desunt exempla* (*cf. ann. XIII, 21*); pretio? stetit ⟨dum⟩ *Haase, Halm, Andresen,* pretio [stetit], scilicet..... bellavimus *Acidalius,* stetit pro⟨fecto dum pro⟩ patria *Castiglioni,* pretio sedit? pro *F. Walter* 17 gloria ⟨patrati⟩ *Ritter coll. III, 64, 12* 18 pulvilius (*cf. III, 69, 24* gratilia *pro* Gratilla) 22 quindecim: *at in archetypo fortasse rectum numerum* CCCCXXV *extitisse iam Lipsius suspicatus est* 23 norbana 26 tanta] ta: tot *Pichena*

73, 1 i|pavoris, *unde* plus i⟨d⟩ pavoris *aut* plus i⟨d incendium⟩ pavoris *Andresen coniecit,* plus i⟨s labor⟩ *F. Walter,*

tuerat iubere; mox, quod in perditis rebus accidit, omnes praecipere, nemo exsequi; postremo abiectis armis fugam et fallendi artes circumspectabant. inrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine ferro flammisque miscent. pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes Cornelius Martialis, Aemilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scaeva, pugnam ausi obtruncantur. Flavium Sabinum inermem neque fugam coeptantem circumsistunt et Quintium Atticum consulem, umbra honoris et suamet vanitate monstratum, quod edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium iecerat. ceteri per varios casus elapsi, quidam servili habitu, alii fide clientium contecti et inter sarcinas abditi. fuere qui excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve audaciam pro latebra haberent.

74. Domitianus prima inruptione apud aedituum
85v col. 1 occultatus, sollertia liberti lineo amictu turbae | sacricolarum inmixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum paternum clientem iuxta Velabrum delituit. ac potiente rerum patre, disiecto aeditui contubernio, modicum sacellum Iovi Conservatori aramque posuit casus suos in marmore expressam; mox imperium adeptus Iovi Custodi templum ingens seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus onerati catenis et ad Vitellium ducti nequaquam infesto sermone voltuque excipiuntur, frementibus qui ius caedis et praemia navatae operae petebant.

---

malim plus i⟨gnis⟩ 14 insignis 22 protecti *Nipperdey* 24 quo... noscebantur *uncis inclusit Nipperdey*

74, 12 e|novatae: ⟨a s⟩e navatae *Castiglioni*

clamore ⟨a⟩ proximis orto sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. stantem pro gradibus Palatii Vitellium et preces parantem pervicere, ut absisteret: tum confossum conlaceratumque et absciso capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt.

75. Hic exitus viri haud sane spernendi. quinque et triginta stipendia in re publica fecerat, domi militiaeque clarus. innocentiam iustitiamque eius non argueres; sermonis nimius erat: id unum septem annis quibus Moesiam, duodecim quibus praefecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor. in fine vitae alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidere. quod inter omnis constiterit, ante principatum Vespasiani decus domus penes Sabinum erat. caedem eius laetam fuisse Muciano accepimus. ferebant plerique etiam paci consultum dirempta aemulatione inter duos, quorum alter se fratrem imperatoris, alter consortem imperii cogitaret. sed Vitellius consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus ac velut vicem reddens, quod interrogantibus, quis Capitolium incendisset, se reum Atticus obtulerat eaque confessione, sive aptum tempori mendacium | fuit, invidiam crimenque agnovisse 85v col. 2 et a partibus Vitellii amolitus videbatur.

---

13 a *om.* (*quod probat W. A. Baehrens l. l. 362*), e *Baiter* 16 parentem: *corr. 2 m.* 17 confossus: *corr. 1 m.* 17 conlace|ratumque, *quod Io. Müller et Castiglioni allitterationis sententiaeque ratione habita tutantur*: dilaceratumque *temptabat Lenchantin*, laceratumque *Nipperdey*

75, 5 duodecim] septem *vel* totidem *Borghesi*, VIII *vel* VIIII *Ritter* 12 direpta *deleto* -e-, *ut videtur*

76. Isdem diebus L. Vitellius positis apud Feroniam castris excidio Terracinae imminebat, clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi moenia neque periculum in aperto audebant. praeerat, ut supra memoravimus, Iulianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lascivia socordiaque gladiatorum magis quam ducum similes. non vigilias agere, non intuta moenium firmare: noctu dieque fluxi et amoena litorum personantes, in ministerium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter convivia loquebantur. paucos ante dies discesserat Apinius Tiro donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis plus invidiae quam virium partibus addebat.

77. Interim ad L. Vitellium servus Vergilii Capitonis perfugit pollicitusque, si praesidium acciperet, vacuam arcem traditurum, multa nocte cohortes expeditas summis montium iugis super caput hostium sistit: inde miles ad caedem magis quam ad pugnam decurrit. sternunt inermos aut arma capientes et quosdam somno excitos, cum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. pauci gladiatorum resistentes neque inulti cecidere, ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine inplicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. sex Liburnicae inter primum tumultum evasere, in quis praefectus classis Apollinaris; reliquae in

---

76, 1 apud Feroniae *coni. C. Heraeus* 2 terraci|nae, *at cf. infra 77, 20* tarracinae 6 pollinaris 9 diuque *Wurm coll. hist. II, 5, 2; ann. XV, 12; Sall. Iug. 38, 3*

77, 1 Verginii *Puteolanus* 3 traditurum *det.*, tradi futurum 14 reliquas

litore captae, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Iulianus ad L. Vitellium perductus et verberibus foedatus in ore eius iugulatur. fuere qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tamquam gladio militari cincta inter luctum cladesque expugnatae Tarracinae | superbe saeveque egisset. 86r col. 1 ipse lauream gestae prospere rei ad fratrem misit, percunctatus statim regredi se an perdomandae Campaniae insistere iuberet. quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed rei publicae fuit. nam si recens victoria miles et super insitam pervicaciam secundis ferox Romam contendisset, haud parva mole certatum nec sine exitio urbis foret. quippe L. Vitellio quamvis infami inerat industria, nec virtutibus, ut boni, sed quo modo pessimus quisque, vitiis valebat.

78. Dum haec in partibus Vitellii geruntur, digressus Narnia Vespasiani exercitus festos Saturni dies Ocriculi per otium agitabat. causa tam pravae morae, ut Mucianum opperirentur. nec defuere qui Antonium suspicionibus arguerent tamquam dolo cunctantem post secretas Vitellii epistulas, quibus consulatum et nubilem filiam et dotales opes pretium proditionis offerebat. alii ficta haec et in gratiam Muciani composita; quidam omnium id ducum consilium fuisse, ostentare potius urbi bellum quam inferre, quando validissimae cohortes a Vitellio descivissent, et abscisis omnibus praesidiis cessurus imperio videbatur:

---

15 aut] ut   irruentium *Nipperdey*; *reiecit Andresen coll. ann. II, 17* moles ruentium   18 incesserent *det.*, incesserant   19 cinc|tā   20 terracinae, *corr. 1 m.*   29 bonis, *corr. 1 m.*
78, 2 festo

sed cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini corrupta, qui sumptis temere armis munitissimam Capitolii arcem et ne magnis quidem exercitibus expugnabilem adversus tris cohortes tueri nequivisset. haud facile quis uni adsignaverit culpam, quae omnium fuit. nam et Mucianus ambiguis epistulis victores morabatur, et Antonius praepostero obsequio, vel dum regerit invidiam, crimen meruit, ceterique duces dum peractum bellum putant, finem eius insignivere. ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus praemissus, ut trans-
36r col. 2 versis | itineribus per agrum Sabinum Salaria via urbem introiret, satis maturaverat, donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

79. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra multo iam noctis serum auxilium venit. illic interfectum Sabinum, conflagrasse Capitolium, tremere urbem, maesta omnia accepit; plebem quoque et servitia pro Vitellio armari nuntiabatur. et Petilio Ceriali equestre proelium adversum fuerat; namque incautum et tamquam ad victos ruentem Vitelliani, interiectus equiti pedes, excepere. pugnatum haud procul urbe inter aedificia hortosque et anfractus viarum, quae gnara Vitellianis, incomperta hostibus metum fecerant. neque omnis eques concors, adiunctis quibusdam, qui nuper aput Narniam dediti fortunam partium speculabantur. capitur praefectus alae Iulius Flavianus; ceteri foeda fuga consternantur, non ultra Fidenas secutis victoribus.

---

21 regerit *Pichena,* regeret
79, 6 prorelium 14 tulius, *corr. Agricola*: Tullius *dett.*

80. Eo successu studia populi aucta; volgus urbanum arma cepit. paucis scuta militaria, plures raptis quod cuique obvium telis signum pugnae exposcunt. agit grates Vitellius et ad tuendam urbem prorumpere iubet. mox vocato senatu deliguntur legati ad exercitus, ut praetexto rei publicae concordiam pacemque suaderent. varia legatorum sors fuit. qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiere, aspernante milite condiciones pacis. volneratur praetor Arulenus Rusticus: auxit invidiam super violatum legati praetorisque nomen propria dignatio viri. palantur comites, occiditur proximus lictor dimovere turbam ausus: et ni dato a duce praesidio defensi forent, sacrum etiam in exteras gentes legatorum ius ante ipsa patriae moenia civilis rabies usque in exitium temerasset. aequioribus animis accepti sunt qui ad Antonium vene|rant, non quia 86v col. 1
modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

81. Miscuerat se legatis Musonius Rufus equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus; coeptabatque permixtus manipulis, bona pacis ac belli discrimina disserens, armatos monere. id plerisque ludibrio, pluribus taedio: nec deerant qui propellerent proculcarentque, ni admonitu modestissimi cuiusque et aliis minitantibus omisisset intempestivam sapientiam. obviae fuere et virgines Vestales cum epistulis Vitellii ad Antonium scriptis: eximi supremo certamini

---

80, 3 rapti 4 vitellium 10 arulenius 13 palantur: pulsantur *Kiessling*, pelluntur *det.*, *Meiser* 15 in, *commendavit Oberlin*: in⟨ter⟩ *plerique editores coll. IV, 1, 20*
81, 10 certamine

unum diem postulabat: si moram interiecissent, facilius omnia conventura. virgines cum honore dimissae; Vitellio rescriptum Sabini caede et incendio Capitolii dirempta belli commercia.

82. Temptavit tamen Antonius vocatas ad contionem legiones mitigare, ut castris iuxta pontem Mulvi positis postera die urbem ingrederentur. ratio cunctandi, ne asperatus proelio miles non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum consuleret. sed omnem prolationem ut inimicam victoriae suspectabant; simul fulgentia per colles vexilla, quamquam inbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitus fecerant. tripertito agmine pars, ut adstiterat, Flaminia via, pars iuxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinae portae propinquabat. plebs invectis equitibus fusa; miles Vitellianus trinis et ipse praesidiis occurrit. proelia ante urbem multa et varia, sed Flavianis consilio ducum praestantibus saepius prospera. ii tantum conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis ad Sallustianos hortos per angusta et lubrica viarum flexerant. superstantes maceriis hortorum Vitelliani ad serum usque diem saxis pilisque subeuntes arcebant,
86v col. 2 donec ab equitibus, qui porta | Collina inruperant, circumvenirentur. concurrere et in campo Martio infestae acies. pro Flavianis fortuna et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione sola ruebant, et quamquam pulsi, rursus in urbe congregabantur.

---

14 direpta

82, 3 mulvi, *retinuit Walther coll. II, 89, 1*: Mulvium *Oberlin* 10 adsisterat

83. Aderat pugnantibus spectator populus utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat. quotiens pars altera inclinasset, abditos in tabernis aut si quam in domum perfugerant, erui iugularique expostulantes parte maiore praedae potiebantur: nam milite ad sanguinem et caedes obverso spolia in volgus cedebant. saeva ac deformis urbe tota facies: alibi proelia et volnera, alibi balineae popinaeque; simul cruor et strues corporum, iuxta scorta et scortis similes; quantum in luxurioso otio libidinum, quidquid in acerbissima captivitate scelerum, prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et lascivire. conflixerant ⟨et⟩ ante armati exercitus in urbe, bis Lucio Sulla, semel Cinna victoribus, nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas et ne minimo quidem temporis voluptates intermissae: velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exultabant, fruebantur, nulla partium cura, malis publicis laeti.

84. Plurimum molis in obpugnatione castrorum fuit, quae acerrimus quisque ut novissimam spem retinebant. eo intentius victores, praecipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem tormenta aggeres facesque, quidquid tot proeliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari clamitantes. urbem senatui ac populo Romano,

---

83, 8 Iacies, fa- *superscr. 2 m.* alii prelia 9 simul *quadratis uncis inclusit Nipperdey* 14 ⟨et⟩ ante *Ritter* 15 ⟨L⟩ Cinna *Ritter, Halm, Andresen; at cf. dial. 20, 11; Agr. 10, 9; hist. II, 12, 5*

84, 6 aggerem *Ritter* falcesque *Ritter*

templa dis reddita: proprium esse militis decus in castris: illam patriam, illos penates; ni statim
87r col. 1 recipiantur, noctem in armis agendam. | contra Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore foedare suprema victis solacia amplectebantur. multi semianimes super turres et propugnacula moenium expiravere: convolsis portis reliquus globus obtulit se victoribus, et cecidere omnes contrariis volneribus, versi in hostem: ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.

Vitellius capta urbe per aversam Palatii partem Aventinum in domum uxoris sellula defertur, ut, si diem latebra vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. dein mobilitate ingenii et, quae natura pavoris est, cum omnia metuenti praesentia maxime displicerent, in Palatium regreditur vastum desertumque, dilapsis etiam infimis servitiorum aut occursum eius declinantibus. terret solitudo et tacentes loci; temptat clausa, inhorrescit vacuis; fessusque misero errore et pudenda latebra semet occultans ab Iulio Placido tribuno cohortis protrahitur. vinctae pone tergum manus; laniata veste, foedum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrimante: deformitas exitus misericordiam abstulerat. obvius e Germanicis militibus Vitellium infesto ictu per iram, vel quo maturius ludibrio eximeret, an tribunum adpetierit, in incerto fuit: aurem tribuni amputavit ac statim confossus est.

---

21 Aventinum *secl. Nipperdey; at cf. ann. XII, 51* 31 poene

85. Vitellium infestis mucronibus coactum modo erigere os et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra aut Galbae occisi locum contueri, postremo ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini iacuerat, propulere. una vox non degeneris animi excepta, cum tribuno insultanti se | tamen imperatorem eius fuisse respondit; ac 87r col. 2 deinde ingestis volneribus concidit. et volgus eadem pravitate insectabatur interfectum, qua foverat viventem.

86. Patrem illi*** Luceriam. septimum et quinquagensimum aetatis annum explebat, consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. principatum ei detulere qui ipsum non noverant; studia exercitus raro cuiquam bonis artibus quaesita perinde adfuere quam huic per ignaviam. inerat tamen simplicitas ac liberalitas, quae, ni adsit modus, in exitium vertuntur. amicitias dum magnitudine munerum, non constantia morum continere putat, meruit magis quam habuit. rei publicae haud dubie intererat Vitellium vinci, sed imputare perfidiam non possunt qui Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent.

Praecipiti in occasum die ob pavorem magi-

86, 1 *lacunam indicavit Weissenborn,* patrem illi ⟨Lucium Vitellium censorem et ter consulem fuisse memoravi, patriam habuit⟩ Luceriam *supplevit Andresen librarii oculos a* Lucium *ad* Luceriam *aberrasse non absurde ratus,* Patria illi Luceria *Oberlin,* Nuceria *corr. Gruter e Suet. Vit. 1* 5 eidē tulere, *em. Rhenanus* 11 continere (*h. e.* servare, custodire) *probavit Walther,* contineri *Acidalius, vulgo* 12 vicinis sed 15 Precipit

stratuum senatorumque, qui dilapsi ex urbe aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum et Caesarem consalutatum miles frequens utque erat in armis in paternos penates deduxit.

— Corneli taciti Liber XVIIII explicit Incipit vicesimus.

LIBER IV.

1. Interfecto Vitellio bellum magis desierat quam pax coeperat. armati per urbem victores inplacabili odio victos consectabantur: plenae caedibus viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. ac mox augescente licentia scrutari ac protrahere abditos; si quem procerum habitu et iuventa conspexerant, obtruncare nullo militum aut populi discrimine. quae saevitia recentibus odiis sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam. nihil usquam secretum aut | clausum sinebant, Vitellianos occultari simulantes. initium id perfringendarum domuum, vel si resisteretur, causa caedis; nec deerat egentissimus quisque e plebe et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos, alii ab amicis monstrabantur. ubique lamenta, conclamationes et fortuna captae urbis, adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. duces partium accendendo civili bello acres, temperandae victoriae inpares: quippe in<ter> turbas et discordias pessimo cuique plurima vis, pax et quies bonis artibus indigent.

87r col. 2, l. 25 — 87v col. 1

1, 5 sors 7 obtruncaret, *corr. 1 m.* 10 aut| aut 12 domum| 16 fortunae 20 in<ter> *Wurm*, in

2. Nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium principis agebat. praefectura praetorii penes Arrium Varum, summa potentiae in Primo Antonio. is pecuniam familiamque e principis domo quasi Cremonensem praedam rapere; ceteri modestia vel ignobilitate ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. civitas pavida et servitio parata occupari redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus extinguique reliqua belli postulabat: praemissi Ariciam equites, agmen legionum intra Bovillas stetit. nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio victoris permittere, et miles infelicia arma haud minus ira quam metu abiecit. longus deditorum ordo saeptus armatis per urbem incessit, nemo supplici voltu, sed tristes et truces et adversum plausus ac lasciviam insultantis volgi inmobiles. paucos erumpere ausos circumiecti pressere; ceteri in custodiam conditi, nihil quisquam locutus indignum, et quamquam inter adversa, salva virtutis fama. dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris,
87v col. 2 in principatu eius vigilan|tior, nec perinde prosperis socius quam adversis abstractus.

3. Isdem diebus Lucilius Bassus cum expedito equite ad componendam Campaniam mittitur, discordibus municipiorum animis magis inter semet quam contumacia adversus principem. viso milite quies et minoribus coloniis inpunitas: Capuae legio tertia hiemandi causa locatur et domus

2, 9 occupare *Rhenanus* 11 arciam| 17 plasus 19 oppressere *Faërnus* 22 fratri *Faërnus*

illustres afflictae, cum contra Tarracinenses nulla ope iuvarentur. tanto proclivius est iniuriae quam beneficio vicem exsolvere, quia gratia oneri, ultio in quaestu habetur. solacio fuit servus Vergilii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus in isdem anulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. at Romae senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit, laetus et spei certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germaniis, mox Illyrico, postquam Aegyptum Iudaeam Syriamque et omnis provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe cepisse finem videbantur. addidere alacritatem Vespasiani litterae tamquam manente bello scriptae. ea prima specie forma; ceterum ut princeps loquebatur, civilia de se et rei publicae egregia. nec senatus obsequium deerat: ipsi consulatus cum Tito filio, praetura Domitiano et consulare imperium decernuntur.

4. Miserat et Mucianus epistulas ad senatum, quae materiam sermonibus praebuere. si privatus esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem paucos post dies loco sententiae dici. ipsa quoque insectatio in Vitellium sera et sine libertate: id vero erga rem publicam superbum, erga principem contumeliosum, quod in manu sua fuisse imperium donatumque Vespasiano iactabat. ceterum | invidia in occulto, adulatio in aperto erant: 88r col. 1

3, 10 Verginii *Puteolanus* 16 Germaniis *Halm*, germanis (*cf. supra III, 70, 17*) 23 et rei publicae *I. Gronovius*, et Rp.|: de republica *Muretus*

4, 9 erat, -n- *superscr. 1 m.*

multo cum honore verborum Muciano triumphalia de bello civium data, sed in Sarmatas expeditio fingebatur. adduntur Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio Varo praetoria insignia. mox deos respexere: restitui Capitolium placuit. eaque omnia Valerius Asiaticus consul designatus censuit; ceteri voltu manuque, pauci, quibus conspicua dignitas aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus adsentiebantur. ubi ad Helvidium Priscum praetorem designatum ventum, prompsit sententiam honorificam *ut in bonum principem: falsa aberant, et studiis senatus attollebatur. isque praecipuus illi dies magnae offensae initium et magnae gloriae fuit.

5. Res poscere videtur, quoniam iterum in mentionem incidimus viri saepius memorandi, ut vitam studiaque eius, et quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus regione Italiae, Carecino e municipio Cluviis, patre, qui ordinem primi pili duxisset, ingenium inlustre altioribus

---

11 civium *Walther*, civilium: civili *det.* 20 honorificam ut *Colerus*, ut honorificam novum *Halm coll. II, 99, 16* 21 *post* principem *lacunam notavit et suppl.* ⟨ita adulationis expertem⟩ *Lipsius*, ⟨ita pro re publica decoram. adulationum⟩ *C. Heraeus*, ⟨ita libertate insignem⟩ *Meiser*, ⟨ita ipsi decoram; quippe⟩ *Andresen qui librarii oculos a* principē *deerrasse ad* quippe *suspicatus est*, ⟨ita⟩ *post* principem *add. Agricola Io. Müller probante*

5, 4 regione italiae care|cinae municipio cluvios (cluvio *1m.*), *emendavit Lenchantin*: regione Italiae Carecina e municipio Cluviis *Haase et Nipperdey qui* regione ..... Carecina *quadratis uncis inclusit*, regione Italiae *secl. Ernesti*, origine Italica (*corr. Lipsius*) e Caracinae (*emend. Madvig*) municipio Cluviis *praetulit Halm*, [regione Italiae] e Caracinae m.

studiis iuvenis admodum dedit, non ut, ⟨sicut⟩ plerique, nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita rem publicam capesseret. doctores sapienti⟨ae t⟩um secutus est, qui sola bona quae honesta, mala tantum quae turpia, potentiam nobilitatem ceteraque extra animum neque bonis neque malis adnumerant. quaestorius adhuc a Paeto Thrasea gener delectus e moribus soceri nihil aeque ac libertatem hausit, civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitae officiis aequabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversus metus.

6. Erant quibus adpetentior famae videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriae novissima exui|tur. ruina soceri in exilium pulsus, ut Galbae 88r col. 2
principatu rediit, Marcellum Eprium, delatorem Thraseae, accusare adgreditur. ea ultio, incertum maior an iustior, senatum in studia diduxerat: nam si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. primo minax certamen et egregiis utriusque orationibus testatum; mox dubia voluntate Galbae, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus, variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem laudantium aut constantiam requirentium.

Cluviis *Andresen* 7 non ut, ⟨sicut⟩ plerique *Lenchantin*, non ut plerique: non ut, ⟨ut⟩ plerique *Spengel*, *post* plerique ⟨ut⟩ *add. dett.*, ⟨quo⟩ *Weissenborn. an* ut *post* otium *insolita collocatione addendum sit dubitat Castiglioni* 10 sapienti⟨ae t⟩um *Lenchantin*, sapientium: sapientiae *det.*, *vulgo*, sapientium *post* plerique (*v. 8*) *transferendum esse suspicatus est Andresen*

6, 9 testatum mox *distinctione sublata C. Heraeus; quod*

Ceterum eo senatus die, quo de imperio Vespasiani censebant, placuerat mitti ad principem legatos. hinc inter Helvidium et Eprium acre iurgium: Priscus eligi nominatim a magistratibus iuratis, Marcellus urnam postulabat, quae consulis designati sententia fuerat.

7. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis posthabitus crederetur. paulatimque per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio, quid ita Marcellus iudicium magistratuum pavesceret: esse illi pecuniam et eloquentiam, quis multos anteiret, ni memoria flagitiorum urgueretur. sorte et urna mores non discerni: suffragia et existimationem senatus reperta, ut in cuiusque vitam famamque penetrarent. pertinere ad utilitatem rei publicae, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus aures imperatoris inbuant. fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio; quorum accusatores etiam si puniri non oporteat, ostentari non debere. hoc senatus iudicio velut admoneri principem, quos probet, quos reformidet. nullum maius boni imperii instrumentum quam bonos amicos esse. satis Marcello, quod Neronem in exitium tot innocentium inpulerit: frueretur praemiis et inpunitate, Vespasianum melioribus relinqueret.

---

non repudiavisset Io. Müller, si scriptum esset sed minax primo 18 nurnam

7, 15 Sentio: Seneca *det.*, Anteio *Ritter coll. ann. XVI, 14*

8. Marcellus non suam sententiam inpugnari, sed consulem designatum censuisse dicebat, secundum vetera exempla, quae sortem legatio|nibus 88v col. 2 posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. nihil evenisse, cur antiquitus instituta exolescerent aut principis honor in cuiusquam contumeliam verteretur; sufficere omnes obsequio. id magis vitandum, ne pervicacia quorundam inritaretur animus novo principatu suspensus et voltus quoque ac sermones omnium circumspectans. se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres avique instituerint; ulteriora mirari, praesentia sequi; bonos imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. non magis sua oratione Thraseam quam iudicio senatus adflictum; saevitiam Neronis per eius modi imagines inlusisse, nec minus sibi anxiam talem amicitiam quam aliis exilium. denique constantia fortitudine Catonibus et Brutis aequaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul servierit. suadere etiam Prisco, ne supra principem scanderet, ne Vespasianum senem triumphalem, iuvenum liberorum patrem, praeceptis coërceret. quo modo pessimis imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere. haec magnis utrimque contentionibus iactata diversis studiis accipiebantur. vicit pars, quae sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus retinere morem; et splendidissimus quisque eodem inclinabat metu invidiae, si ipsi eligerentur.

8, 19 se: sed *Godley* 29 inclinabant *Castiglioni nescio an rectius*

9. Secutum aliud certamen. praetores aerarii (nam tum a praetoribus tractabatur aerarium) publicam paupertatem questi modum inpensis postulaverant. eam curam consul designatus ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem principi reservabat: Helvidius arbitrio senatus agendum censuit. cum perrogarent sententias consules, Vulcacius Tertullinus tribunus plebis intercessit, ne quid super tanta re principe absente statueretur. censuerat Helvidius, ut Capitolium publice restitueretur, adiuvaret Vespasianus. eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit: fuere qui et meminissent.

88r col. 2 **10.** Tum invec|tus est Musonius Rufus in P. Celerem, a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum arguebat. ea cognitione renovari odia accusationum videbantur. sed vilis et nocens reus protegi non poterat: quippe Sorani sancta memoria; Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amicitiae, cuius se magistrum ferebat. proximus dies causae destinatur; nec tam Musonius aut Publius quam Priscus et Marcellus ceterique, motis ad ultionem animis, expectabantur.

11. Tali rerum statu, cum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas,

---

9, 4 consul *ex* curam *corr. 1 m.* 7 Volcatius *vulgo* 8 tertullinus, -i- *ex* -u- *corr. 1 m.* 12 oblivione *Madvig*

10, 7 amici et cuius *Lipsius,* cuius se magistrum ferebat *post* Baream *ponebat Urlichs cui Nipperdey astipulatus est* 10 ad ultionem *Lipsius,* adulationib *in* -onem *corr. 1 m.*

11, 1 partes

non leges, non princeps in civitate essent, Mucianus urbem ingressus cuncta simul in se traxit. fracta Primi Antonii Varique Arrii potentia, male dissimulata in eos Muciani iracundia, quamvis voltu tegeretur. sed civitas rimandis offensis sagax verterat se transtuleratque: ille unus ambiri, coli. nec deerat ipse, stipatus armatis domos hortosque permutans, apparatu incessu excubiis vim principis amplecti, nomen remittere. plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. is fuit filius Gai Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne et decora ipsi iuventa rumore volgi celebrabantur, erantque in civitate adhuc turbida et novis sermonibus laeta qui principatus inanem ei famam circumdarent. iussu Muciani custodia militari cinctus, ne in ipsa urbe conspectior mors foret, ad quadragensimum ab urbe lapidem Appia via fuso per venas sanguine extinguitur. Iulius Priscus praetoriarum sub Vitellio cohortium praefectus se ipse interfecit, pudore magis quam necessitate. Alfenus Varus ignaviae infamiaeque suae superfuit. Asiaticus (is enim libertus) malam potentiam servili supplicio expiavit.

12. Isdem diebus crebrescentem cladis Germanicae famam nequaquam maesta civitas | exci- 89r col. 1
piebat; caesos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse Gallias non ut mala loquebantur. id

---

3 esset *Gudeman* 9 stipatis 12 cedem 14 ipsi] ipsius *vulgo. quod ad dat. adnom.* ipsi *pro* ipsius *attinet, cf. Löfstedt Syntactica I, p. 167* 16 ei] et 23 is enim *Döderlein,* enim is (*cf. ann. XI, 13* quoque graecam *cod. pro* Graecam quoque): etenim is *Ernesti,* [enim] *Nipperdey,* [is libertus] *Ritter*; *verba* enim is libertus *velut glossema suspecta habuit Ernesti*

bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altius expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Chattorum, seditione domestica pulsi extrema Gallicae orae vacua cultoribus simulque insulam iuxta sitam occupavere, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit. nec opibus Romanis, societate validiorum, adtriti viros tantum armaque imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. erat et domi delectus eques, praecipuo [nandi] studio arma equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere.

13. Claudius Paulus et Iulius Civilis regia stirpe multo ceteros anteibant. Paulum Fonteius Capito

---

12, 10 iuxta sitam *Walch*; iuuata sit|an 12 romanis, *tutatus est Lenchantin coll., quod ad asyndeton attinet, IV, 28, 8* (*v. Nipperdey-Andresen ad ann. XII, 19, 5*): romanis *secl. Van der Vliet,* rarum in *coni. H. Tiedke quem vulgo secuti sunt* adtriti: adtritis *H. Tiedke* 13 ministrabant *Wurm* 17 erat *vulgo,* erant *defendit W. A. Baeherens*: adsuerat *vel* insuerat *Heinisch,* suerat *C. Heraeus* nandi *secl. ut glossema Lenchantin qui ex* studio *inf.* perrumpere *pendere putat coll. Verg. georg. I, 21*: nandi studio ⟨et⟩ *coni. Io. Müller qui et gen.* nandi *et inf.* perrumpere *voci* studio *inservire iudicat coll. Hirt. b. g. VIII, 19, 7* 19 *post* perrumpere *Halmium secuti vulgo lacunam statuerunt,* ⟨metus⟩ *vel* ⟨solitus⟩ *vel* ⟨exercitus⟩ *Pichena,* ⟨doctus⟩ *Brotier*

13, 1 Claudius Paulus et Iulius Civilis *Halm,* Iulius paulus et claudius civilis *turbato praenominum ordine*: Iulius Civilis et Claudius Paulus *nominibus gentiliciis permutatis C. Heraeus,* Iulius Paulus et Iulius Civilis *Ritter*

falso rebellionis crimine interfecit; iniectae Civili catenae, missusque ad Neronem et a Galba absolutus sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium eius exercitu: inde causae irarum spesque ex malis nostris. sed Civilis ultra quam barbaris solitum ingenio sollers et Sertorium se aut Annibalem ferens simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque partium praetendit, missis sane ad eum Primi Antonii litteris, quibus avertere accita Vitellio auxilia et tumultus Germanici specie retentare legiones iubebatur. eadem Hordeonius Flaccus praesens monuerat, inclinato in Vespasianum animo et rei publicae cura, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armatorum milia Italiam inrupissent.

14. Igitur Civilis desciscendi certus, occultato interim | altiore consilio, cetera ex eventu iudica- 89r col. 2
turus, novare res hoc modo coepit. iussu Vitellii Batavorum iuventus ad dilectum vocabatur, quem suapte natura gravem onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus inpubes et forma conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. hinc invidia, et compositae seditionis auctores perpulere, ut dilectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos volgi specie epularum sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac

---

5 adit 9 haud 13 ⟨a⟩. Vitellio *dett.*, *Halm*, *Andresen*
14, 7 impubes et *coni. Halm*; impubes sed, *prius* -s *del. 1 m.*, 9 compositi

laetitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus iniurias et raptus et cetera servitii mala enumerat: neque enim societatem, ut olim, sed tamquam mancipia haberi. quando legatum, gravi quidem comitatu et superbo, cum imperio venire? tradi se praefectis centurionibusque; quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari, exquirique novos sinus et varia praedandi vocabula. instare dilectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus velut supremum dividantur. numquam magis afflictam rem Romanam nec aliud in hibernis quam praedam et senes: attollerent tantum oculos et inania legionum nomina ne pavescerent. at sibi robur peditum equitumque, consanguineos Germanos, Gallias idem cupientes. ne Romanis quidem ingratum id bellum, cuius ambiguam fortunam Vespasiano inputaturos: victoriae rationem non reddi.

15. Magno cum adsensu auditus barbaro ritu et patriis execrationibus universos adigit. missi ad Canninefates qui consilia sociarent. ea gens partem insulae colit, origine lingua virtute par Batavis; numero superantur. mox occultis nuntiis pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes missas in Germaniam, ut supra rettulimus, ac tum Mogontiaci agentes. erat in Canninefatibus stolidae audaciae Brinno, claritate natalium insigni;

---

17 superbo cum imperio *vulgo; rectius distinxit Wurm, editoribus recentioribus probantibus* 21 apparentibus, *prius* -p- *del. 1 m.*

15, 2 et *del. Eussner* 3 caninefates, *item infra l. 8; 16, 3 et 10; 19, 1:* Cannenefates *G. Heraeus inscriptionibus nisus et coll. 32, 21; 56, 25; 79, 20 et 24; 85, 15. codicis scripturae varietatem servaverunt Andresen, Lenchantin* 9 insignis

pater eius multa hostilia ausus Gaianarum expeditionum ludibrium inpune spreverat. igitur ipso rebellis familiae nomine placuit inpositusque scuto more gentis et sustinentium umeris vibratus dux deligitur. statimque | accitis Frisiis (transrhenana 89^{v} col. 1 gens est) duarum cohortium hiberna proximo oblocata Oceano inrumpit. nec providerant impetum hostium milites, nec, si providissent, satis virium ad arcendum erat: capta igitur ac direpta castra. dein vagos et pacis modo effusos lixas negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum imminebant, quae a praefectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. signa vexillaque et quod militum in superiorem insulae partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus quam robur: quippe viribus cohortium abductis Vitellius e proximis Nerviorum Germanorumque pagis segnem numerum armis oneraverat.

16. Civilis dolo grassandum ratus incusavit ultro praefectos, quod castella deseruissent: se cum cohorte, cui praeerat, Canninefatem tumultum compressurum, illi sua quisque hiberna repeterent. subesse fraudem consilio et dispersas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem ducem eius belli,

---

Th. Kiessling 14 adscitis *Acidalius* 15 proxima, *sed* proximo *corr. 1 m. in marg. et in textu* 16 oblocata *Lenchantin*, occupata: *obelo notavit Fisher, secl.* proxima *scripto Urlichs*, applicata *Polster*, locata *Madvig*, (proxima) accubantia *Meiser*, (proxima) occupatum *Weissenborn* praeviderant 17 praevidissent *det.* 27 Germanorumque] Gugernorumque *Ritter*, Cugernorumque *Io. Müller coll. 26, 15*, Tungrorumque *C. Heraeus*

16, 2 sese, *alterum* se *del. 1 m.*

sed Civilem esse patuit, erumpentibus paulatim indiciis, quae Germani, laeta bello gens, non diu occultaverant. ubi insidiae parum cessere, ad vim transgressus Canninefates Frisios Batavos propriis cuneis componit: derecta ex diverso acies haud procul a flumine Rheno et obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc adpulerant. nec diu certato Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit, perculsique milites inprovisa proditione a sociis hostibusque caedebantur. eadem etiam navibus perfidia: pars remigum e Batavis tamquam inperitia officia nautarum propugnatorumque impediebant; mox contra tendere et puppes hostili ripae obicere: ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, trucidant, donec universa quattuor et viginti navium classis transfugeret aut caperetur.

17. Clara ea victoria in praesens, in posterum
89v col. 2 usui; ar|maque et naves, quibus indigebant, adepti magna per Germanias Galliasque fama libertatis auctores celebrabantur. Germaniae statim misere legatos auxilia offerentes: Galliarum societatem Civilis arte donisque adfectabat, captos cohortium praefectos suas in civitates remittendo, cohortibus, abire an manere mallent, data potestate. manentibus honorata militia, digredientibus spolia Romanorum offerebantur: simul secretis sermonibus admonebat malorum, quae tot annis perpessi miseram servitutem falso pacem vocarent. Batavos,

---

7 esse] eius *ex praecedentis versus* eius   11 acie *Pichena*
12 et] est *Madvig*   17 ⟨in⟩ navibus *Wurm, vulgo,* eadem ⟨et in⟩ navibus *Ritter*   remigium
17, 4 Germani *Ritter*

quamquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse; prima acie fusum victumque Romanum. quid si Galliae iugum exuant? quantum in Italia reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent: Batavo equite protritos Aeduos Arvernosque; fuisse inter Verginii auxilia Belgas, vereque reputantibus Galliam suismet viribus concidisse. nunc easdem omnium partes, addito, si quid militaris disciplinae in castris Romanorum viguerit; esse secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. servirent Syria Asiaque et suetus regibus Oriens. multos adhuc in Gallia vivere ante tributa genitos. nuper certe caeso Quintilio Varo pulsam e Germania servitutem, nec Vitellium principem, sed Caesarem Augustum bello provocatum. libertatem natura etiam mutis animalibus datam, virtutem proprium hominum bonum; deos fortioribus adesse: proinde arriperent vacui occupatos, integri fessos. dum alii Vespasianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversus utrumque.

18. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, vali|dissimarum ditissima- 90r col. 1
rumque nationum regno imminebat. at Flaccus Hordeonius primos Civilis conatus per dissimula-

---

20 Gallias *Wurm* 26 gallias, *corr. 1 m.*: Galliis *Wurm* nuper *secl. Prammer*; *at cf. Germ. 2, 17* 31 arriperent: *suspectum habuit Andresen qui an* corriperent *sit scribendum dubitat*

18, 1 Sic ... imminebat *aptius cum praecedentis capitis novissimis verbis coniungi videntur e quibus prave distraxit qui primus Taciti opera in capita digessit*

tionem aluit: ubi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insula Romanum nomen trepidi nuntii adferebant, Munium Lupercum legatum (is duarum legionum hibernis praeerat) egredi adversus hostem iubet. Lupercus legionarios e praesentibus, Ubios e proximis, Trevirorum equites haud longe agentis raptim transmisit, addita Batavorum ala, quae iam pridem corrupta fidem simulabat, ut proditis in ipsa acie Romanis maiore pretio fugeret. Civilis captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos et hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium coniuges parvosque liberos consistere a tergo iubet, hortamenta victoriae vel pulsis pudorem. ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies, nequaquam par a legionibus cohortibusque redditur clamor. nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens statimque in nos versa. sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia foeda fuga dispersa totis campis palantur: illuc incubuere Germani, et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus Veterum nomen est. praefectus alae Batavorum Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares vel, si retineretur, semina discordiae praeberet, in Frisios avehitur.

19. Isdem diebus Batavorum et Canninefatium cohortes, cum iussu Vitellii in urbem pergerent,

---

10 Trevirorum] *quod ad varietatem scripturae nominis* Treveri *vel* Treviri, *cf. Fabia onom. s. v.* 14 captarum] caesarum *Nipperdey* 19 pulsus 22 cornū 30 Invidia|

missus a Civile nuntius adsequitur. intumuere statim superbia ferociaque et pretium itineris donativum, duplex | stipendium, augeri equitum 90r col. 2 numerum, promissa sane a Vitellio, postulabant, non ut adsequerentur, sed causam seditioni. et Flaccus multa concedendo nihil aliud effecerat, quam ut acrius exposcerent quae sciebant negaturum. spreto Flacco inferiorem Germaniam petivere, ut Civili iungerentur. Hordeonius adhibitis tribunis centurionibusque consultavit, num obsequium abnuentes vi coërceret; mox insita ignavia et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito dilectu suppletae legiones angebant, statuit continere intra castra militem: dein paenitentia et arguentibus ipsis, qui suaserant, tamquam secuturus scripsit Herennio Gallo legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum haesurum. et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum aliisque litteris Gallum monuit, ne terreret abeuntes: unde suspicio sponte legatorum excitari bellum cunctaque, quae acciderant aut metuebantur, non inertia militis neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

20. Batavi cum castris Bonnensibus propinquarent, praemisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. nullum sibi bellum adversus Romanos, pro quibus totiens bellassent: longa atque irrita militia fessis patriae atque otii cupidinem esse. si nemo obsisteret, innoxium iter

19, 18 herrennio: *cf. pros. imp. rom. II, 75*
20, 2 herrennio 3 exponerent *det.*

fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros. cunctantem legatum milites perpulerant, fortunam proelii experiretur. tria milia legionariorum et tumultuariae Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava sed procax ante periculum manus omnibus portis rumpunt, ut Batavos numero inpares circumfundant. illi veteres militiae in cuneos congregantur, densi undique et frontem tergaque ac latus tuti; sic tenuem nostrorum aciem
90ᵛ col. 1 perfringunt. cedentibus Belgis pellitur | legio, et vallum portasque trepidi petebant. ibi plurimum cladis: cumulatae corporibus fossae, nec caede tantum et volneribus, sed ruina et suis plerique telis interiere. victores colonia Agrippinensium vitata, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense proelium excusabant, tamquam petita pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

21. Civilis adventu veteranarum cohortium iusti iam exercitus ductor, sed consilii ambiguus et vim Romanam reputans, cunctos qui aderant in verba Vespasiani adigit mittitque legatos ad duas legiones, quae priore acie pulsae in Vetera castra concesserant, ut idem sacramentum acciperent. redditur responsum: neque proditoris neque hostium se consiliis uti; esse sibi Vitellium principem, pro quo fidem et arma usque ad supremum spiritum retenturos: proinde perfuga Batavus arbitrium rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris

---

8 cunctem 9 experiretur] experiri. igitur *Wurm* 11 Ignavia 12 rumpunt] prorumpunt *Ritter*, erumpunt *dett.* 15 lateribus *Francken* 18 caedi 20 Interire Agrippinensi *Meiser*

21, 10 arbitrum *det.*, *Puteolanus*; *cf. ann. XIII, 14* 11 romanorum

poenas expectaret. quae ubi relata Civili, incensus ira universam Batavorum gentem in arma rapit; iunguntur Bructeri Tencterique et excita nuntiis Germania ad praedam famamque.

22. Adversus has concurrentis belli minas legati legionum Munius Lupercus et Numisius Rufus vallum murosque firmabant. subversa longae pacis opera, haud procul castris in modum municipii extructa, ne hostibus usui forent. sed parum provisum, ut copiae in castra conveherentur: rapi permisere. ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt quae adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite; simul naves in adversum amnem agebantur. hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptae silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire proelium mos est, mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos. et spem obpugnantium augebat amplitudo valli, quod | duabus legionibus situm (90v col. 2) vix quinque milia armatorum Romanorum tuebantur; sed lixarum multitudo turbata pace illuc congregata et bello ministra aderat.

23. Pars castrorum in collem leniter exsurgens, pars aequo adibatur. quippe illis hibernis obsideri premique Germanias Augustus crediderat, neque

---

22, 1 consurgentis *Cornelissen coll. Verg. aen. VIII, 637* 6 ut *Lipsius*, vi| 10 utrimque *Lipsius* 14 luusgue 16 civili 19 Romanorum *om. det.*; *glossam suspicatur C. Heraeus*; *at utramque partem significari et Romanis oppositos esse oppugnantes recte admonuit Io. Müller*

umquam id malorum ut obpugnatum ultro legiones nostras venirent; inde non loco neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt, eminus lacessentes. post ubi pleraque telorum turribus pinnisque moenium irrita haerebant et desuper saxis volnerabantur, clamore atque impetu invasere vallum, adpositis plerique scalis, alii per testudinem suorum; scandebantque iam quidam, cum gladiis et armorum incussu praecipitati sudibus et pilis obruuntur, praeferoces initio et rebus secundis nimii. sed tum praedae cupidine adversa quoque tolerabant; machinas etiam, insolitum sibi, ausi. nec ulla ipsis sollertia: perfugae captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subiectis rotis propellere, ut alii superstantes tamquam ex aggere proeliarentur, pars intus occulti muros subruerent. sed excussa ballistis saxa stravere informe opus. et crates vineasque parantibus adactae tormentis ardentes hastae, ultroque ipsi obpugnatores ignibus petebantur, donec desperata vi verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta et multum inbellis turbae; simul ex inopia proditio et fluxa servitiorum fides ac fortuita belli sperabantur.

24. Flaccus interim cognito castrorum obsidio et missis per Gallias qui auxilia concirent, lectos ⟨e⟩ legionibus Dillio Voculae duoetvicensimae legionis legato tradit, ut quam maximis per ripam

---

23, 13 suorum] scutorum *F. Walter* 21 occultis, *corr. 1 m.* 22 muro

24, 3 e *om.*: *probat W. A. Baehrens*

itineribus celeraret, ipse navibus, inva|lidus cor- 91r col. 1
pore, invisus militibus. neque enim ambigue fremebant: emissas a Mogontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos. non Primi Antonii neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse. aperta odia armaque palam depelli: fraudem et dolum obscura eoque inevitabilia. Civilem stare contra, struere aciem: Hordeonium e cubiculo et lectulo iubere quidquid hosti conducat. tot armatas fortissimorum virorum manus unius senis valetudine regi: quin potius interfecto traditore fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent. his inter se vocibus instinctos flammavere insuper adlatae a Vespasiano litterae, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro contione recitavit, vinctosque qui attulerant ad Vitellium misit.

25. Sic mitigatis animis Bonnam, hiberna primae legionis, ventum. infensior illic miles culpam cladis in Hordeonium vertebat: eius iussu derectam adversus Batavos aciem, tamquam a Mogontiaco legiones sequerentur; eiusdem proditione caesos, nullis supervenientibus auxiliis: ignota haec ceteris exercitibus neque imperatori suo nuntiari, cum adcursu tot provinciarum extingui repens perfidia potuerit. Hordeonius exemplares omnium litte-

---

5 navibus] navi ⟨vectus⟩ *Ritter*, navibus ⟨vectus⟩ *Haase*, navibus ⟨secutus⟩ *C. Heraeus*, navibus ⟨invadit⟩ *Fisher*, pavidus *det.* 6 fremebant *Rhenanus*, p̄me|bant 16 proditore *Ferretus* 17 homine

25, 4 magontiae *in* magontiaco *corr. 1 m.* (*cf.* *33, 20*) 5 ⟨se⟩ caesos *Ritter* 9 exemplaria *det.*, exempla *Ritter*

rarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit instituitque pessimum facinus, ut epistulae aquiliferis legionum traderentur, a quis ante militi quam ducibus legebantur. tum e seditiosis unum vinciri iubet, magis usurpandi iuris, quam quia unius culpa foret. motusque Bonna exercitus in coloniam Agrippinensem, adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe iuvabant: mox valescentibus Germanis pleraeque civitates adversum nos arma ⟨sumpsere⟩ spe libertatis et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin
91r col. 2 idem ille arguebat ul|tro conscientiam ducis, tamquam nuntius inter Civilem Flaccumque falso crimine testis veri opprimeretur. conscendit tribunal Vocula mira constantia, prensumque militem ac vociferantem duci ad supplicium iussit: et dum mali pavent, optimus quisque iussis paruere. exim consensu ducem Voculam poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

26. Sed discordes animos multa efferebant: inopia stipendii frumentique et simul dilectum tributaque Galliae aspernantes, Rhenus incognita illi caelo siccitate vix navium patiens, arti commeatus, dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent, eademque de causa minus frugum et plures qui consumerent. apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum

---

10 et] ex 20 ⟨sumpsere⟩ *Agricola,* ⟨cepere⟩ *Weissenborn*
22 Indiderat 29 flaccum

26, 1 efferebant, *tutatus est I. W. Ph. Borleffs, Phil. Woch., 1927, 991*: efferabant *Beroaldus, vulgo*

penuria, tamquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta desererent: quod in pace fors seu natura, tunc fatum et ira dei vocabatur.

Ingressis Novaesium sexta decima legio coniungitur. additus Voculae in partem curarum Herennius Gallus legatus; nec ausi ad hostem pergere, ** loco (Gelduba nomen est) castra fecere. ibi struenda acie, muniendo vallandoque et ceteris belli meditamentis militem firmabant. utque praeda ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus ⟨a⟩ Vocula exercitus; pars cum Herennio Gallo permansit.

27. Forte navem haud procul castris, frumento gravem, cum per vada haesisset, Germani in suam ripam trahebant. non tulit Gallus misitque subsidio cohortem: auctus et Germanorum numerus, paulatimque adgregantibus se auxiliis acie certatum. Germani multa cum strage nostrorum navem abripiunt. victi, quod tum in morem verterat, non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant. protractum e tentorio, scissa veste, verberato corpore, quo pretio, quibus consciis prodidisset exercitum, dicere iubent. redit in

11 dī (= dei): deum *Nipperdey, Halm, Andresen* 15 loco cui gelduba *dett.*; *aliquid hic deesse statuit Wurm lacunamque exempli gratia ita supplevit*: ad quintum ab Novaesio lapidem, *unde C. Heraeus verius coniecit* ad (apud) XIII a Novaesio *coll. hist. II, 24, 7 vel* ad (apud) XIII lapidem *coll. ann. 1, 45 et hist. IV, 60, 13,* ⟨edito⟩ loco (Gelduba nomen est) *Lenchantin coll. Plin. n. h. XIX, 90* 18 gugernorum, *item V, 18, 11: at V, 16, 5* cugernique; cug- *testantur lapides* 19 a *om* 20 remansit *Nipperdey.*

27, 7 arripiunt, *in* abr- *corr. 1 m.*

Hordeonium invidia: illum auctorem sceleris, hunc ministrum vocant, donec exitium minitantibus 91v col. 1 exterritus proditionem et ipse Hordeonio | obiecit; vinctusque adventu demum Voculae exsolvitur. is postera die auctores seditionis morte adfecit: tanta illi exercitui diversitas inerat licentiae patientiaeque. haud dubie gregarius miles Vitellio fidus, splendidissimus quisque in Vespasianum proni: inde scelerum ac suppliciorum vices et mixtus obsequio furor, ut contineri non possent qui puniri poterant.

28. At Civilem inmensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. ille, ut cuique proximum, vastari Ubios Trevirosque, et aliam manum Mosam amnem transire iubet, ut Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret. actae utrobique praedae, infestius in Ubiis, quod gens Germanicae originis eiurata patria Romanorum nomen, Agrippinenses vocarentur. caesae cohortes eorum in vico Marcoduro incuriosius agentes, quia procul ripa aberant. nec quievere Ubii, quo minus praedas e Germania peterent, primo inpune, dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. contusis Ubiis gravior et successu rerum ferocior Civilis obsidium legionum urgebat, intentis custodiis, ne quis occultus nuntius ve-

---

28, 4 alia manu: *em. Freinsheim* 4 transiri *in* transire *corr. 1 m., ut Andresen testatur* 8 Romanum nomen *adpositionis vi ac potestate tuetur Castiglioni*: Romanorum ⟨in⟩ nomen *Borleffs*, Romanum nomen ⟨iactantes⟩ *Lenchantin*, Romano nomine *Lipsius*, Romanorum nomine *Weissenborn*, Rom. nomen *ut glossam expunxit Gruterus*

nientis auxilii penetraret. machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos proelium poscentis ad scindendum vallum ire detrusosque redintegrare certamen iubet, superante multitudine et facili damno.

29. Nec finem labori nox attulit: congestis circum lignis accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et si quis audacia aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. intellectum id Civili et restincto igne misceri cuncta tenebris et armis iubet. tum vero strepitus dissoni, cursus in⟨ter⟩cepti, | neque feriendi 91^v col. 2 neque declinandi providentia: unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere artus; nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. apud Germanos inconsulta ira: Romanus miles periculorum gnarus ferratas sudes, gravia saxa non forte iaciebat. ubi sonus molientium aut adpositae scalae hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi; multos in moenia egressos pugionibus fodere. sic exhausta nocte novam aciem dies aperuit.

29, 1 concestis 5 perspicuam, *in* con- *corr. 1 m.* 6 et fulgens 9 cursus intercepti *Lenchantin coll. V, 20, 11,* corsus inceptti *in frustulo membranae adglutinato 2 m.*; *prior scriptura cooperta est, vacat inde spatium XVIII fere litterarum*: casus incerti *dett.*, incursus incerti *Wölfflin*, concursus trepidi *suspicatur Castiglioni* 11 artus *Lipsius*, arcus 14 gnarus *det.*, ignarus: ⟨non⟩ ignarus *Ritter* 19 faciem *Meiser*

30. Eduxerant Batavi turrim duplici tabulato, quam praetoriae portae (is aequissimus locus) propinquantem promoti contra validi asseres et incussae trabes perfregere multa superstantium pernicie. pugnatumque in perculsos subita et prospera eruptione; simul a legionariis peritia et arte praestantibus plura struebantur. praecipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repente demisso praeter suorum ora singuli pluresve hostium sublime rapti verso pondere intra castra effundebantur. Civilis omissa obpugnandi spe rursus per otium adsidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

31. Haec in Germania ante Cremonense proelium gesta, cuius eventum litterae Primi Antonii docuere, addito Caecinae edicto; et praefectus cohortis e victis, Alpinius Montanus, fortunam partium praesens fatebatur. diversi hinc motus animorum: auxilia e Gallia, quis nec amor neque odium in partes, militia sine affectu, hortantibus praefectis statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non voltu neque animo satis adfirmans: et cum cetera iuris iurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hae-
92r col. 1 sitantes aut | levi murmure et plerique silentio transmittebant.

30, 10 Infra 11 obpugnan|di (*frustra lectionem codicis sollicitatam esse arbitratur Castiglioni, cui notio* o p p u g n a n d i, *i. locum oppugnatione capiendi rectissime opponi videtur sententiae quae verbis* per otium adsidebat *continetur*): expugnandi *Ruperti*

31, 4 victus 7 militiae, *corr. Rhenanus* 13 pleruq;]

32. Lectae deinde pro contione epistulae Antonii ad Civilem suspiciones militum irritavere, tamquam ad socium partium scriptae et de Germanico exercitu hostiliter. mox adlatis Geldubam in castra nuntiis eadem dicta factaque, et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, ut absisteret bello neve externa armis falsis velaret: si Vespasianum iuvare adgressus foret, satis factum coeptis. ad ea Civilis primo callide: post ubi videt Montanum praeferocem ingenio paratumque in res novas, orsus a questu periculisque, quae per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, 'egregium' inquit 'pretium laborum recepi, necem fratris et vincula mea et saevissimas huius exercitus voces, quibus ad supplicium petitus iure gentium poenas reposco. vos autem Treveri ceteraeque servientium animae, quod praemium effusi totiens sanguinis expectatis nisi ingratam militiam, inmortalia tributa, virgas, secures et dominorum ingenia? en ego praefectus unius cohortis et Cannenefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus vel saepta ferro fameque premimus. denique ausos aut libertas sequetur aut victi idem erimus.' sic accensum, sed molliora referre iussum dimittit: ille ut inritus legationis redit, cetera dissimulans, quae mox erupere.

---

erasae lineolae species super -ru- *in codicis imagine lucis ope expressa extare videtur; coniciendum igitur est* plerique *non* plerumque

32, 7 arma *Lipsius* 13 recipi 21 cannene fates: *cf. 15, 3* 26 rediit *Rhenanus*

33. Civilis parte copiarum retenta veteranas cohortes et quod e Germanis maxime promptum adversus Voculam exercitumque eius mittit, Iulio Maximo et Claudio Victore, sororis suae filio, ducibus. rapiunt in transitu hiberna alae Asci-
92r col. 2 burgii sita; adeoque inprovisi castra | involavere, ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. id solum ut in tumultu monuit, subsignano milite media firmare: auxilia passim circumfusa sunt. eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus terga in suos vertit. caedes inde, non proelium. et Nerviorum cohortes, metu seu perfidia, latera nostrorum nudavere: sic ad legiones perventum, quae amissis signis intra vallum sternebantur, cum repente novo auxilio fortuna pugnae mutatur. Vasconum lectae a Galba cohortes ac tum accitae, dum castris propinquant, audito proeliantium clamore intentos hostis a tergo invadunt latioremque quam pro numero terrorem faciunt, aliis a Novaesio, aliis a Mogontiaco universas copias advenisse credentibus. is error addit animos, et dum alienis viribus confidunt, suas recepere. fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit cum signis captivisque, quos prima acie corripuerant. caesorum eo die in partibus nostris maior numerus et inbellior, e Germanis ipsa robora.

34. Dux uterque pari culpa meritus adversa prosperis defuere. nam Civilis si maioribus copiis

---

33, 18 Intento 21 is error] is error Romanis *dett*, nostris error *Io. Müller; poterat fortasse melius* ⟨nostris⟩ is error (*Castiglioni*) 24 trucidantur *Nipperdey*, conciduntur *Halm*, confodiuntur *Io. Müller* 26 et] set *Madvig*

instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequisset castraque rupta excidisset: Vocula nec adventum hostium exploravit, eoque simul egressus victusque; dein victoriae parum confisus, tritis frustra diebus castra in hostem movit, quem si statim impellere cursumque rerum sequi maturasset, solvere obsidium legionum eodem impetu potuit. temptaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditae apud Romanos res et suis victoria provenisset: circumferebantur signa vexillaque, ostentati etiam captivi. ex quibus unus, egregium facinus ausus, clara voce gesta patefecit, confossus illic a Germanis: unde maior indici fides; simul vastatione incendiisque flagran|- 92[r] col. 1
tium villarum venire victorem exercitum intellegebatur. in conspectu castrorum constitui signa fossamque et vallum circumdari Vocula iubet: depositis inpedimentis sarcinisque expediti certarent. hinc in ducem clamor pugnam poscentium; et minari adsueverant. ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto incompositi fessique proelium sumpsere; nam Civilis aderat, non minus vitiis hostium quam virtute suorum fretus. varia apud Romanos fortuna et seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriae memores retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari et redintegrata acie manus ad obsessos tendere, ne tempori deessent. illi cuncta e muris cernentes omnibus portis prorumpunt. ac forte Civilis lapsu

---

34, 4 prupta, p- *puncto superposito notavit et* p *ante* t *del. 1 m., unde* proruta *coniecerat olim Andresen*: perrupta *vulgo* 8 cursumq;] q; *del. 1 m.* 15 illic, *tutatur Castiglioni coll. Sen. ep. 95, 2; Iust. XLIII, 3, 9*: illico *Freinsheim*

equi prostratus, credita per utrumque exercitum fama volneratum aut interfectum, inmane quantum suis pavoris et hostibus alacritatis indidit: sed Vocula omissis fugientium tergis vallum turrisque castrorum augebat, tamquam rursus obsidium immineret, corrupta totiens victoria non falso suspectus bellum malle.

35. Nihil aeque exercitus nostros quam egestas copiarum fatigabat. impedimenta legionum cum inbelli turba Novaesium missa, ut inde terrestri itinere frumentum adveherent; nam flumine hostes potiebantur. primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile. qui ubi rursum missos Novaesium frumentatores datasque in praesidium cohortes velut multa pace ingredi accepit, rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentia vagos, compositus invadit, praemissis qui pontes et viarum angusta insiderent. pugnatum longo agmine et incerto Marte, donec proelium nox dirimeret. cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quae relictorum illic militum praesidio tenebantur. non erat dubium, 92v col. 2 quantum in regres|su discriminis adeundum foret frumentatoribus onustis perculsisque. addit exercitui suo Vocula mille delectos e quinta et quinta decima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem et ducibus infensum. plures quam iussum erat profecti palam in agmine fremebant, non se ultra famem, insidias legatorum toleraturos: at qui remanserant, ⟨proditos⟩ desertosque

35, 17 periculisque: *corr. Agricola* 23 ⟨proditos⟩ desertosque (se *omisso ut supra 25, 5*) *Lenchantin*, desertosque:

abducta parte legionum querebantur. duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

36. Interim Civilis Vetera circumsedit: Vocula Geldubam atque inde Novaesium concessit. Civilis capit Geldubam; mox haud procul Novaesio equestri proelio prospere certavit. sed miles secundis adversisque perinde in exitium ducum accendebatur; et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctae legiones donativum exposcunt, conperto pecuniam a Vitellio missam. nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit, idque praecipuum fuit seditionis alimentum. effusi in luxum et epulas et nocturnos coetus veterem in Hordeonium iram renovant, nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset.

37. Ubi sedato impetu metus rediit, centuriones cum epistulis ad civitates Galliarum misere, auxilia ac stipendia oraturos: ipsi, ut est volgus sine rectore praeceps pavidum socors, adventante Civile raptis temere armis ac statim omissis, in fugam vertuntur. res adversae discordiam peperere, iis qui e superiore exercitu erant causam suam dissociantibus; Vitellii tamen imagines in castris et per proximas

---

desertos se *dett.*, desertos ⟨se proditos⟩|que *Weissenborn, C. Heraeo et Andreseno probantibus*

36, 1 Iterum *Nipperdey* 2 Civilis capit Geldubam *velut spuria secl. Urlichs* 3 mox ⟨Vocula⟩ *Gutmann* 4 proelio ⟨Romanus⟩ *Ritter* inprospere *Weissenborn* certatum *mavult Castiglioni* 5 proinde

Belgarum civitates repositae, cum iam Vitellius occidisset. dein mutati in paenitentiam primani quartanique et duoetvicensimani Voculam se-
93r col. 1 quuntur, apud quem resumpto Vespasiani | sacramento ad liberandum Mogontiaci obsidium ducebantur. discesserant obsessores, mixtus ex Chattis Usipis Mattiacis exercitus, satietate praedae nec incruentati: via dispersos et nescios miles noster invaserat. quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque in vicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga populum Romanum merita mox rebelles foedarent.

38. Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum absentes inierunt, maesta et multiplici metu suspensa civitate, quae super instantia mala falsos pavores induerat, descivisse Africam res novas moliente L. Pisone. is ⟨pro consule⟩ provinciae nequaquam turbidus ingenio; sed quia naves saevitia hiemis prohibebantur, volgus alimenta in dies mercari solitum, cui una ex re publica annonae cura, clausum litus, retineri commeatus, dum timet, credebat, augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant, ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates externis quoque bellis inexplebiles nulla umquam civilis victoria satiavit.

37, 14 ex Chattis *Rhenanus*, et caitis   16 incruentati: via *Lenchantin*, incruentari via: incruenti in via *Lipsius*, incruentati quia *C. Heraeus*   adispersos

38, 2 inierant *Haase*   5 ⟨pro consule⟩ provinciae *Iac. Gronovius*, provinciae ⟨praeerat⟩ *Agricola*   11 ne *Iac. Gronovius* (*cf. infra 39, 19*), nec

39. Kalendis Ianuariis in senatu, quem Iulius Frontinus praetor urbanus vocaverat, legatis exercitibusque ac regibus laudes gratesque decretae; Tettio Iuliano praetura, tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset, ablata, ut in Plotium Grypum transferretur; Hormo dignitas equestris data. et mox eiurante Frontino Caesar Domitianus praeturam cepit. eius nomen epistulis edictisque praeponebatur, vis penes Mucianum erat, nisi quod pleraque Domitianus instigantibus amicis aut propria libidine audebat. sed praecipuus Muciano metus e Primo Antonio Varoque Arrio, quos recentes clarosque rerum fama ac militum studiis etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem saevierant. et ferebatur Antonius Scribonia|num Crassum, egregiis maioribus 93r col. 2
et fraterna imagine fulgentem, ad capessendam rem publicam hortatus, haud defutura consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeo metuens incerta. igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum secretis promissis onerat, citeriorem Hispaniam ostentans discessu Cluvii Rufi vacuam; simul amicis eius tribunatus praefecturasque largitur. dein postquam inanem animum spe et cupidine inpleverat, vires abolet dimissa in hiberna legione septima, cuius flagrantissimus in Antonium amor. et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa;

39, 4 Tettio *Andresen coll. I, 79, 28,* et tito: et Tettio *Orelli* 6 griphum: *cf. III, 52, 14* 16 maioribusque, -que *del. 1 m.*: moribus *Bötticher, Io. Müller, Andresen* 23 decessu *Nipperdey; at cf. Th. Mommsen 'Hermes' IV, 319*

pars exercitus in Germanias ducebatur. sic egesto quidquid turbidum redit urbi sua forma legesque et munia magistratuum.

40. Quo die senatum ingressus est Domitianus, de absentia patris fratrisque ac iuventa sua pauca et modica disseruit, decorus habitu; et ignotis adhuc moribus crebra oris confusio pro modestia accipiebatur. referente Caesare de restituendis Galbae honoribus, censuit Curtius Montanus, ut Pisonis quoque memoria celebraretur. patres utrumque iussere: de Pisone irritum fuit. tum sorte ducti, per quos redderentur bello rapta, quique aera legum vetustate delapsa noscerent figerentque et fastos adulatione temporum foedatos exonerarent modumque publicis inpensis facerent. redditur Tettio Iuliano praetura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse: Grypo honor mansit. repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et Publium Celerem placuit, damnatusque Publius et Sorani manibus satis factum. insignis publica severitate dies ne privatim quidem laude caruit. iustum iudicium explesse Musonius videbatur, diversa fama Demetrio Cynicam sectam professo, quod manifestum reum ambitiosius quam honestius defendisset: ipsi Publio neque animus in periculis neque oratio subpeditavit. signo ultionis in accu-

---

31 rediit *Haase, Halm, Andresen*

40, 3 modice *Guil. Heraeus*; *cf. Sall. Iug. 111, 1*; *Liv. XXIII, 24, 3*; *Tac. ann. XII, 38*; *hist. III, 56, 13* 8 pisonem 10 dilapsa *det.* 14 gripho; *v. ad 39, 6* 15 masonium, -a- *in* -o- *corr. 1 m.* 18 iustum iudicio *F. Walter*, iustum officium *Nipperdey*, iustam vindictam *Meiser* 20 fama ⟨de⟩ Demetrio *C. Heraeus*; *quod ad dativum attinet, cf. Löfstedt,*

satores dato, petit a Caesare Iunius Mauricus, ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset. consu|lendum tali super re principem respondit. 93r col. 1

41. Senatus inchoantibus primoribus ius iurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri, ut sententiam rogabantur, deos testes advocabant, nihil ope sua factum quo cuiusquam salus laederetur, neque se praemium aut honorem ex calamitate civium cepisse, trepidis et verba iuris iurandi per varias artes mutantibus, quis flagitii conscientia inerat. probabant religionem patres, periurium arguebant; eaque velut censura in Sariolenum Voculam et Nonium Attianum et Cestium Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret: nec destitit senatus manus intentare Voculae, donec curia excederet. ad Paccium Africanum transgressi eum quoque proturbant, tamquam Neroni Scribonios fratres concordia opibusque insignes ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cuius interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quae defendere nequibat, societate culpae invidiam declinavit.

42. Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipstanus Messalla adeptus est, nondum sena-

---

Syntactica I, 167 24 petiit *Nipperdey* Mauricus *Beroaldus,* maricus

41, 6 cepisset| 14 destit

42, 2 Vipstanus *Ruperti,* viptanus

toria aetate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orfiti domus in summum odium extulerat: sponte accusatio⟨nem⟩ subisse iuvenis admodum, nec depellendi periculi sed in spem potentiae videbatur; et Sulpicia Praetextata Crassi uxor quattuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. igitur Messalla non causam neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens flexerat quosdam. occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo usque progressus, ut post caedem Galbae datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo adpetitumque morsu
93ʳ col. 2 Pisonis caput obiectaret. | 'hoc certe' inquit 'Nero non coëgit, nec dignitatem aut salutem illa saevitia redemisti. sane toleremus istorum defensiones, qui perdere alios quam periclitari ipsi maluerunt: te securum reliquerat exul pater et divisa inter creditores bona, nondum honorum capax aetas, nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret. libidine sanguinis et hiatu praemiorum ignotum adhuc ingenium et nullis defensionibus expertum caede nobili inbuisti, cum ex funere rei publicae raptis consularibus spoliis, septuagiens sestertio saginatus et sacerdotio fulgens innoxios pueros, inlustres senes, conspicuas feminas eadem ruina prosterneres, cum segnitiam Neronis incusares, quod

---

4 castrorum, *corr. in margine 1 m.* 5 sponte [e xs̄c] accusatio⟨nem⟩ *Colerus*, sponte e xŜc accusatio: *corruptam lectionem ex* $\overset{acc}{\text{ex}}$cusatio⟨nem⟩ *ortam esse docuit Guil. Heraeus*, sponte Caesaris accusatio⟨nem⟩ *Io. Müller* 7 Sulpicia *Puteolanus*, sup|plicia 16 aut salutem illa *Lipsius*, austa lutē illā 26 saginatus *det.*, signatus

per singulas domos seque et delatores fatigaret: posse universum senatum una voce subverti. retinete, patres conscripti, et reservate hominem tam expediti consilii, ut omnis aetas instructa sit, et quo modo senes nostri Marcellum, Crispum, iuvenes Regulum imitentur. invenit aemulos etiam infelix nequitia: quid si floreat vigeatque? et quem adhuc quaestorium offendere non audemus, praetorium et consularem ausuri sumus? an Neronem extremum dominorum putatis? idem crediderant qui Tiberio, qui Gaio superstites fuerunt, cum interim intestabilior et saevior exortus est. non timemus Vespasianum: ea principis aetas, ea moderatio; sed diutius durant exempla quam mores. elanguimus, patres conscripti, nec iam ille senatus sumus, qui occiso Nerone delatores et ministros more maiorum puniendos flagitabat. optimus est post malum principem dies primus.'

43. Tanto cum adsensu senatus auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius posse etiam Marcellum prosterni. igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives et eloquentia clarus nulli umquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul | exemploque Eprium urgebat, arden- 94^{r} col. 1
tibus patrum animis. quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curia 'imus' inquit, 'Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna praesente Caesare.' sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi, voltu diverso, Marcellus minacibus oculis, Crispus

34 etiam emulos: *at transpositionis signum adiunctum videtur*
37 ausuri *Lipsius*, visu|ri 42 mores] auctores *Lipsius*, mortales *Ölschläger: cf. hist. II, 95, 18*
43, 10 scriscus *in* scrispus *corr. 1 m.*

renidens, donec adcursu amicorum retraherentur. cum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies.

44. Proximo senatu, inchoante Caesare de abolendo dolore iraque et priorum temporum necessitatibus, censuit Mucianus prolixe pro accusatoribus; simul eos, qui coeptam, deinde omissam actionem repeterent, monuit sermone molli et tamquam rogaret. patres coeptatam libertatem, postquam obviam itum, omisere. Mucianus, ne sperni senatus iudicium et cunctis sub Nerone admissis data inpunitas videretur, Octavium Sagittam et Antistium Sosianum senatorii ordinis egressos exilium in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postuminam, stupro cognitam et nuptias suas abnuentem, inpotens amoris interfecerat, Sosianus pravitate morum multis exitiosus. ambo gravi senatus consulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eadem poena retenti sunt. nec ideo lenita erga Mucianum invidia: quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia et opes et exercita malis artibus potentia timebantur.

45. Reconciliavit paulisper studia patrum habita in senatu cognitio secundum veterem morem. Manlius Patruitus senator pulsatum se in colonia Seniensi coetu multitudinis et iussu magistratuum

---

44, 9 Sagittam *Rhenanus*, sabi|num sagittam 11 Postuminam stupro cognitam *Urlichs* (*cf. CIL V, 6522; XII, 5202*), positum (-i- *del. 1 m*) Inãstu procognitã: Postumiam *vulgo*

45, 3 Manlius Patruinus *Lipsius*, Matidius Patruinus *Asbach et P. Willems* (*cf. pros. III, 162*) 4 Senensi *Oberlin*

querebatur; nec finem iniuriae hic stetisse: planctum et lamenta et supremorum imaginem praesenti sibi circumdata cum contumeliis ac probris, quae in senatum universum iacerentur. vocati qui arguebantur, et cogni|ta causa in convictos vindicatum, 94r col. 2, additumque senatus consultum, quo Seniensium ll. 1-9 plebes modestiae admoneretur. isdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus ⟨accusantibus⟩ damnatur lege repetundarum et exilio ob saevitiam.

46. Inter quae militaris seditio prope exarsit. praetorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati; et lectus in eandem spem e legionibus miles promissa stipendia flagitabat. ne Vitelliani quidem sine multa caede pelli poterant: sed inmensa pecunia | tanta vis 94v col. 1, hominum retinenda erat. ingressus castra Mu- l. 13

---

10 Senensium *Oberlin* 12 ⟨accusantibus⟩ *post* Cyrenensibus *Guil. Heraeus, ante* Cyr- *Wurm*

46, 5 caede] mercede *Weissenborn* 6 depelli *Halm*

46, 6–54, 1 in ordinem redegit Agricola Puteolani vestigia secutus. in Med. (*f. 94*r *col. 2 l. 9*) *post* pecunia *scripta leguntur c. 52, 2* ferunt ne criminantium *usque ad c. 53, 27* defuisse crede (*f. 94*v *col. 1 l. 13*), *quae verba archetypi uno folio continebantur; deinde sequuntur* (*ibid.*) tanta vis hominum *c. 46, 6 usque ad* (*95*r *col. 2 l. 26*) sermone orasse *c. 52, 2, quae nimirum archetypi tria folia explebant; tum denique* (*ibid. l. 26*) dicebatur audita Interim *c. 54, 1. Illud* dicebatur *c. 53, 27 ortum esse patet ex verbi* credebatur *altera parte* -batur *cui librarius foliorum ordine turbato perperam* dice- *ex coniectura adiecit* (*cf. ad. 53, 27*). *turbatum esse textum ipse librarius animadvertit margini c. 46, 6 hac nota adscripta* (*f. 94*r *col. 2, l. 8*) hinc In alio f'lio (*i. e.* folio) 6 pecunia] pecunia ⟨terrebat qua⟩ tanta *Bötticher;* ..... ⟨terrebat si⟩ ..... *Nipperdey* 7 redimenda *Weissenborn* *hinc usque ad c. 54, 11 evanidam scripturam manus recentior renovavit vel inter versus supplevit*

cianus, quo rectius stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem et urbi vicina conquisiti producuntur prope intecto corpore. eos Mucianus diduci et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere iubet. illos primus statim adspectus obstupefecerat, cum ex diverso velut aciem telis et armis trucem, semet clausos nudosque et inluvie deformes aspicerent: ut vero huc illuc distrahi coepere, metus per omnes et praecipua Germanici militis formido, tamquam ea separatione ad caedem destinaretur. prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, ne desererentur soli neu pari causa disparem fortunam paterentur; modo Mucianum, modo absentem principem, postremum caelum ac deos obtestari, donec Mucianus cunctos eiusdem sacramenti, eiusdem imperatoris milites appellans, falso timori obviam iret; namque et victor exercitus clamore lacrimas eorum iuvabat. isque finis illa die. paucis post diebus adloquentem Domitianum firmati iam excepere: spernunt oblatos agros, militiam et sti-
94r col. 2 pendia orant. preces erant, | sed quibus contra dici non posset; igitur in praetorium accepti. dein

22 destinarentur *det., Meiser; at singulari mentes legentium in germanicum militem apte intendi iure censuit Andresen* pressare *Döderlein* pectora] dexteras *Acidalius,* ⟨dexteras, complecti⟩ pectora *Nipperdey* 24 pauri | causā: pari in causa *det.* 26 postremo *Agricola, Wölfflin coll. ann. II, 62* 27 eius 33 p̄cesserant 34 recepti *A. Gerber*

quibus aetas et iusta stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam, sed carptim ac singuli, quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

47. Ceterum verane pauperie an uti videretur, actum in senatu, ut sescenties sestertium a privatis mutuum acciperetur, praepositusque ei curae Pompeius Silvanus. nec multo post necessitas abiit sive omissa simulatio. abrogati inde legem ferente Domitiano consulatus, quos Vitellius dederat, funusque censorium Flavio Sabino ductum, magna documenta instabilis fortunae summaque et ima miscentis.

48. Sub idem tempus L. Piso pro consule interficitur. ea de caede quam verissime expediam, si pauca supra repetiero ab initio causisque talium facinorum non absurda. legio in Africa auxiliaque tutandis imperii finibus sub divo Augusto Tiberioque principibus proconsuli parebant. mox G. Caesar, turbidus animi ac Marcum Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam proconsuli legionem misso in eam rem legato tradidit. aequatus inter duos beneficiorum numerus, et mixtis utriusque mandatis discordia quaesita auctaque pravo certamine. legatorum vis adolevit diuturnitate officii, vel quia minoribus maior aemulandi cura, proconsulum splendidissimus quisque securitati magis quam potentiae consulebant.

---

36 quod

47, 1 ut ita videretur *C. John* 5 abrogati *dett.*, abroganti 8 et ima *Agricola*, etiā

48, 3 petiero, *em. Rhenanus* 6 principibus *secl. Th. Opitz coll. hist. I. 89, 9; at principibus penes quos summa rerum fuit* proconsul *opponitur qui principum loco provincias administrabat* 7 ac] ad

49. Sed tum legionem in Africa regebat Valerius Festus, sumptuosae adulescentiae neque modica cupiens et adfinitate Vitellii anxius. is crebris sermonibus temptaveritne Pisonem ad res novas an temptanti restiterit, incertum, quoniam secreto eorum nemo adfuit, et occiso Pisone plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. nec ambigitur provinciam et militem alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam e Vitellianis urbe profugi ostentabant Pisoni nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius et in pace suspecto tutius bellum. inter quae Claudius Sagitta, praefectus alae Petrianae, prospera navigatione praevenit Papirium | (95r col. 1) centurionem a Muciano missum, adseveravitque mandata interficiendi Pisonis centurioni data: cecidisse Galerianum consobrinum eius generumque; unam in audacia spem salutis, sed duo itinera audendi, seu mallet statim arma, seu petita navibus Gallia ducem se Vitellianis exercitibus ostenderet. nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magna voce laeta Pisoni omnia tamquam principi continuare, obvios et subitae rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari. volgus credulum ruere in forum, praesentiam Pisonis exposcere; gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentia veri et adulandi libidine. Piso indicio Sagittae vel insita modestia non in publicum egressus est neque se studiis volgi permisit: cen-

---

49, 11 suspecto *Victorius*, suscepto 13 petrine, *cf. I, 70, 18* propera *Pluygers* 18 audiendi 20 *sic distinxit Fisher*, ostenderet, nihil... Pisone. *vulgo* 22 omina *Acidalius* 27 veri *Rhenanus*, viri

turionemque percunctatus, postquam quaesitum sibi crimen caedemque comperit, animadverti in eum iussit, haud perinde spe vitae quam ira in percussorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri cruentas legati sanguine manus ad caedem proconsulis rettulisset. anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi causa vel forte oreretur.

50. Sed ubi Festo consternatio volgi, centurionis supplicium veraque et falsa more famae in maius innotuere, equites in necem Pisonis mittit. illi raptim vecti obscuro adhuc coeptae lucis domum proconsulis inrumpunt destrictis gladiis, et magna pars Pisonis ignari, quod Poenos auxiliares Maurosque in eam caedem delegerat. haud procul cubiculo obvium forte servum, quisnam et ubi esset Piso, interrogavere. servus egregio mendacio se Pisonem esse respondit ac statim obtruncatur. nec multo post Piso interficitur; namque aderat qui nosceret, Baebius Massa e procuratoribus Africae, iam tunc optimo cuique exitiosus et in⟨ter⟩ causas malorum, quae mox tulimus, saepius rediturus. Festus Adrimeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit | praefectumque castrorum 95r col. 2 Caetronium Pisanum vinciri iussit proprias ob simultates, sed Pisonis satellitem vocabat, militesque et centuriones quosdam puniit, alios praemiis

---

50, 11 Piso] *an* ipse *vel* ipse Piso *scribendum sit dubitat Andresen coll. hist. II, 59, 3 et ann. II, 34, 1 ubi* Piso *corruptum legitur in* ipso 13 in⟨ter⟩ *Wex*, in 15 adrime|to (-adri- *testantur quidam tituli*): Adrumeto *vulgo*

adfecit, neutrum ex merito, sed ut obpressisse bellum crederetur. mox Oeensium Lepcitanorumque discordias componit, quae raptu frugum et pecorum inter agrestes modicis principiis, iam per arma atque acies exercebantur; nam populus Oeensis multitudine inferior Garamantas exciverat, gentem indomitam et inter accolas latrociniis fecundam. unde artae Lepcitanis res, lateque vastatis agris intra moenia trepidabant, donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes et recepta omnis praeda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant.

51. At Vespasiano post Cremonensem pugnam et prosperos undique nuntios cecidisse Vitellium multi cuiusque ordinis, pari audacia fortunaque hibernum mare adgressi, nuntiavere. aderant legati regis Vologaesi quadraginta ⟨milia⟩ Parthorum equitum offerentes. magnificum laetumque tantis sociorum auxiliis ambiri neque indigere: gratiae Vologaeso actae mandatumque, ut legatos ad senatum mitteret et pacem esse sciret. Vespasianus in Italiam resque urbis intentus adversam de Domitiano famam accipit, tamquam terminos aetatis et concessa filio egrederetur: igitur validissimam exercitus partem Tito tradit ad reliqua Iudaici belli perpetranda.

52. Titum, antequam digrederetur, multo apud

21 Oeensium *Lipsius*, offensium Leptitanorum *vulgo*; *cf. Andresen Woch. f. kl. Phil. 1904, p. 142* 23 ut inter agrestes *Cornelissen* 24 offensis 27 Leptitanis *vulgo*; *cf. supra ad v. 21*

51, 5 Vologesi: -gae- *Nipperdey* (*cf. Fabia Onom. s. v.*) milia *om.* 7 Vologeso: *cf. l. 5* 9 pacem sanciret *Wurm*

patrem sermone orasse | ferunt, ne criminantium nuntiis temere accenderetur integrumque se ac placabilem filio praestaret. non legiones, non classes proinde firma imperi munimenta quam numerum liberorum; nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando aut erroribus imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum, sed maxime principibus, quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad iunctissimos pertineant. ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum praebuisset. Vespasianus haud aeque Domitiano mitigatus quam Titi pietate gaudens, bono esse animo iubet belloque et armis rem publicam attollere: sibi pacem domumque curae fore. tum celerrimas navium frumento onustas saevo adhuc mari committit: quippe tanto discrimine urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum a Vespasiano commeatus subvenere.

94r col. 2, l. 9

53. Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. ab eo contracti haruspices monuere, ut reliquiae prioris delubri in paludes aveherentur, templum isdem vestigiis sisteretur: nolle deos mutari veterem formam. XI kalendas Iulias serena luce spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque; ingressi milites, quis fausta nomina, felicibus ramis; dein virgines Vestales cum pueris puellisque pa-

---

52, 2 ferunt *hic posuerunt Bipontini,* dice|batur: *de hac interpolata lectione v. ad 46, 6* 5 perinde *det.*

53, 3 harispices 8 victis coronisque ingressi *sine distin-*

trimis matrimisque aqua e fontibus amnibusque hausta perluere. tum Helvidius Priscus praetor, praeeunte Plautio Aeliano pontifice, lustrata suo-
94v col. 1, ll. 1-13 vetaurilibus area | et super caespitem redditis extis, Iovem Iunonem Minervam praesidesque imperi deos precatus, uti coepta prosperarent sedesque suas pietate hominum inchoatas divina ope attollerent, vittas, quis ligatus lapis innexique funes erant, contigit; simul ceteri magistratus et sacerdotes et senatus et eques et magna pars populi, studio laetitiaque conixi, saxum ingens traxere. passimque iniectae fundamentis argenti aurique stipes et metallorum primitiae, nullis fornacibus victae, sed ut gignuntur: praedixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove in aliud destinato. altitudo aedibus adiecta: id solum religio adnuere et prioris templi magnificentiae defuisse
95r col. 2, l. 27 crede|batur.

54. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. nam Civilis omissa dissimulatione in populum Romanum ruere, Vitellianae legiones vel externum servitium quam imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eandem ubique exercituum nostrorum fortunam rati, volgato rumore a Sarmatis Dacisque

---

ctione Halm, Andresen 11 aqua *Baiter*, aquatrimis (-trimis *ex praecedentium verborum extremis syllabis prave repetitis*): aqua trinis *Agricola*, aqua vivis *Iac. Gronovius* 12 perluere *Rhenanus*, pluere| 13 Plautio *Ursinus*, plauto lustratas bove taurilibus, *em. Lipsius* 22 argenti et aurique 24 siguuntur| harispices, *v. ad v. 3* 28 credebatur *Döderlein*, crede; *v. ad 46, 6*: creditum *det.* 54, 1 gallias et germaniasque

Moesica ac Pannonica hiberna circumsederi; paria de Britannia fingebantur. sed nihil aeque quam incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, inpulerat. captam olim | a Gallis urbem, 95v col. 1 sed integra Iovis sede mansisse imperium: fatali nunc igne signum caelestis irae datum et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi superstitione vana Druidae canebant. incesseratque fama primores Galliarum ab Othone adversus Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, ne deessent libertati, si populum Romanum continua civilium bellorum series et interna mala fregissent.

55. Ante Flacci Hordeonii caedem nihil prorupit, quo coniuratio intellegeretur: interfecto Hordeonio commeavere nuntii inter Civilem Classicumque praefectum alae Trevirorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus et pace belloque clara origo, ipse e maioribus suis hostis populi Romani quam socios iactabat. miscuere sese Iulius Tutor et Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingonus, Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus; Sabinum super insitam vanitatem falsae stirpis gloria incendebat: proaviam suam divo Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari: ubi quos idoneos rebantur conscientia obstrinxere, in colonia Agrippinensi in domum pri-

15 druuidae

55, 7 socios *Mercerus,* socius: socius iactabatur *Urlichs,* s. coniectabatur *Andresen olim* 8 ille Trevir *Pichena* 9 Lingo *Nipperdey* 10 Sabinum *Weissenborn,* sabinus: Sabinus ... incendebat⟨ur⟩ *det., Meiser* 13 secreti 14 scru-

vatam conveniunt; nam publice civitas talibus inceptis abhorrebat; ac tamen interfuere quidam Ubiorum Tungrorumque. sed plurima vis penes Treviros ac Lingonas, nec tulere moras consultandi: certatim proclamant furere discordiis populum Romanum, caesas legiones, vastatam Italiam, capi cum maxime urbem, omnis exercitus suis quemque bellis distineri: si Alpes praesidiis firmentur, coalita libertate disceptaturas Gallias, quem virium suarum terminum velint.

56. Haec dicta pariter probataque: de reliquiis Vitelliani exercitus dubitavere. plerique interficiendos censebant, turbidos infidos sanguine ducum pollutos: vicit ratio parcendi, ne sublata spe veniae pertinaciam accenderent: adliciendos potius in societatem; legatis tantum legionum interfectis, ceterum volgus conscientia scelerum
95v col. 2 et spe inpunitatis facile accessurum. | ea primi concilii forma, missique per Gallias concitores belli; simulatum ipsis obsequium, quo incautiorem Voculam opprimerent. nec defuere qui Voculae nuntiarent, sed vires ad coërcendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. inter ambiguos milites et occultos hostes optimum e praesentibus ratus mutua dissimulatione et isdem quibus petebatur grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. illuc Claudius Labeo, quem captum et [extra commentum] amendatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit; pollicitusque, si

---

tati *Pichena, Halm, Andresen* 24 disceptaturas *Victorius,* discep|ras (alii despecturas *in margine 1 m.*): dispecturas *Rhenanus*

56, 1 reliquis 17 Claudius *Puteolanus,* gladius 18 [extra

praesidium daretur, iturum in Batavos et potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum, accepta peditum equitumque modica manu nihil apud Batavos ausus quosdam Nerviorum Baetasiorumque in arma traxit, et furtim magis quam bello Cannenefates Marsacosque incursabat.

57. Vocula Gallorum fraude inlectus ad hostem contendit; nec procul Veteribus aberat, cum Classicus ac Tutor per speciem explorandi praegressi cum ducibus Germanorum pacta firmavere. tumque primum discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Vocula non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treviris etiam Lingonibusque despectui sit. superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii et ultores deos. sic olim Sacrovirum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque singulis proeliis concidisse. eadem rursus numina, eadem fata ruptores foederum expectarent. melius divo Iulio divoque Augusto notos eorum animos: Galbam et infracta tributa hostiles spiritus induisse. nunc hostes, quia molle servitium; cum spoliati exutique fuerint, amicos fore. haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt, verso itinere Novaesium concedit: Galli duum milium spatio distantibus campis consedere. illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi,

---

commentum] *manifestum glossema deprehendit et secl. Nipperdey*; *cf. CGL IV, 308, 28* amendat: extra commendat vel seponit

57, 10 haeduos 12 numina *Rhenanus*, nomina 14 <post> Galbam *Guil. Heraeus* 15 indidisse *Ritter; cf. IV, 38, 4*

ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba iurarent pignusque tanti sceleris
96r col. 1 nece aut vinculis legato|rum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus vocata contione in hunc modum disseruit:

58. 'Numquam apud vos verba feci aut pro vobis sollicitior aut pro me securior. nam mihi exitium parari libens audio mortemque in tot malis hostium ut finem miseriarum expecto: vestri me pudet miseretque, adversus quos non proelium et acies parantur; id enim fas armorum et ius hostium est: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. adeo nos, si fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint, ne loco pellerentur? socii saepe nostri excindi urbes suas seque cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt, neque aliud pretium exitus quam fides famaque. tolerant cum maxime inopiam obsidiumque apud Vetera legiones nec terrore aut promissis demoventur: nobis super arma et viros et egregia castrorum munimenta frumentum et commeatus quamvis

---

22 (flagitium incognitum Romani exercitus) *Halm*, (f. i. Romano exercitui) *C. Heraeus*, (f. i. Romanis exercitibus) *Wolff* 23 iuraret *Spengel*

58, 4 hostium (h- *ex* u- *corr. 1 m. tamquam* ut *exarare coepisset*), *tutatus est Lenchantin* (in ... hostium = *in malis ab hostibus inlatis, cf. IV, 14, 14; 74, 12*): hostium *velut ex v. 7 praeceptum secl. Acidalius, Fishero Andreseno probantibus*: solacium *Kiessling, Halm, Io. Müller*, optimum *Meiser*, in tot malis ⟨iniuriisque⟩ hostium *temptabat Lenchantin*, hos⟨pi⟩tium *F. Walter* 6 paratur *Spengel* 9 vos *Agricola* 18 vobis *Spengel*

longo bello pares. pecunia nuper etiam donativo suffecit, quod sive a Vespasiano sive a Vitellio datum interpretari mavoltis, ab imperatore certe Romano accepistis. tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem, sed est vallum murique et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. sane ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique aut miles. ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus Civilem et Classicum Italiam invasuros. an, si ad moenia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriae inferetis? horret animus tanti flagitii imagine. Tutorine Treviro agentur excubiae? signum belli Batavus dabit? et Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus, cum Romanae legiones contra derexerint? transfugae e transfugis et pro|ditores e proditoribus inter recens et vetus 96r col. 2
sacramentum invisi deis errabitis? te, Iuppiter optime maxime, quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus, te, Quirine Romanae parens urbis, precor venerorque, ut, si vobis non fuit cordi me duce haec castra incorrupta et intemerata servari, at certe pollui foedarique a Tutore et Classico ne sinatis, militibus Romanis aut inno-

---

21 suffecit *Lipsius*, sufficit 29 miles, ne *distinxerunt plerumque* 33 Tutorine Treviro *Iac. Gronovius*, tutor Intreviro 35 [et] *Pichena*, ⟨Gallorum⟩ et Germanorum *Ritter* 37 contra ⟨aciem⟩ *Ritter*, ⟨aciem⟩ contra *Nipperdey*, ⟨se⟩ contra *Madvig, Halmio et Io. Müllero probantibus* 45 sinatis, militibus *distinxit C. Heraeus*, sinatis: militibus *interpunxerunt plerique*

centiam detis aut maturam et sine noxa paenitentiam.'

59. Varie excepta oratio inter spem metumque ac pudorem. digressum Voculam et de supremis agitantem liberti servique prohibuere foedissimam mortem sponte praevenire. et Classicus misso Aemilio Longino, desertore primae legionis, caedem eius maturavit; Herennium et Numisium legatos vinciri satis visum. dein sumptis Romani imperii insignibus in castra venit. nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultra suppeditavere, quam ut sacramentum recitaret: iuravere qui aderant pro imperio Galliarum. interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, praemiis attollit.

Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae. Tutor valida manu circumdatos Agrippinenses quantumque militum apud superiorem Rheni ripam in eadem verba adigit, occisis Mogontiaci tribunis, pulso castrorum praefecto, qui detractaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis pergere ad obsessos iubet, veniam ostentantes, si praesentia sequerentur: aliter nihil spei, famem ferrumque et extrema passuros. adiecere qui missi erant exemplum suum.

60. Obsessos hinc fides, inde egestas inter decus ac flagitium distrahebant. cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant, absumptis iumentis equisque et ceteris animalibus, quae profana foedaque in usum necessitas vertit. virgulta postremo

59, 17 occisi| 19 |editis, di *superscr. 1 m.* 22 passuris *Spengel*

60, 3 assumptis

et stirpes et internatas saxis herbas vellentes miseriarum patientiaeque documentum fuere, donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis vitam | orantes. neque ante preces 96v col. 1 admissae, quam in verba Galliarum iurarent: tum pactus praedam castrorum dat custodes, qui pecuniam calones sarcinas retentarent atque ipsos leves abeuntes prosequerentur. ad quintum fere lapidem coorti Germani incautum agmen adgrediuntur: pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes occubuere; ceteri retro in castra perfugiunt, querente sane Civile et increpante Germanos, tamquam fidem per scelus abrumperent. simulata ea fuerint an retinere saevientes nequiverit, parum adfirmatur. direptis castris faces iniciunt, cunctosque, qui proelio superfuerant, incendium hausit.

61. Civilis barbaro voto post coepta adversus Romanos arma propexum rutilatumque crinem patrata demum caede legionum deposuit; et ferebatur parvulo filio quosdam captivorum sagittis iaculisque puerilibus figendos obtulisse. ceterum neque se neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus et, si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclitus fama et potior. Munius Lupercus legatus legionis inter dona missus Velaedae. ea

---

9 *evanidam folii 96v scripturam manus recentior contexit litteris haud dissimilibus* 12 atque *Pichena*, atqui: aut qui *dett.*, et qui *Agricola Andreseno probante* 13 ferme *Wölflin* 14 cohorti, *em. Rhenanus* 19 fuerit 20 direptis ..... hausit *ante v. 17* querente *transposuit Haase*

61, 10 Velaedae] *sunt qui* Velĕdae *malint coll. Stat. silv.*

virgo nationis Bructerae late imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas et augescente superstitione arbitrantur deas. tuncque Velaedae auctoritas adolevit; nam prosperas Germanis res et excidium legionum praedixerat. sed Lupercus in itinere interfectus. pauci centurionum tribunorumque in Gallia geniti reservantur pignus societati. cohortium alarum legionum hiberna subversa cremataque, iis tantum relictis, quae Mogontiaci ac Vindonissae sita sunt.

62. Legio sexta decima cum auxiliis simul deditis a Novaesio in coloniam Trevirorum transgredi iubetur, praefinita die, intra quam castris excederet. medium omne tempus per varias curas egere, ignavissimus quisque caesorum apud Vetera exemplo paventes, melior pars rubore et infamia: quale illud iter? quis dux viae? et omnia in arbitrio eorum, quos vitae necisque dominos fecissent. alii nulla dedecoris cura pecuniam aut carissima sibimet ipsi circumdare, quidam expedire arma
96v col. 2 telisque tamquam | in aciem accingi. haec meditantibus advenit proficiscendi hora expectatione tristior. quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. revolsae imperatorum imagines, inho⟨no⟩ra signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis; silens agmen et velut longae exequiae; dux Claudius Sanctus effosso oculo dirus ore, ingenio debilior. duplicatur flagitium, postquam desertis Bonnen-

---

I, 4, 90; at cf. Cassius Dio LXVII, 6 Βελήδα 13 arbitrentur 62, 6 exemplum *Spengel* 10 ipsi|: ipsis *Nipperdey* 15 inho⟨no⟩ra *Victorius*, Inhora|: indecora *Madvig*, incompta *Guil. Heraeus* 16 hinc ⟨Germanorum⟩, inde *Ritter* 18 scs]

sibus castris altera se legio miscuerat. et volgata captarum legionum fama cuncti, qui paulo ante Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi insolito spectaculo nimium fruebantur. non tulit ala Picentina gaudium insultantis volgi, spretisque Sancti promissis aut minis Mogontiacum abeunt; ac forte obvio interfectore Voculae Longino, coniectis in eum telis initium exolvendae in posterum culpae fecere: legiones nihil mutato itinere ante moenia Trevirorum considunt.

63. Civilis et Classicus rebus secundis sublati, an coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavere. saevitia ingenii et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli et novum imperium inchoantibus utilis clementiae fama; Civilem etiam beneficii memoria flexit, quod filium eius primo rerum motu in colonia Agrippinensi deprehensum honorata custodia ⟨habu⟩erant. sed Transrhenanis gentibus invisa civitas opulentia auctuque; neque alium finem belli rebantur, quam si promisca ea sedes omnibus Germanis foret aut disiecta Ubios quoque dispersisset.

64. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis mandata apud concilium Agrippinensium edi iubent, quae ferocissimus e legatis in hunc

---

Sancus *Ritter* 25 Sanci *Ritter. utrum* Sanctus *an* Sancus *scribendum sit incertus haeret Macke, die römischen Eigennamen bei Tacitus, progr. III, 7*

63, 3 ingenii *Agricola,* ingenti 9 honorata custodia ⟨habu⟩erant *Wurm,* honorata custodiae erant: honorate custodierant *dett.*

64, 3 Iuberent *ex* Iuberet *corr. 1 m.*

modum protulit: ‘redisse vos in corpus nomenque Germaniae communibus deis et praecipuo deorum Marti grates agimus, vobisque gratulamur, quod tandem liberi inter liberos eritis; nam ad hunc diem flumina ac terram et caelum quodam modo ipsum clauserant Romani, ut conloquia congressusque nostros arcerent, vel, quod contumeliosius
97r col. 1 est | viris ad arma natis, inermes ac prope nudi sub custode et pretio coiremus. sed ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sint, postulamus a vobis, muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis (etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur), Romanos omnes in finibus vestris trucidetis (haud facile libertas et domini miscentur): bona interfectorum in medium cedant, ne quis occulere quicquam aut segregare causam suam possit. liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim maioribus nostris: quo modo lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversus subiectos quam armis valent. sincerus et integer et servitutis oblitus populus aut ex aequo agetis aut aliis imperitabitis.’

65. Agrippinenses sumpto consultandi spatio, quando neque subire condiciones metus futuri neque palam aspernari condicio praesens sinebat,

---

7 liber| 8 terras *dett.* 11 *evanidam scripturam folii 97r manus recentior passim contexit* 13 sit *det.* 15 vera 21 *post* ut *excidisse* ⟨licuit⟩ *coniecit Andresen; in textum non admisit* 22 omnes: omnibus *Spengel* 27 aliis] avis *vel* anis

in hunc modum respondent: ‘quae prima libertatis facultas data est, avidius quam cautius sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, iungeremur. muros civitatis, congregantibus se cum maxime Romanorum exercitibus, augere nobis quam diruere tutius est. si qui ex Italia aut provinciis alienigenae in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit vel in suas quisque sedes refugerunt. deductis olim et nobiscum per conubium sociatis quique mox provenerunt, haec patria est; nec vos adeo iniquos existimamus, ut interfici a nobis parentes fratres liberos nostros velitis. vectigal et onera commerciorum resolvimus: sint transitus incustoditi, sed diurni et inermes, donec nova et recentia iura in vetustatem consuetudine vertuntur. arbitrum habebimus Civilem et Velaedam, apud quos pacta sancientur.’ sic lenitis Tencteris legati ad Civilem ac Velaedam missi cum donis cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere; sed coram adire adloquique Velaedam negatum: arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. | ipsa edita in turre; delectus e 97r col. 2
propinquis consulta responsaque ut internuntius numinis portabat.

65, 4 libertatis, -s *del. 1 m.*: liberatis *coniecit Andresen, idem vitium suspicatus quod 65, 13 praebet; an vero* libertate *scribendum sit dubitat Andresen ipse quod* i *in* e *mutatum esse videri possit* 13 societatis: *in margine* al. sociatis *1 m.* 18 in vetustatem consuetudine (*h. e. in vetusta iura ex consuetudine*), *tutatus est Lenchantin*: vetustate in consuetudinem *Madvig, vulgo,* in vetustam consuetudinem *ed. Spir. unde* in vetusta consuetudine *Meiser* 19 vertantur *vulgo* 21 tenteris vel aedam: *cf. 61, 10*

66. Civilis societate Agrippinensium auctus proximas civitates adfectare aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque Sunucis et iuventute eorum per cohortes composita, quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Baetasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria manu restitit, fretus loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat. pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani tranatantes terga Labeonis invasere; simul Civilis, ausus an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clara voce 'non ideo' inquit 'bellum sumpsimus, ut Batavi et Treviri gentibus imperent: procul haec a nobis adrogantia. accipite societatem: transgredior ad vos, seu me ducem seu militem mavultis.' movebatur volgus condebantque gladios, cum Campanus ac Iuvenalis e primoribus Tungrorum universam ei gentem dedidere; Labeo antequam circumveniretur, profugit. Civilis Baetasios quoque ac Nervios in fidem acceptos copiis suis adiunxit, ingens rerum, perculsis civitatum animis vel sponte inclinantibus.

67. Interea Iulius Sabinus proiectis foederis Romani monumentis Caesarem se salutari iubet magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam; nec Sequani detractavere certamen. fortuna

---

66, 3 sunucis *e* sunicis *corr. 1 m.* 5 betasiorum, b- *ex* p- *corr. 1 m.* 10 intulisse 11 Non dō 16 e *det.*, ei (*praeceptum ex sequenti* ei): ex *dett.* 18 bettasios, b- *ex* p- *corr. 1 m.* 20 rerum] virium *Ruperti*, *post* rerum ⟨tumultus⟩ *ed. Spirensis*, ⟨fiducia⟩ *Völker*, ⟨incrementum⟩ *Cornelissen*, ⟨momentum⟩ *Onions*

67, 3 turba

melioribus adfuit: fusi Lingones. Sabinus festinatum temere proelium pari formidine deseruit; utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit, illic voluntaria morte interisse creditus. sed quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum eius constantiam et insigne Epponinae uxoris exemplum suo loco reddemus. Sequanorum prospera acie belli impetus stetit. resipiscere paulatim civitates fasque et foedera respicere, principibus Remis, qui per Gallias edixere, ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.

68. At Romae cuncta in de|terius audita Mu- 97v col. 1
cianum angebant, ne quamquam egregii duces (iam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parum tolerarent. nec relinquenda urbs sine rectore; et Domitiani indomitae libidines timebantur, suspectis, uti diximus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus praetorianis praepositus vim atque arma retinebat: eum Mucianus pulsum loco, ne sine solacio ageret, annonae praefecit. utque Domitiani animum Varo haud alienum deleniret, Arrecinum Clementem, domui Vespasiani per adfinitatem innexum et gratissimum Domitiano, praetorianis praeposuit, patrem eius sub C. Caesare egregie functum ea cura dictitans, laetum militibus idem nomen, atque ipsum, quamquam senatorii ordinis, ad utraque munia sufficere. adsumuntur e civitate clarissimus quisque et alii per ambitionem. simul Domitianus Mucia-

68, 2 ne quamquam ..... tolerarent *Mercerus*, nequaquam ... tolerare 7 praeposito 17 ⟨ad bellum⟩ adsumuntur *Io. Müller* clarissimis 18 ambitiones, -es *in* -em *corr. 1 m.*

nusque accingebantur, dispari animo, ille spe ac iuventa properus, hic moras nectens, quis flagrantem retineret, ne ferocia aetatis et pravis inpulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. legiones victrices, septima Cl⟨audia⟩, undecima, octava, Vitellianarum unaetvicensima, e recens conscriptis secunda Poeninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio traducuntur; quarta decima legio e Britannia, sexta ac prima ex Hispania accitae.

Igitur venientis exercitus fama et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates in Remos convenere. Trevirorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Iulio Valentino. is meditata oratione cuncta magnis imperiis obiectari solita contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit, turbidus miscendis seditionibus et plerisque gratus vaecordi facundia.

69. At Iulius Auspex e primoribus Remorum, vim Romanam pacisque bona dissertans et sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cuiusque periculo geri, iamque super caput legiones, sapientissimum quemque reverentia fideque, iuniores peri-
97v col. 2 culo | ac metu continuit: et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quod Vindicis motu cum Verginio steterant. deterruit plerosque provinciarum aemulatio: quod bello caput? unde ius auspiciumque peteretur?

---

23 VII Cl. XI VIII *Pfitzner et Ritterling*, uim. XI uiii: octava, undecima, decima tertia *Mommsen* 28 prima] decuma *Savilius* 32 Iulio *det.*, tulio

quam, si cuncta provenissent, sedem imperio legerent? nondum victoria, iam discordia erat, aliis foedera, quibusdam opes viresque aut vetustatem originis per iurgia iactantibus: taedio futurorum praesentia placuere. scribuntur ad Treviros epistulae nomine Galliarum, ut abstinerent armis, impetrabili venia et paratis deprecatoribus, si paeniteret: restitit idem Valentinus obstruxitque civitatis suae aures, haud perinde instruendo bello intentus quam frequens contionibus.

70. Igitur non Treviri neque Lingones ceteraeve rebellium civitates pro magnitudine suscepti discriminis agere; ne duces quidem in unum consulere, sed Civilis avia Belgarum circumibat, dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur; Classicus segne plerumque otium trahens velut parto imperio fruebatur; ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniae ripam et ardua Alpium praesidiis claudere. atque interim unaetvicensima legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Raetiam inrupere; accessit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. praeerat Iulius Briganticus sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avonculo infensusque. Tutor Trevirorum copias, recenti Vangionum, Caeracatium, Tribocorum dilectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe aut metu subactis legionariis; qui primo cohortem praemissam a Sextilio Felice interficiunt, mox ubi

---

69, 15 perIuria: *em. P. Manutius*

duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere, secutis Tribocis Vangio- 98r col. 1 nibusque et Caeracatibus. | Tutor Treveris comitantibus, vitato Mogontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navae fluminis abruperat, sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado proditus fususque. ea clade perculsi Treviri, et plebes omissis armis per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quae societatem Romanam non exuerant, perfugere. legiones a Novaesio Bonnaque in Treviros, ut supra memoravimus, traductae se ipsae in verba Vespasiani adigunt. haec Valentino absente gesta; qui ubi adventabat furens cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere: Valentinus ac Tutor in arma Treviros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.

71. Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Mogontiacum venit. eius adventu erectae spes; ipse pugnae avidus et contemnendis quam cavendis hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat, ubi primum congredi licuisset, nullam proelio moram facturus. dilectus per Galliam habitos in civitates remittit ac nuntiare iubet sufficere imperio legiones: socii ad munia pacis redirent securi velut confecto bello, quod Romanae manus

---

70, 21 Romani *Rhenanus* 22 sicut Is 25 Navae *Rhenanus*, navas 31 perfugerent, *corr. 1 m.*: perfugerunt *dett.* 33 ipsas: *em. Ernesti* 37 absessere

71, 6 fac|turis

excepissent. auxit ea res Gallorum obsequium: nam recepta iuventute facilius tributa toleravere, proniores ad officia, quod spernebantur. at Civilis et Classicus ubi pulsum Tutorem, caesos Treviros, cuncta hostibus prospera accepere, trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ne summae rei periculum faceret. eo rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Mogontiaci quantumque secum transvexerat, tertiis | castris Rigodulum venit, quem locum magna Tre- 98r col. 2
virorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosella amne saeptum; et addiderat fossas obicesque saxorum. nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere iuberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temere collectum haud ita loco iuvari, ut non plus suis in virtute foret. paulum morae in ascensu, dum missilia hostium praevehuntur: ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur. et pars equitum aequioribus iugis circumvecta nobilissimos Belgarum, in quis ducem Valentinum, cepit.

72. Cerialis postero die coloniam Trevirorum ingressus est, avido milite eruendae civitatis. hanc esse Classici, hanc Tutoris patriam; horum scelere clausas caesasque legiones. quid tantum Cremonam meruisse? quam e gremio Italiae raptam, quia unius noctis moram victoribus attulerit. stare in confinio Germaniae integram sedem spoliis exer-

10 ausit 14 prospera, *super* a *scr.* e *1 m.* 20 traduxerat *Nipperdey* 26 frigeret

cituum et ⟨du⟩cum caedibus ovantem. redigeretur praeda in fiscum: ipsis sufficere ignes et rebellis coloniae ruinas, quibus tot castrorum excidia pensarentur. Cerialis metu infamiae, si licentia saevitiaque inbuere militem crederetur, pressit iras: et paruere, posito civium bello ad externa modestiores. convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. stabant conscientia flagitii maestae, fixis in terram oculis: nulla inter coeuntes exercitus consalutatio; neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes. nec proinde periculum aut metus quam pudor ac dedecus obstupefecerat, attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi lacrimis ac silentio veniam poscebant, donec Cerialis mulceret animos, fato acta dictitans, quae militum ducumque discordia vel fraude hostium evenissent. primum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent: priorum facinorum neque imperatorem neque se meminisse. tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos, ne quis in certamine iurgiove seditionem aut cladem commilitoni obiectaret.

98v col. 1 **73.** Mox | Treviros ac Lingonas ad contionem vocatos ita adloquitur: ‘neque ego umquam facundiam exercui, et populi Romani virtutem armis adfirmavi: sed quoniam apud vos verba

---

72, 8 ⟨du⟩cum] cum 11 ame|tu: ⟨clementia⟩ a⟨n⟩ metu *Lipsius*, ⟨moderatione⟩ a⟨n⟩ metu *Ritter* 17 consultatio 19 perinde *Beroaldus*; *cf. 52, 5*

73, 1 *folii 98v scripturam pallore extinctam manus posterior supplevit inter versus vel contexit* 3 populus Romanus ..... adfirmavit *Nipperdey* 4 adfirmavit, -t *del. 1 m.*

plurimum valent bonaque ac mala non sua natura, sed vocibus seditiosorum aestimantur, statui pauca disserere, quae profligato bello utilius sit vobis audisse quam nobis dixisse. terram vestram ceterorumque Gallorum ingressi sunt duces imperatoresque Romani nulla cupidine, sed maioribus vestris invocantibus, quos discordiae usque ad exitium fatigabant, et acciti auxilio Germani sociis pariter atque hostibus servitutem inposuerant. quot proeliis adversus Cimbros Teutonosque, quantis exercituum nostrorum laboribus quove eventu Germanica bella tractaverimus, satis clarum. nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur, sed ne quis alius Ariovistus regno Galliarum potiretur. an vos cariores Civili Batavisque et transrhenanis gentibus creditis, quam maioribus eorum patres avique vestri fuerunt? eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia et mutandae sedis amor, ut relictis paludibus et solitudinibus suis fecundissimum hoc solum vosque ipsos possiderent: ceterum libertas et speciosa nomina praetexuntur; nec quisquam alienum servitium et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet'.

74. 'Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum ius concederetis. nos, quamquam totiens lacessiti, iure victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur; nam neque quies gentium sine armis neque arma sine stipendiis neque stipendia sine tributis haberi queunt: cetera in communi sita sunt. ipsi plerumque legionibus

18 poteretur *Bekker*
74, 3 vobis] novi *Madvig*

nostris praesidetis, ipsi has aliasque provincias regitis; nihil separatum clausumve. et laudatorum principum usus ex aequo quamvis procul agentibus: saevi proximis ingruunt. quo modo sterilitatem aut nimios imbres et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. vitia erunt, donec homines, sed neque haec continua et meliorum interventu pensantur: nisi forte Tutore et Classico regnantibus moderatius imperium speratis, aut minoribus quam nunc tributis parabuntur exercitus, | quibus Germani Britannique arceantur. nam pulsis, quod di prohibeant, Romanis quid aliud quam bella omnium inter se gentium existent? octingentorum annorum fortuna disciplinaque compages haec coaluit, quae convelli sine exitio convellentium non potest: sed vobis maximum discrimen, penes quos aurum et opes, praecipuae bellorum causae. proinde pacem et urbem, quam victi victoresque eodem iure obtinemus, amate colite: moneant vos utriusque fortunae documenta, ne contumaciam cum pernicie quam obsequium cum securitate malitis.' tali oratione graviora metuentes conposuit erexitque.

98v col. 2

75. Tenebantur victore exercitu Treveri, cum Civilis et Classicus misere ad Cerialem epistulas, quarum haec sententia fuit: Vespasianum, quamquam nuntios occultarent, excessisse vita, urbem atque Italiam interno bello consumptam, Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina: si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus

---

19 pulsi

75, 3 quamvis ⟨amici⟩ nuntios *Ritter*, q. Mucianus occultaret *Nipperdey*, q. nuntius occultaretur *C. Heraeus*

civitatium suarum contentos; si proelium mallet, ne id quidem abnuere. ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum qui attulerat, ipsas epistulas ad Domitianum misit.

Hostes divisis copiis advenere undique. plerique culpabant Cerialem passum iungi quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossa valloque circumdedit, quis temere antea intutis consederat.

76. Apud Germanos diversis sententiis certabatur. Civilis opperiendas Transrhenanorum gentes, quarum terrore fractae populi Romani vires opterentur: Gallos quid aliud quam praedam victoribus? et tamen, quod roboris sit, Belgas secum palam aut voto stare. Tutor cunctatione crescere rem Romanam adfirmabat, coeuntibus undique exercitibus: transvectam e Britannia legionem, accitas ex Hispania, adventare ex Italia; nec subitum militem, sed veterem expertumque belli. nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non iuberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere; pecuniamque ac dona, quis solis corrumpantur, maiora apud Romanos, et neminem adeo in arma pronum, ut non idem pretium quietis quam periculi malit. | quod si statim congrediantur, nullas esse Ceriali 99r col. 1 nisi e reliquiis Germanici exercitus legiones, foederibus Galliarum obstrictas. idque ipsum, quod inconditam nuper Valentini manum contra spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis:

8 malit *Ernesti* 10 <et> ipsas *Ruperti, Halm, Andresen,* ipsasque *Acidalius,* ipsas *secl. Ernesti,* ipsis, *C. Heraeus*

76, 16 *folii 99 evanida scriptura renovata est* 17 e reli|quis germanicis

ausuros rursus venturosque in manus non inperiti adulescentuli, verba et contiones quam ferrum et arma meditantis, sed Civilis et Classici; quos ubi aspexerint, redituram in animos formidinem, fugam famemque ac totiens captis precariam vitam. neque Treviros aut Lingonas benivolentia contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit. diremit consiliorum diversitatem adprobata Tutoris sententia Classicus, statimque exequuntur.

77. Media acies Ubiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistro Bructeri Tencterique. pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen tam inprovisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit: perrupta legionum castra, fusi equites, medius Mosellae pons, qui ulteriora coloniae adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate et fortissimi cuiusque adcursu reciperatum pontem electa manu firmavit. mox in castra reversus palantes captarum apud Novaesium Bonnamque legionum manipulos et rarum apud signa militem ac prope circumventas aquilas

---

21 inperitia *sequitur littera* d: *librarius, ut videtur,* imperiti adul- *continuo litterarum ordine scripturus, in exarando* d *substitit, totum verbum* adulescentuli *iteravit litteris* ad *quas scripserat neglectis*   25 famamque   26 benivolentia] benevolentia *vulgo*   29 classibus

77, 3 alii *ed. Spirensis,* alii a alii (*nullum dubium est quin 1 m.* a *deleverit*): alii ⟨vi⟩a alii *Meiser, Halm.*   4 inprovisi

videt. incensus ira ‘non Flaccum’ inquit, ‘non Voculam deseritis: nulla hic proditio; neque aliud excusandum habeo, quam quod vos Gallici foederis oblitos redisse in memoriam Romani sacramenti temere credidi. adnumerabor Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri aut militum manibus aut hostium ceciderint. ite, nuntiate Vespasiano vel, quod propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in acie ducem: venient legiones, quae neque me inultum neque vos impunitos patiantur.’

78. Vera erant, et a tribunis praefectisque eadem ingerebantur. consistunt per cohortes et manipulos; neque enim poterat patescere | acies effuso hoste 99r col. 2 et impedientibus tentoriis sarcinisque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis suis quisque locis pugnam ciebant, Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad praedam instigantes. et cuncta pro hostibus erant, donec legio unaetvicensima patentiore quam ceterae spatio conglobata sustinuit ruentes, mox impulit. nec sine ope divina mutatis repente animis terga victores vertere. ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quae primo impetu disiectae summis rursus iugis congregabantur ac speciem novi auxilii fecerant: sed obstitit vincentibus pravom inter ipsos certamen omisso hoste spolia consectandi. Cerialis ut incuria prope rem adflixit, ita constantia restituit; secutusque fortunam castra hostium eodem die capit excinditque.

Agricola, Inprovisa: improviso *Döderlein*   21 redisse in *Lipsius*, praedixerim

78, 10 conglovatā, *corr. 1 m.*

79. Nec in longum quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses offerebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant; unde metus et iustae preces invocantium, antequam hostes reparatis viribus ad spem vel ad ultionem accingerentur. namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissima cohortium suarum integra, quae e Chaucis Frisiisque composita Tolbiaci in finibus Agrippinensium agebat: sed tristis nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium, qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne iniecto cremavere; simul Cerialis propero agmine subvenit. circumsteterat Civilem et alius metus, ne quarta decima legio adiuncta Britannica classe adflictaret Batavos, qua Oceano ambiuntur. sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit, eaeque civitates in deditionem acceptae: classem ultro Cannenefates adgressi sunt maiorque pars navium depressa aut capta. et Nerviorum multitudinem sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, idem Cannenefates fudere. Classicus quoque adversus equites Novaesium a Ceriale praemissos secundum proelium fecit: quae modica, sed crebra damna famam victoriae nuper partae lacerabant.

99v col. 1 80. Isdem | diebus Mucianus Vitellii filium interfici iubet, mansuram discordiam obtendens,

---

79, 3 relictasibi: *an legendum sit* relictas ibi *dubitat Andresen* 9 integra quae e Chaucis *Pichena,* Integraque et e cauchis 24 Classibus: *cf. 76, 29*

ni semina belli restinxisset. neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est, favore militum anxius et superbia viri aequalium quoque, adeo superiorum intolerantis. profectus ad Vespasianum Antonius ut non pro spe sua excipitur, ita neque averso imperatoris animo. trahebatur in diversa, hinc meritis Antonii, cuius ductu confectum haud dubie bellum erat, inde Muciani epistulis; simul ceteri ut infestum tumidumque insectabantur, adiunctis prioris vitae criminibus. neque ipse deerat adrogantia vocare offensas, nimius commemorandis quae meruisset: alios ut inbelles, Caecinam ut captivom ac dediticium increpat. unde paulatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitia.

81. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriae statos aestivis flatibus dies et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quis caelestis favor et quaedam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. e plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus genua eius advolvitur, remedium caecitatis exposcens gemitu, monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit; precabaturque principem, ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento. alius manum aeger eodem deo auctore, ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur, orabat.

80, 3 ni] ne: *at* i *prima manu superscriptum videtur* 4 a] ad: ab *Döderlein* 8 ad|verso 13 provocare *Agricola; cf. V, 25, 8; ann. VI, 34*

81, 3 caelestis *Rhenanus,* celis est 7 gemitu *corruptum iudicabat Ernesti propter extremorum verborum* gemitu monitu *similem sonitum. an* genibus <volutans> (*cf. aen. III, 607*)?

Vespasianus primo inridere, aspernari; atque illis instantibus modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum et vocibus adulantium in spem induci: postremo aestimari a medicis iubet, an talis caecitas ac debilitas ope humana superabiles forent. medici varie disserere: huic non exesam vim luminis et redituram, si pellerentur obstantia; illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. id fortasse cordi deis et divino ministerio principem electum; denique patrati remedii gloriam penes Caesarem,
99v col. 2 inri|ti ludibrium penes miseros fore. igitur Vespasianus cuncta fortunae suae patere ratus nec quicquam ultra incredibile, laeto ipse voltu, erecta quae adstabat multitudine, iussa exequitur. statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit dies. utrumque qui interfuere nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

82. Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. arceri templo cunctos iubet: atque ingressus intentusque numini respexit pone tergum e primoribus Aegyptiorum nomine Basiliden, quem procul Alexandria plurium dierum itinere et aegro corpore detineri haud ignorabat. percunctatur sacerdotes, num illo die Basilides templum inisset, percunctatur obvios, num in urbe visus sit; denique missis equitibus explorat, illo temporis momento octoginta milibus passuum afuisse: tunc divinam speciem et vim responsi ex nomine Basilidis interpretatus est.

---

18 variae: *cf. ann. 1, 11; III, 59* 28 <manci> manus *Freudenberg*

82, 7 percòntatus *Hoffmann*

83. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Aegyptiorum antistites sic memorant, Ptolemaeo regi, qui Macedonum primus Aegypti opes firmavit, cum Alexandriae recens conditae moenia templaque et religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio et maiore quam humana specie iuvenem, qui moneret, ut fidissimis amicorum in Pontum missis effigiem suam acciret; laetum id regno magnamque et inclutam sedem fore, quae excepisset; simul visum eundem iuvenem in caelum igne plurimo attolli. Ptolemaeus omine et miraculo excitus sacerdotibus Aegyptiorum, quibus mos talia intellegere, nocturnos visus aperit. atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum Atheniensem e gente Eumolpidarum, quem ut antistitem caerimoniarum Eleusine exciverat, quaenam illa superstitio, quod numen, interrogat. Timotheus quaesitis qui in Pontum meassent, cognoscit urbem illic Sinopen, nec procul templum vetere inter accolas fama Iovis Ditis: namque et muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam vocent. sed Ptolemaeus, ut | sunt ingenia 100r col. 1 regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quam religionum adpetens neglegere paulatim aliasque ad curas animum vertere, donec eadem species terribilior iam et instantior exitium ipsi regnoque denuntiaret, ni iussa patrarentur. tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri iubet praecipitque navigaturis, ut Pythicum Apollinem adeant.

83, 16 Eleusine *Io. Fr. Gronovius*, eleusim 22 ptolomeus, *item deinceps 84, 6; 12; 23; 25* 26 eadem] caedem 27 paterentur 29 praecipitque *det.* 30 Pythium *det., Nipperdey*

illis mare secundum, sors oraculi haud ambigua: irent simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent.

84. Ut Sinopen venere, munera preces mandata regis sui Scydrothemidi allegant. qui versus animi modo numen pavescere, modo minis adversantis populi terreri; saepe donis promissisque legatorum flectebatur. atque interim triennio exacto Ptolemaeus non studium, non preces omittere: dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. tum minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo ultra moraretur: cunctantem varia pernicies morbique et manifesta caelestium ira graviorque in dies fatigabat. advocata contione iussa numinis, suos Ptolemaeique visus, ingruentia mala exponit: volgus aversari regem, invidere Aegypto, sibi metuere templumque circumsedere. maior hinc fama tradidit deum ipsum adpulsas litori navis sponte conscendisse: mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi Alexandriam adpelluntur. templum pro magnitudine urbis extructum loco, cui nomen Rhacotis; fuerat illic sacellum Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. haec de origine et advectu dei celeberrima. nec sum ignarus esse quosdam, qui Seleucia urbe Syriae accitum regnante Ptolemaeo, quem tertia aetas tulit; alii auctorem eundem Ptolemaeum, sedem, ex qua transierit, Memphim perhibent, inclutam olim et veteris Aegypti co-

32 patrui *coni. C. Heraeus*

84, 2 versus, *tutatus est Nipperdey*: diversus *Puteolanus* 13 aversari *Muretus*, adversari 15 circumsidere *Lipsius*;

lumen. deum ipsum multi Aesculapium, quod medeatur aegris corporibus, quidam Osirin, antiquissimum illis gentibus numen, | plerique Iovem 100r col. 2
ut rerum omnium potentem, plurimi Ditem patrem insignibus, quaeque in ipso manifesta, aut per ambages coniectant.

85. At Domitianus Mucianusque antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. praecipua victoriae fides dux hostium Valentinus nequaquam abiecto animo, quos spiritus gessisset, voltu ferebat. auditus ideo tantum, ut nosceretur ingenium eius, damnatusque inter ipsum supplicium exprobranti cuidam patriam eius captam accipere se solacium mortis respondit. sed Mucianus quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: quoniam benignitate deum fractae hostium vires forent, parum decore Domitianum confecto prope bello alienae gloriae interventurum. si status imperii aut salus Galliarum in discrimine verteretur, debuisse Caesarem in acie stare, Cannenefates Batavosque minoribus ducibus delegandos: ipse Luguduni vim fortunamque principatus e proximo ostentaret, nec parvis periculis inmixtus et maioribus non defuturus.

86. Intellegebantur artes, sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur: ita Lugdunum ventum. unde creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem eius temptavisse, an praesenti sibi

---

cf. Sirker, Tac. Formenl., p. 59 31 quaeque, *comprobavit Andresen*: quae *Puteolanus, vulgo*

85, 4 Valentinus. is nequaquam *Bipontini* 17 ostentaret *Rhenanus*, ostentare|

exercitum imperiumque traditurus foret. qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis salubri temperamento elusit ut vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni a senioribus iuventam suam cernens modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat, simplicitatis ac modestiae imagine in altitudinem conditus studiumque litterarum et amorem carminum simulans, quo velaret animum et fratris aemulationi subduceret, cuius disparem mitioremque naturam contra interpretabatur.

86, 14 subduceret (*sc.* animum): subduceretur *dett.*, *Meiser*, ⟨se⟩ aemulationi *Halm*, ⟨se⟩ subduceret *Th. Kiessling* 16 *post* interpretabatur *sequuntur* neque vos inpunitos patiantur *perperam ex 77, 27 repetita, quae verba etiam dett. religiose excripserunt.* — Corneli taciti liber XX. explicit Incipit XXI.

LIBER V.

1. Eiusdem anni principio Caesar Titus, perdomandae Iudaeae delectus a patre et privatis utriusque rebus militia clarus, maiore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis. | atque ipse, ut super fortunam 100v col. 1 crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans ac plerumque in opere, in agmine gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. tres eum in Iudaea legiones, quinta et decima et quinta decima, vetus Vespasiani miles, excepere. addidit e Syria duodecumam et adductos Alexandria duoetvicensimanos tertianosque; comitabantur viginti sociae cohortes, octo equitum alae, simul Agrippa Sohaemusque reges et auxilia regis Antiochi validaque et solito inter accolas odio infensa Iudaeis Arabum manus, multi quos urbe atque Italia sua quemque spes acciverat occupandi principem adhuc vacuum. his cum copiis fines hostium ingressus conposito agmine, cuncta explorans paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

1, 2 privatis *Rhenanus*, p̄latis 5 *folii 100v et 101r scripturam manus posterior inter versus supplevit* super fortunam *Lipsius*, superiori unam: *an* superior unus *(cf. Catull. 10, 17; Hor. epod. 12, 4)?* 17 multique *Halm* ⟨ex⟩ urbe *Nipperdey* (*cf. W. A. Baehrens, l. c., 363*) 21 hierusolimis

2. Sed quoniam famosae urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia eius aperire.

Iudaeos Creta insula profugos novissima Libyae insedisse memorant, qua tempestate Saturnus vi Iovis pulsus cesserit regnis. argumentum e nomine petitur: inclutum in Creta Idam montem, accolas Idaeos aucto in barbarum cognomento Iudaeos vocitari. quidam regnante Iside exundantem per Aegyptum multitudinem ducibus Hierosolymo ac Iuda proximas in terras exoneratam; plerique Aethiopum prolem, quos rege Cepheo metus atque odium mutare sedes perpulerit. sunt qui tradant Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Aegypti potitos, mox proprias urbes Hebraeasque terras et propiora Syriae coluisse. clara alii Iudaeorum initia: Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem, conditae urbi Hierosolyma nomen e suo fecisse.

3. Plurimi auctores consentiunt orta per Aegyptum tabe, quae corpora foedaret, regem Bocchorim adito Hammonis oraculo remedium petentem purgare regnum et id genus hominum ut invisum deis alias in terras avehere iussum. sic conquisitum collectumque volgus, postquam vastis locis relictum sit, ceteris per lacrimas torpentibus, 100v col. 2 Moysen unum exu|lum monuisse, ne quam deorum hominumve opem expectarent utrisque deserti,

---

2, 8 Idaeos] Iudeos: *cf. infra 4, 17*   19 nomen e *Rhenanus*, nomine

3, 1 Plurimi ..... pepulissent *v. 11 transcripsit Orosius I, 10*   8 mosen, y *superscr. m. post.*   9 utrisque deserti *om. Orosius*

et sibimet duce caelesti crederent, primo cuius auxilio praesentes miserias pepulissent. adsensere atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. sed nihil aeque quam inopia aquae fatigabat, iamque haud procul exitio totis campis procubuerant, cum grex asinorum agrestium e pastu in rupem nemore opacam concessit. secutus Moyses coniectura herbidi soli largas aquarum venas aperit. id levamen, et continuum sex dierum iter emensi septimo pulsis cultoribus optinuere terras, in quis urbs et templum dicata.

4. Moyses quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. profana illic omnia quae apud nos sacra, rursum concessa apud illos quae nobis incesta. effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere, caeso ariete velut in contumeliam Hammonis; bos quoque immolatur, quoniam Aegyptii Apin colunt. sue abstinent memoria cladis, quod ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. longam olim famem crebris adhuc ieiuniis fatentur, et raptarum frugum argumentum panis Iudaicus nullo fermento detinetur. septimo die otium placuisse ferunt, quia is finem laborum tulerit; dein blandiente inertia

---

10 et *ex* ex *corr. ead. m.*: sed *Orosius, dett.* duci *Orosius, det.*, ⟨et⟩ duci *Weissenborn*, ⟨et ei⟩ duci *H. Schütz*, et sibimet ducem caelestem crederent *Andresen olim* 11 praesentes *Orosius*, credentes praesentes 14 tostis *Köchly*

4, 3 illis *Acidalius* 5 animalis] s. onagri *superscr. m. post.*, 6 ⟨in⟩ penetrali *Ritter* 8 quoniam *Orelli*, q̃: quem *m. post.*, *dett.*, *Haase qui* Apin *secl.*, quia *Bipontini* meria: memoria *superscr. m. post.* 13 diei

septimum quoque annum ignaviae datum. alii honorem eum Saturno haberi, seu principia religionis tradentibus Idaeis, quos cum Saturno pulsos et conditores gentis accepimus, seu quod de septem sideribus, quis mortales reguntur, altissimo orbe et praecipua potentia stella Saturni feratur, ac pleraque caelestium vi⟨a⟩m suam et cursus septimos per numeros commeare.

5. Hi ritus quoquo modo inducti antiquitate defenduntur: cetera instituta, sinistra foeda, pravitate valuere. nam pessimus quisque spretis religionibus patriis tributa et stipes illuc gerebant, unde auctae Iudaeorum res, et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnes alios hostile odium. separati epulis,
101r col. 1 discreti cubilibus, proiectissima ad libi|dinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil inlicitum. circumcidere genitalia instituerunt, ut diversitate noscantur. transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quidquam prius inbuuntur quam contemnere deos, exuere patriam, parentes liberos fratres vilia habere. augendae tamen multitudini consulitur; nam et necare quemquam ex agnatis nefas, animosque proelio aut suppliciis

---

17 Idaeis] iudaeis (*cf. supra 2, 8*) 18 de] e *Novák coll. II, 74, 7* 19 mortales ⟨res⟩ *Wurm*, ⟨res⟩ mortales *Halm*, mortalia *Nipperdey* 21 vi⟨a⟩m *Bezzenberger*, vim cursum *dett.* septenos *Halm* 22 commearent, *sed* -nt *deletum 1 manu videtur*: vi⟨a⟩m ..... commeent *Wölfflin*, vim ..... compleant *Halm*, vim ..... comparent *Madvig*

5, 1 Hi *ed. Spir.*, Is 4 ⟨con⟩gerebant *Puteolanus*, ⟨ad⟩gerebant *Castiglioni* 6 ⟨domi⟩ misericordia *Io. Müller* 9 alienigenarum *Heinsius* 16 natis *Lipsius*

peremptorum aeternos putant: hinc generandi amor et moriendi contemptus. corpora condere quam cremare e more Aegyptio, eademque cura et de infernis persuasio, caelestium contra. Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur, Iudaei mente sola unumque numen intellegunt: profanos, qui deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant; summum illud et aeternum neque imitabile neque interiturum. igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis ⟨sist⟩unt; non regibus haec adulatio, non Caesaribus honor. sed quia sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur vitisque aurea templo reperta, Liberum patrem coli, domitorem Orientis, quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis: quippe Liber festos laetosque ritus posuit, Iudaeorum mos absurdus sordidusque.

6. Terra finesque, qua ad Orientem vergunt, Arabia terminantur, a meridie Aegyptus obiacet, ab occasu Phoenices et mare, septentrionem e latere Syriae longe prospectant. corpora hominum salubria et ferentia laborum. rari imbres, uber solum; exuberant fruges nostrum ad morem praeterque eas balsamum et palmae. palmetis proceritas et decor, balsamum modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venae;

---

18 condire *Triller* 19 Aegyptio cura, eademque et *C. Heraeus*, cura *secl. Prammer* 26 sistunt *Döderlein*, sunt: sinunt *Io. Fr. Gronovius*, statuunt *Gudeman coll. ann. XIV, 61* imagines ..... foro ac templis statuunt 28 continebantur 29 ⟨in⟩ templo *Ritter*

6, 3 faenices 6 exuberant (*in* exuperant *corr. ead. m.*): exuberant *del. Lipsius*, *vulgo*, [uber] solum exuberans *Wurm*

fragmine lapidis aut testa aperiuntur; umor in usu medentium est. praecipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus; idem amnem Iordanen alit funditque. nec Iordanes pelago accipitur, sed unum atque alterum lacum integer perfluit, tertio retinetur. lacus inmenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento inpellitur neque pisces aut suetas aquis
101r col. 2 volucres patitur. inertes undae superiacta | ut solido ferunt; periti imperitique nandi perinde attolluntur. certo anni bitumen egerit, cuius legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. ater suapte natura liquor et sparso aceto concretus innatat; hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt; inde nullo iuvante influit oneratque, donec abscindas. nec abscindere aere ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminae per menses exsolvuntur. sic veteres auctores, sed gnari locorum tradunt undantes bitumine moles pelli manuque trahi ad litus, mox, ubi vapore terrae, vi solis inaruerint, securibus cuneisque ut trabes aut saxa discindi.

7. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos fulminum iactu arsisse; et manere vestigia, terramque ipsam,

---

10 humor 12 ⟨terra⟩ erigit *Ritter* 13 agmen, *punctis del. et superscr.* amnem *m. post.* 19 inertes *Heinsius*, incertes, *littera* s *erasa*: incretae *Lenchantin*, incertae *dett.* 21 *ante* bitumen *bis superscr.* tempore *m. post.*

7, 1 haud ..... perdidisse *v. 4 et* ego *v. 7* ..... reor *v. 11 affert Orosius I, 5* 3 ictu *cod. B. Orosii, det.* sed *Orosius: cf. supra 3, 10 ubi idem* sed *pro* et *tradit*

specie torrida<m>, vim frugiferam perdidisse. nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore seu solidam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt. ego sicut inclitas quondam urbes igne caelesti flagrasse concesserim, ita halitu lacus infici terram, corrumpi superfusum spiritum, eoque fetus segetum et autumni putrescere reor, solo caeloque iuxta gravi. et Belius amnis Iudaico mari inlabitur, circa cuius os lectae harenae admixto nitro in vitrum excocuntur. modicum id litus et egerentibus inexhaustum.

8. Magna pars Iudaeae vicis dispergitur; habent et oppida; Hierosolyma genti caput. illic inmensae opulentiae templum, et primis munimentis urbs, dein regia, templum intimis clausum. ad fores tantum Iudaeo aditus, limine praeter sacerdotes arcebantur. dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones praepotuere, rex Antiochus demere superstitionem et mores Graecorum dare adnisus, quo minus taeterrimam gentem in melius

---

4 torrida: solidam *Orosius* 5 herbas tenues aut|flores, *corr. Rhenanus*: ubi (*pro* sive) herba tenus aut flore [seu] solitam *Madvig* 6 solidam *Salmasius*, solitam: *Salmasii emendationem ipsa Orosii prava v. 4 lectione* solidam *pro* torridam, *hinc nimirum orta, confirmari iure arbitrati sunt Io. Müller et Andresen, Ernestio praeeunte* 7 qatra *littera* q- *erasa*: putria *Thomas*, taetra *Meiser* 8 inclitas *Orosius, dett.*, Indi|cas 9 terram et corrumpi reor *Orosius omissis ceteris* 12 et] at *Ritter* bel Ius, *copulavit Meiser*: Belus *Rhenanus* 14 set *Rhenanus*

8, 4 dein regia *Mercerus*, de Ingia 7 persaxas 8 praepolluere *Halm*; *cf. ann. XI, 14*

mutaret, Parthorum bello prohibitus est; nam ea tempestate Arsaces desciverat. tum Iudaei Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et 101r col. 1 Romani procul erant), | sibi ipsi reges inposuere; qui mobilitate volgi expulsi, resumpta per arma dominatione fugas civium, urbium eversiones, fratrum coniugum parentum neces aliaque solita regibus ausi superstitionem fovebant, quia honor sacerdotii firmamentum potentiae adsumebatur.

9. Romanorum primus Cn. Pompeius Iudaeos domuit templumque iure victoriae ingressus est: inde volgatum nulla intus deum effigie vacuam sedem et inania arcana. muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. mox civili interno bello, postquam in dicionem M. Antonii provinciae cesserant, rex Parthorum Pacorus Iudaea potitus interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Iudaeos C. Sosius subegit. regnum ab Antonio Herodi datum victor Augustus auxit. post mortem Herodis nihil expectato Caesare Simo quidam regium nomen invaserat. is a Quintilio Varo optinente Syriam punitus, et gentem coërcitam liberi Herodis tripertito rexere. sub Tiberio quies. dein iussi a C. Caesare effigiem

---

11 nam ..... desciverat *tamquam imperiti hominis additamentum secl. Ernesti* 14 si ipsi, -bi *superscr. 2 m.* 15 volgis epulsi: volgi depulsi *Andresen*

9, 5 Interno, *tuetur Lenchantin* (*'internum' dicit 'civile bellum' quod inter Romanos exarsit, non inter Iudaeos de quibus loquitur*): inter nos *Agricola,* civili *vel* interno *pro glossa habebat Ernesti* 6 ⟨Orientis⟩ provinciae *Ritter,* pr. ⟨Orientis⟩ *C. Heraeus* 8 eusphraten *littera* -s- *erasa* 12 Simo *Ernesti,* simon

eius in templo locare arma potius sumpsere, quem motum Caesaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus aut ad modicum redactis, Iudaeam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit, e quibus Antonius Felix per omnem saevitiam ac libidinem ius regium servili ingenio exercuit, Drusilla Cleopatrae et Antonii nepte in matrimonium accepta, ut eiusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.

10. Duravit tamen patientia Iudaeis usque ad Gessium Florum procuratorem: sub eo bellum ortum. et comprimere coeptantem Cestium Gallum Syriae legatum varia proelia ac saepius adversa excepere. qui ubi fato aut taedio occidit, missu Neronis Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris intra duas aestates cuncta camporum omnesque praeter Hierosolyma urbes victore exercitu tenebat. proximus annus civili bello intentus quantum ad Iudaeos per otium transiit. pace per Italiam parta et externae curae rediere: augebat iras, quod soli Iudaei non cessissent; simul manere aput exercitus Titum ad omnes principatus novi eventus ca|susve utile videbatur. 101v col. 2

11. Igitur castris, uti diximus, ante moenia Hierosolymorum positis instructas legiones ostentavit: Iudaei sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri et, si pellerentur, parato

---

20 omnia, -a *in* -em *corr. 1 m. in marg.* peromnem *addito* 22 ma|trimonia acepta

10, 3 recoeptantem, re- *del. 1 m.* 5 excipere 7 intra *Rhenanus*, inter 11 parata et *del. Acidalius* redire 14 utilis, *unde* utili<u>s *Pichena*

11, 3 sub ipso muro *Ph. Wagner*

perfugio. missus in eos eques cum expeditis cohortibus ambigue certavit; mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis proelia serebant, donec assiduis damnis intra moenia pellerentur. Romani ad obpugnandum versi; neque enim dignum videbatur famem hostium opperiri, poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia et cupidine praemiorum. ipsi Tito Roma et opes voluptatesque ante oculos, ac ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. sed urbem arduam situ opera molesque firmaverant, quis vel plana satis munirentur. nam duos colles in inmensum editos claudebant muri per artem obliqui aut introrsus sinuati, ut latera obpugnantium ad ictus patescerent. extrema rupis abrupta, et turres, ubi mons iuvisset, in sexagenos pedes, inter devexa in centenos vicenosque attollebantur, mira specie ac procul intuentibus pares. alia intus moenia regiae circumiecta, conspicuoque fastigio turris Antonia, in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

12. Templum in modum arcis propriique muri, labore et opere ante alios; ipsae porticus, quis templum ambibatur, egregium propugnaculum. fons perennis aquae, cavati sub terra montes et piscinae cisternaeque servandis imbribus. providerant conditores ex diversitate morum crebra bella: inde cuncta quamvis adversus longum obsi-

---

20 sexagenos *Bekker*, sexaginta (*quod ex numeris LX male explicatis ortum esse censet Io. Müller*) 21 vicenos *Haase* 12, 2 opera 4 cavati ..... montes *ante* fons *posuit Nipperdey* 7 adversus quamvis *C. Heraeus*

dium; et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. atque per avaritiam Claudianorum temporum empto iure muniendi struxere muros in pace tamquam ad bellum, magna conluvie et ceterarum urbium clade aucti; nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eoque seditiosius agebant. tres duces, totidem exercitus: extrema et latissima moenium Simo, mediam urbem Ioannes quem et Bar|gioram vocabant, 102r col. 1 templum Eleazarus firmaverat. multitudine et armis Ioannes ac Simo, Eleazarus loco pollebat: sed proelia dolus incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. mox Ioannes, missis per speciem sacrificandi qui Eleazarum manumque eius obtruncarent, templo potitur. ita in duas factiones civitas discessit, donec propinquantibus Romanis bellum externum concordiam pareret.

13. Evenerant prodigia, quae neque hostiis neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. visae per caelum concurrere acies, rutilantia arma et subito nubium igne conlucere templum. apertae repente delubri fores et audita maior humana vox, excedere deos; simul ingens motus excedentium. quae pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore ut

---

11 conluvies *Nipperdey*, ⟨tum⟩ magna conluvie *Iacob*, ⟨mox⟩ m. c. *Ritter* et] ex *Castiglioni* 16 ioh̄s, *item v. 18 et 20* quem et Bargioram vocabant *uncis incl. Bipontini, post* Simo *Salinerius posuit; nam Simo non Ioannes Giorae filius traditur fuisse* Bargioram *Rhenanus*, barba|gioram 17 *et* 18 alazarus 21 lazarum

13, 5 expertae, ex- *in rasura 2 m.*

valesceret Oriens profectique Iudaea rerum potirentur. quae ambages Vespasianum ac Titum praedixerat, sed volgus more humanae cupidinis sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati ne adversis quidem ad vera mutabantur. multitudinem obsessorum omnis aetatis, virile ac muliebre secus, sexcenta milia fuisse accepimus: arma cunctis, qui ferre possent, et plures quam pro numero audebant. obstinatio viris feminisque par, ac si transferre sedes cogerentur, maior vitae metus quam mortis. hanc adversus urbem gentemque Caesar Titus, quando inpetus et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit: dividuntur legionibus munia, et quies proeliorum fuit, donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres aut novis ingeniis struerentur.

14. At Civilis post malam in Treveris pugnam reparato per Germaniam exercitu apud Vetera castra consedit, tutus loco, et ut memoria prosperarum
102r col. 2 | illic rerum augescerent barbarorum animi. secutus est eodem Cerialis, duplicatis copiis adventu secundae et sextae et quartae decimae legionum; cohortesque et alae iam pridem accitae post victoriam properaverant. neuter ducum cunctator, sed arcebat latitudo camporum suopte ingenio umentium; addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cuius obiectu revolutus amnis adiacentibus superfunderetur. ea loci forma, incertis

10 poterentur *Döderlein* 11 praedixerant *Meiser* 15 hominis 16 sexus, *in* secus *corr. 2 m.*

14, 6 sextae *Mercerus*, xuj.: secundae et sextae et tertiae decimae et quartae decimae *Filow*

vadis subdola et nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis et nandi pavidus, Germanos fluminibus suetos levitas armorum et proceritas corporum attollit.

15. Igitur lacessentibus Batavis ferocissimo cuique nostrorum coeptum certamen; deinde orta trepidatio, cum praealtis paludibus arma equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissa plerumque fronte latera ac terga circumvenientes. neque ut in pedestri acie comminus ⟨e⟩minus certabatur, sed tamquam navali pugna vagi inter undas aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, volnerati cum integris, periti nandi cum ignaris in mutuam perniciem inplicabantur. minor tamen quam pro tumultu caedes, quia non ausi egredi paludem Germani in castra rediere. eius proelii eventus utrumque ducem diversis animi motibus ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae, Cerialis abolere ignominiam: Germani prosperis feroces, Romanos pudor excitaverat. nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas acta.

16. Postera luce Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet, in secunda acie legiones locatae; dux sibi delectos retinuerat ad inprovisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis astitit: Batavi Cugernique in dextro, laeva ac propiora flumini Transrhenani tenuere. exhortatio ducum

---

15, 6 comminus ⟨e⟩minus *Iac. Gronovius*, comminus minus: comminus [minus] *vulgo* 8 illuc *Madvig, Halm* 9 volneratis 11 caedes] ceres 15 cerealis: *item 16, 1; 8* 16 ignominiam ⟨properabat⟩ *Nipperdey* 18 minis *Gudeman*
16, 6 flumini *Nipperdey*, fluminis

non more contionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis veterem Romani nominis gloriam, antiquas recentesque victorias; ut perfidum ignavum victum hostem in aeternum 102v col. 1 exciderent, ultione | magis quam proelio opus esse. pauciores nuper cum pluribus certasse, ac tamen fusos Germanos, quod roboris fuerit: superesse qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant. proprios inde stimulos legionibus admovebat, domitores Britanniae quartadecumanos appellans; principem Galbam sextae legionis auctoritate factum; illa primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos. hinc praevectus ad Germanicum exercitum manus tendebat, ut suam ripam, sua castra sanguine hostium recuperarent. alacrior omnium clamor, quis vel ex longa pace proelii cupido vel fessis bello pacis amor, praemiaque et quies in posterum sperabatur.

17. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnae testem virtutis ciens: stare Germanos Batavosque super vestigia gloriae, cineres ossaque legionum calcantes. quocumque oculos Romanus intenderet, captivitatem cladem que et dira omnia obversari. ne terrerentur vario Treverici proelii eventu: suam illic victoriam Germanis obstitisse,

---

9 victorias ⟨memorabat⟩ *Nipperdey*, victorias ⟨iactare⟩ *Van der Vliet* 11 excinderent *dett.* *ex* magis *usque ad* versicoloribus *23, 6 scripturam evanidam litteris similibus vetus manus renovavit* 19 praevectos: pervectus *Agricola* 21 alacer *Agricola*, alacris *Nipperdey* 24 sperabantur *dett.*, *Halm.*

17, 1 silens instruxit *Pichena*, silentio struxit *Muretus*, silenter struxit *Lipsius* 2 virtutis (-s *del. 1 m.*) sciens 5 oīa: omina *dett.* 7 victoriam] avaritiam *Acidalius*, in-

dum omissis telis praeda manus impediunt: sed cuncta mox prospera et hosti contraria evenisse. quae provideri astu ducis oportuerit, providisse, campos madentes et ipsis gnaros, paludes hostibus noxias. Rhenum et Germaniae deos in aspectu; quorum numine capesserent pugnam, coniugum parentum patriae memores: illum diem aut gloriosissimum inter maiores aut ignominiosum apud posteros fore. ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque et ceteris missilibus proelium incipitur, neque nostro milite paludem ingrediente et Germanis, ut elicerent, lacessentibus.

18. Absumptis quae iaciuntur et ardescente pugna procursum ab hoste infestius: inmensis corporibus et praelongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant; simul e mole, quam eductam in Rhenum rettulimus, Bructerorum cuneus transnatavit. turbata ibi res, et pellebatur sociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt suppressaque hostium ferocia proelium aequatur. inter quae perfuga Batavus adiit Cerialem, terga hostium promittens, si extremo paludis eques mitteretur: solidum illa et Gugernos, quibus custodia | obvenisset, parum intentos. duae 102v col. 2

---

curiam *Herbst* 9 contrarie venisse 10 providisse *dett.*, preuise, *in rasura ex manu recentiore*: pro *vel* prae *primum librarium scripsisse, deinde* pro *in* prae *aut* prae *in* pro *mutavisse censet Andresen*: provisa *Agricola* 11 gnaros [paludes] h. noxios *Eussner* 15 in maiores *Nipperdey* 17 mos] mox

18, 6 stranatavit, trans- *in margine 1 m.* 11 inmitteretur *Halm* gugervos: *cf. ad hist. IV, 26, 18*

alae cum perfuga missae incauto hosti circumfunduntur. quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset: ne eques quidem institit, repente fusis imbribus et propinqua nocte.

19. Postera die quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa; Cerialis exercitum decuma ex Hispania legio supplevit: Civili Chaucorum auxilia venere. non tamen ausus oppidum Batavorum armis tueri, raptis quae ferri poterant, ceteris iniecto igni, in insulam concessit, gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum: quin et diruit molem a Druso Germanico factam Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disiectis quae morabantur, effudit. sic velut abacto amne tenuis alveus insulam inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. transiere Rhenum Tutor quoque et Classicus et centum tredecim Trevirorum senatores, in quis fuit Alpinius Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superius memoravimus. comitabatur eum frater D. Alpinius; simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant inter gentes periculorum avidas.

20. Tantumque belli superfuit, ut praesidia cohortium alarum legionum uno die Civilis qua-

---

19, 2 Annio *Puteolanus*, am|mo *vel* ani|mo 4 caucorum 5 oppida *det.*, oppidum Batavodurum *Lipsius* 9 diluit (*recte dici posse* diluere *pro* diruere *de mole in aquis constructa ad aquas continendas opinatur Lenchantin*) 14 centum XIII

20, 2 legionum uno die] legionem modie quadipertita,

dripertito invaserit, decumam legionem Arenaci, secundam Batavoduri, et Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra, ita divisis copiis, ut ipse et Verax, sorore eius genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent, nec omnia patrandi fiducia, sed multa ausis aliqua in parte fortunam adfore: simul Cerialem neque satis cautum et pluribus nuntiis huc illuc cursantem posse medio intercipi. quibus obvenerant castra decumanorum, obpugnationem legionis arduam rati egressum militem et caedendis materiis operatum turbavere, occiso praefecto castrorum et quinque primoribus centurio|num paucisque mili- 103r col. 1
tibus: ceteri se munimentis defendere. interim Germanorum manus Batavoduri rumpere inchoatum pontem nitebantur: ambiguum proelium nox diremit.

21. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus obpugnabant: nec sisti poterant interfecto fortissimo quoque, in quis Briganticus praefectus alae ceciderat, quem fidum Romanis et Civili avunculo infensum diximus. sed ubi Cerialis cum delecta equitum manu subvenit, versa fortuna: praecipites Germani in amnem

---

at o *super* a *posuit vetus manus* (*cf. ad V, 16, 11*) 5 divi|si 7 traheret 10 pluris: plurimis *Wurm* 16 ceteris eminentis defenderant *Halm* interim] |a Interim; (*litteram* a *in initio versus ex prima littera sequentis vocabuli* ambiguum *praeceptam censet Andresen*): et interim *dett., Meiser* 17 rumpere *Iac. Gronovius*, Inrumpere| (*syllabam* in- *ex sequenti* inchoatum *librarium praecepisse admonuit Andresen*): interrumpere *Th. Kiessling* 18 nox] vox

21, 4 brigantibus 5 Insensum duximus 7 fortuna

aguntur. Civilis dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis relicto equo tranatavit; idem Veraci effugium: Tutorem Classicumque adpulsae luntres vexere. ne tum quidem Romana classis pugnae adfuit; et iussum erat, sed obstitit formido et remiges per alia militiae munia dispersi. sane Cerialis parum temporis ad exequenda imperia dabat, subitus consiliis, set eventu clarus: aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent; hinc ipsi exercituique minor cura disciplinae. et paucos post dies, quamquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

22. Profectus Novaesium Bonnamque ad visenda castra, quae hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat disiecto agmine, incuriosis vigiliis. animadversum id Germanis et insidias conposuere: electa nox atra nubibus, et prono amne rapti nullo prohibente vallum ineunt. prima caedes astu adiuta: incisis tabernaculorum funibus suismet tentoriis coopertos trucidabant. aliud agmen turbare classem, inicere vincla, trahere puppis; utque ad fallendum silentio, ita coepta caede, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani volneribus exciti quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste et strictis

praecipites *sine distinxione Halm* 9 Veraci *Ritter*, germani *ex praecedenti v. 7* germani: Veracis *Iac. Gronovius* 10 lyn|tres (*item 23, 3 et 5*): lintres *vulgo* 11 avexere *C. Heraeus*, transvexere *Halm* 12 et] ut *ed. Spir.*, etsi *Spengel* 14 exequendi 15 set] et *Heinsius* 19 mutavit

22, 7 intercisis *Ritter* 8 toriis 12 romanis 13 ornatu *det.*, ornati|

mucronibus. dux semisomnus ac prope intectus errore hostium servatur: namque praetoriam navem| 103r col. 2 vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi ⟨quam⟩ nave egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiae Sacratae mulieris Ubiae. vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam iussi silere, ne quietem eius turbarent; ita intermisso signo et vocibus se quoque in somnum lapsos. multa luce revecti hostes captivis navibus, praetoriam triremem flumine Lupia donum Veledae traxere.

23. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi: complet quod biremium quaeque simplici ordine agebantur; adiecta ingens luntrium vis: tricenos quadragenosque ferunt; armamenta Liburnicis solita; et simul captae luntres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis iuvabantur. spatium velut aequoris electum, quo Mosae fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit. causa

---

18 alibi ⟨quam⟩ nave *Lenchantin*, alibi nave|: alibi noctem *vulgo*, aliter ⟨quam in⟩ nave *Van der Vliet*, alia in nave *Wurm*, alia navi (*sic det.*) noctem *Candidus* 19 ubi evigiles, e- *in* et *mut. ead. m.* 24 Inpia *vel* lnpia *ex* lupia *antea scripto*

23, 1 cupido incessit *vulgo*, cupido Invasi Incessit; cupiditas incessit *dubitanter Andresen*, cupido inanis i. *Pichena*, c. inde i. *Heinsius; an* cupido invisa incessit*?* 3 lyntrium 4 quadragenosve *Spengel* *post* quadragenosque *Halm*, *ante* armamenta *Ritter lacunam statuit* ferunt *Io. Müller*, serunt: ferentium *Bipontini*, ferentium, ⟨quis⟩ *C. Heraeus* tricenos ... ferunt *uncis rotundis inclusit Io. Müller* 5 solite captae] actae *C. Heraeus*, aptae *Bipontini*; *post* captae *lacunam notavit Nipperdey* lyn|tros 6 *post* versicoloribus *usque ad 25, 2* inter *cum scriptura evanuisset recentior manus singula verba inter versus supplevit*

instruendae classis super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperentur. Cerialis miraculo magis quam metu derexit classem numero inparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. his flumen secundum, illi vento agebantur: sic praevecti temptato levium telorum iactu dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus trans Rhenum concessit: Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus agros villasque Civilis intactas nota arte ducum sinebat, cum interim flexu autumni et crebris per aequinoctium imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit. nec classis aut commeatus aderant, castraque in plano sita vi fluminis differebantur.

24. Potuisse tunc opprimi legiones et voluisse Germanos, sed dolo a se flexos inputavit Civilis; neque abhorret vero, quando paucis post diebus deditio insecuta est. nam Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Velaedam propinquosque monebat fortunam belli tot cladibus adversam opportuno erga populum Romanum merito mutare: caesos Treviros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam; neque aliud Civilis amicitia partum quam volnera fugas luctus. exulem eum et extorrem recipientibus oneri, et satis peccavisse, quod totiens Rhenum transcen-

---

12 remigium 15 provecti *Puteolanus* 20 pertinacium *super* equin..tium *in rasura superscr. manus recentior, deinde del.* 21 animis

24, 6 *post* propinquosque *excidisse* eius *suspicatur Andresen coll. Germ. 12, 9; ann. I, 58; III, 43* 10 partum *Ritter*, paratum

derint. si quid ultra moliantur, inde iniuriam et culpam, hinc ultionem et deos fore.

25. Miscebantur minis promissa; et concussa Transrhenanorum fide inter | Batavos quoque ser- 103v col. 1
mones orti: non prorogandam ultra ruinam, nec posse ab una natione totius orbis servitium depelli. quid profectum caede et incendiis legionum, nisi ut plures validioresque accirentur? si Vespasiano bellum navaverint, Vespasianum rerum potiri; sin populum Romanum armis vocent, quotam partem generis humani Batavos esse? respicerent Raetos Noricosque et ceterorum onera sociorum: sibi non tributa, sed virtutem et viros indici. proximum id libertati; et si dominorum electio sit, honestius principes Romanorum quam Germanorum feminas tolerari. haec volgus, proceres atrociora: Civilis rabie semet in arma trusos; illum domesticis malis excidium gentis obposuisse. tunc infensos Batavis deos, cum obsiderentur legiones, interficerentur legati, bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. ventum ad extrema, ni resipiscere incipiant et noxii capitis poena paenitentiam fateantur.

26. Non fefellit Civilem ea inclinatio et praevenire statuit, super taedium malorum etiam spe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. petito colloquio scinditur Nabaliae fluminis pons, in cuius abrupta progressi duces, et Civilis ita coepit: 'si apud Vitellii legatum defenderer, neque facto meo venia neque dictis fides debebatur:

---

13 Iuriam
25, 6 ut fures 8 provocent *det.*
26, 2 spem 6 vitellium: Vitelli⟨an⟩um *Döderlein, an* Vi-

cuncta inter nos inimica; hostilia ab illo coepta, a me aucta erant. erga Vespasianum vetus mihi observantia, et cum privatus esset, amici vocabamur. hoc Primo Antonio notum, cuius epistulis ad bellum actus sum, ne Germanicae legiones et Gallica iuventus Alpes transcenderent. quae Antonius epistulis, Hordeonius Flaccus praesens monebat: arma in Germania movi, quae Mucianus in Syria, Aponius in Moesia, Flavianus in Pannonia...

---

telli⟨anor⟩um? 8 inimica, hostilia, ab *distinxit C. Heraeus* 10 essem *in* esset *corr. eadem m.* 15 movit, *at littera* t *deleta videtur* 16 Inpan|nia. — *desinit codicis prima columna ante finem.*

FRAGMENTA HISTORIARUM

1. **Sulpicius Severus Chron. II, 30, 3.** Iudaei obsidione clausi, quia nulla neque pacis neque deditionis copia dabatur, ad extremum fame interibant, passimque viae oppleri cadaveribus coepere, victo iam officio humandi: quin omnia nefanda esca super ausi ne humanis quidem corporibus pepercerunt, nisi quae eiusmodi alimentis tabes praeripuerat.

2. **Sulpicius Severus Chron. II, 30, 6.** Fertur Titus adhibito consilio prius deliberasse, an templum tanti operis everteret. etenim nonnullis videbatur aedem sacratam ultra omnia mortalia illustrem non oportere deleri, quae servata modestiae Romanae testimonium, diruta perennem crudelitatis notam praeberet. at contra alii et Titus ipse evertendum in primis templum censebant, quo plenius Iudaeorum et Christianorum religio tolleretur: quippe has religiones, licet contrarias sibi, isdem tamen ab auctoribus profectas; Christianos ex Iudaeis extitisse: radice sublata stirpem facile perituram.

3. **Orosius VII, 9, 7.** Sexcenta milia Iudaeorum eo bello interfecta Cornelius et Suetonius referunt.

---

9 *cf.* **Oros. VII, 9, 5.** quod (templum) postquam in potestatem redactum opere atque antiquitate suspexit, diu deliberavit, utrum tamquam incitamentum hostium incenderet an in testimonium victoriae reservaret.

4. **Orosius VII, 3, 7.** Deinde, ut verbis Cornelii Taciti loquar, sene Augusto Ianus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novae gentes saepe ex usu et aliquando cum damno quaeruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium. hucusque Cornelius.

5. **Orosius VII, 19, 4.** Gordianus ..... Iani portas aperuit: quas utrum post Vespasianum et Titum aliquis clauserit, neminem scripsisse memini, cum tamen eas ab ipso Vespasiano post annum apertas Cornelius Tacitus prodat.

6. **Orosius VII, 10, 4.** Nam quanta fuerint Diurpanei, Dacorum regis, cum Fusco duce proelia quantaeque Romanorum clades, longo textu evolverem, nisi Cornelius Tacitus, qui hanc historiam diligentissime contexuit, de reticendo interfectorum numero et Sallustium Crispum et alios auctores quam plurimos sanxisse et se ipsum idem potissimum elegisse dixisset.

7. **Orosius VII, 34, 5.** Theodosius ..... maximas illas Scythicas gentes formidatasque cunctis maioribus, Alexandro quoque illi Magno, sicut Pompeius Corneliusque testati sunt, evitatas ....., hoc est Alanos Hunos et Gothos, incunctanter adgressus magnis multisque proeliis vicit.

8. **Servii Comment. in Verg. Aen. III, 399** (I, p. 413 ed. Thilo). Hi vero (Locri), qui iuxta Delphos colunt, Ozolae nuncupantur ..... qui autem Libyam delati sunt, Nasamones appellantur, ut Cornelius Tacitus refert, oriundi a Naryciis....

INDEX NOMINVM

INDEX RERUM

QUAE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR

Corpus Scriptorum Latinorum Paravianum

† C. PASCAL - L. CASTIGLIONI

Aetna poema. Recensuit Maximus Lenchantin De Gubernatis (N. 47) . . . L. 6 —

Apulei Platonici Madaurensis, Metamorphoseon libri XI. Edidit Caesar Giarratano (N. 53) . . . . » 32 —

Augusti. V. Caesaris, C. Octaviani Augusti.

Boetii Anicii, Manlii Severini, De consolatione philosophiae libri V. Recensuit Josephus Ghedini. (In preparazione).

Caesaris, C. Iulii, Commentarii De bello civili. Recensuit, praefatus est, brevi appendice critica instruxit Dominicus Bassi (N. 3) . . . . » 5 75

— — Editio minor (solo testo). . . . . » 5

— — Commentarii De bello gallico. Ad fidem praecipue codicis Neapolitani nunc primum excussi, edidit, praefatus est, appendice critica instruxit Dominicus Bassi (N. 28) . . . . » 10 —

— — Editio minor (solo testo). . . . . » 5 —

Caesaris, C. Octaviani Augusti, Operum fragmenta iteratis curis collegit, recensuit, praefata est Henrisa Malcovati (N. 38). . . . . » 20 —

— — Editio minor (solo testo). . . . . » 4 —

Calpurni et **Nemesiani**, Bucolica iteratis curis edidit, Einsidlensia quae dicuntur carmina adiecit Caesar Giarratano (N. 44) . . . . » 12 —

Carmina elegiaca latina in lapidibus reperta. Collegit, edidit F. C. Wick. (In preparazione).

Carmina ludicra Romanorum: Pervigilium Veneris. Carmen de Rosis. Priapeorum libellus. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam, testimonia adiecit Carolus Pascal (N. 17, seconda edizione) . . . . » 4 50

Catulli, Q. Valerii, Carmina. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam addidit Carolus Pascal (N. 1) . . . . » 7 —

Ciceronis, M. Tullii, De re publica librorum sex quae supersunt. Recensuit, brevi appendice critica instruxit Carolus Pascal. Praefatus est, testimonia adiecit Iohannes Galbiati (N. 4) . . . . » 5 —

— — Orationes Caesarianae. Pro M. Marcello. Pro Ligario. Pro rege Deiotaro. Recensuit, praefatus est, criticis appendicibus et indice instruxit Sixtus Colombo (N. 36) . . . . » 6 —

— — Editio minor (solo testo). . . . . » 2 50

— — Pro Milone, pro Archia. Additis argumentis Asconii et Scholiastae Grovoniani ad Milonianam, Scholiastae Bobiensis ad utramque. Recensuit, praefatus est, appendice critica et indicibus instruxit Sixtus Colombo (N. 8) » 5 —

— — Pro Sexto Roscio Amerino, De imperio Cn. Pompei. Recensuit, praefatus est, appendice critica et indicibus instruxit Sixtus Colombo (N. 20) . » 6 50

— — Laelius De Amicitia liber. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Egnatius Bassi (N. 27) . . . . » 5 —

— — Editio minor (solo testo) . . . . » 2 —

Ciceronis, M. Tullii, Cato Major De Senectute liber. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Atilius Barriera (N. 41) . . . . L. 8 —
— — Editio minor (solo testo) . . . . » 3 50
— — In L. Catilinam orationes. Textum ad optimorum mss. fidem recognovit, praefatus est, appendice critica et indicibus instruxit Sixtus Colombo (N. 35) 6 50
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 3 50
— — De Oratore libri tres. Recensuit Atilius Barriera. (In preparazione).
— — De finibus bonorum et malorum libri quinque. Recensuit Atilius Barriera (in preparazione).
Ennii Q., Carminum reliquiae. Recensuit N. Terzaghi. (In preparazione).
Historicorum Romanorum fragmenta. Collegit, edidit I. Costa. (In preparaz.)
Horatii Q. Flacci, Carmina. Rec. Hector Stampini. (In preparazione)
Iustini, M. Iuniani, Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi. Recognovit, praefatus est, appendicem criticam adiecit Marcus Galdi; accedunt prologi in Pompeium Trogum. (N. 43) . . . . » 22 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 8 —
Iuvenalis, D. Iunii, Satirarum libri. Recensuit Felix Ramorino. (In preparaz.)
Iuvenci, C. Vettii Aquilini, Evangeliorum libri IV. Recensuit I. Galbiati. (In preparazione).
Lactantii, Caecilii Firmiani, De mortibus persecutorum liber. Recognovit, praefatus est, appendicem criticam adiecit I. B. Pesenti. (N. 40) . . » 8 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 4 —
Lucretii Cari, T., De rerum natura. Recensuit Hector Bignone. (In prepar.)
Martialis, M. Valerii, Liber de spectaculis — Epigrammaton Libri I-IV. Recensuit Caesar Giarratano (N. 29) . . . . » 10 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 4 —
— — Libri V-X. Recensuit Caesar Giarratano (N. 30) . . . . » 12 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 6 —
— — Libri XI-XIV. Recensuit Caesar Giarratano (N. 31) . . . . » 12 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 6 —
Minucii Felicis, M., Octavius. Recognovit, praefatus est, appendicem criticam addidit Aloisius Valmaggi (N. 5) . . . . » 4 —
Oratorum Romanorum reliquiae. Collegit, disposuit, recensuit H. Malcovati. (In preparazione).
Ovidii Nasonis, P., Tristia. Recensuit, praefatus est, brevi appendice critica instruxit Carolus Landi (N. 11) . . . . » 4 50
— — Artis amatoriae libri tres. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam addidit C. Marchesi (N. 16) . . . . » 5 —
— — Metamorphoseon Libri I-V. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Paulus Fabbri (N. 32) . . . . » 9 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 4 50
— — Metamorphoseon Libri VI-X. Recensuit Paulus Fabbri (N. 33) . . . . . » 9 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 4 —
— — Metamorphoseon Libri XI-XV. Recensuit Paulus Fabbri (N. 34) . . . . » 10 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 5 50
— — Fastorum Libri VI. Recensuit Carolus Landi (N. 51) . . . . » 20 —

Persii Flacci, A., Satirarum liber. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Felix Ramorino (N. 26) . . . . L. 5 50
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 2 —
Pervigilium Veneris - Carmen de Rosis. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam, testimonia adiecit Carolus Pascal . . . . » 3 —
Petronii Arbitri, Satirarum quae supersunt. Recensuit F. C. Wick. (In prepar.)
Phaedri, Fabulae. Ad fidem codicis Neapolitani denuo excussi edidit, praefatus est, appendice critica instruxit Dominicus Bassi (N. 13) . . . . » 6 50
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 1 80
Plauti, T. Macci, Stichus. Ad codicis Ambrosiani praecipue fidem edidit, appendicem criticam addidit C. O. Zuretti (N. 6) . . . . » 1 50
— — Captivi. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam et testimonia adiecit Carolus Pascal (N. 14). . . . . » 1 75
— — Miles gloriosus. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit C. O. Zuretti (N. 19) . . . . » 6 —
— — Pseudolus. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam addidit C. O. Zuretti (N. 42) . . . . » 9 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 4 —
Prudentii, Clementis Aurelii, Carmina. Recensuit S. Colombo. (In prepar.).
Quintiliani, M. Fabii, Institutionis oratoriae libri. Recensuit A. Beltrami. (In preparazione).
Sallustii Crispi, C., Catilina, Iugurtha. Recensuit G. Funaioli. (In preparaz.).
Senecae, L. Annaei, Thyestes, Phaedra. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam addidit Humbertus Moricca (N. 12) . . . . » 3 —
— — Hercules furens, Troades, Phoenissae. Recensuit Humbertus Moricca (N. 39). . . . . » 12 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 4 50
— — Medea, Oedipus, Agamemnon, Hercules Oetaeus. Recensuit Humbertus Moricca (N. 45). . . . . » 14 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 9 —
— — De ira ad Novatum libri tres. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit A. Barriera (N. 21). . . . . » 12 —
— — Divi Claudi Apocolocyntosis. Accedunt Carmina in Caesares priores. Edidit Hector Stampini. (In preparazione).
— — De tranquillitate animi, De brevitate vitae. Recensuit L. Castiglioni. (In prepar.).
Taciti, Cornelii, De origine et situ Germanorum liber. Ad fidem praecipue codicis Aesini recensuit, praefatus est Caesar Annibaldi. Appendicem criticam in Taciti libellum, Scriptorum Romanorum de Germanis veteribus testimonia selecta adiecit Carolus Pascal (N. 2) . . . . » 2 25
— — De vita Iulii Agricolae liber. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Caesar Annibaldi; accedunt de Cornelio Tacito testimonia vetera a Carolo Pascal conlecta (N. 7) . . . . » 2 25
— — Dialogus de Oratoribus. Recensuit, praefatus est, appendice critica et indicibus instruxit F. C. Wick (N. 10) . . . . » 3 —
— — Historiarum libri I et II. Ad fidem codicis Medicei recensuit, praefatus est, appendicem criticam addidit Maximus Lenchantin De Gubernatis (N. 18) » 4 —
— — Historiarum libri III-V. Ad fidem codicis Medicei recensuit M. Lenchantin De Gubernatis (N. 52).

Tertulliani, Apologeticum. Recensuit Sixtus Colombo (N. 46) . . . . . . L. 9 —
— — De Corona Liber. Ad fidem praecipue codicis Agobardini recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Josephus Marra (N. 49) . . . . » 6 —
Tibulli, Albii, Aliorumque Carminum libri IV. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit F. Calonghi (N. 48) . . . . » 10 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 5 —
Vergilii Maronis, P., Aeneidos libri. Recensuit, praefatus est, appendicem criticam addidit Remigius Sabbadini: Libri I, II, III (N. 22) . . . . . . » 6 50
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 3 —
— — Libri IV, V, VI (N. 23) . . . . » 7 —
— — Editio minor (solo testo). . . . . » 3 —
— — Libri VII, VIII, IX (N. 24) . . . . » 6 —
— — Editio minor (solo testo) . . . . » 3 —
— — Bucolicon liber. Accedunt carmina Moretum, Copa, falso Vergilio adtributa. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Carolus Pascal (N. 9) . . . . » 5 —
— — Catalepton, Maecenas, Priapeum «Quid hoc novi est». Recensuit, praefatus est, appendicem criticam et indicem verborum addidit Remigius Sabbadini (N. 15) . . . . » 4 —
— — Georgicon libri quattuor. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Remigius Sabbadini (N. 37) . . . . » 5 —
— — Editio minor (solo testo) . . . . » 3 50
— — Culex - Ciris. Recensuit, praefatus est, appendice critica instruxit Caietanus Curcio (N. 50) . . . . » 5 —
Verrii Flacci, Fastorum Praenestinorum quae supersunt. Accedunt ceterorum Fastorum reliquiae. Edidit Ioach. Mancini. (In preparazione).

N. 52

Prezzo: L. 14 (netto)
(in Torino) L. 13 (netto)